

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SANAT, FELSEFE VE POLİTİKA ÜSTÜNE KONUŞMALAR

JEAN-PAUL SARTRE

Derleyen:
FERİT EDGÜ

Çan Yayınları

ÇAN YAYINLARI

47

SANAT, FELSEFE
VE POLİTİKA
ÜSTÜNE KONUŞMALAR

JEAN-PAUL SARTRE

Derliyen :

FERİT EDGÜ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu kitap İstanbul'da Gün Basımevinde
Şubat 1968'de basılmıştır.

SANAT, FELSEFE VE POLİTİKA ÜSTÜNE KÖNUŞMALAR

JEAN-PAUL SARTRE

Derliyen:
FERİT EDGÜ

Sartre'in bu elinizdeki gibi bir kitabı yoktur. Bu konuşmaları son on yıldır, çeşitli dergi ve gazetelerden derledim. Bu konuşmaların bir çoğu, yayınlandıklarından çok kısa bir süre sonra dilimize çevrilip (bazıları birden fazla) dergilerimizde yayınlanmıştır.

Sartre düşüncesinin bu konuşmalarda çok açık bir biçimde gerek sanat, gerek felsefe, gerekse politika yönünden yansıdığına inandığım için, bunları bu kitapçıkta toplamanın yararlı olacağını düşündüm.

Çevirilerden beşi benim değildir, ve beşi daha önce yayınlanmıştır. Bu çevirilerin değerlerini göz önünde tutup aynı konuşmaları yeniden çevirme gereğini duymadım. Bu çevirileri yapan, ve derlediğim bu kitaba almama izin veren dostlarıma teşekkür borçluyum.

F. E.

I

BULANTI'DAN ALTONA'YA

— *Bütün tiyatro yapıtlarınız oyuncu sorununu ortaya koyuyor; yani her insanın bir oyuncu, her oyuncunun da bir insan olduğu sorununu. Sizce, bu durumun, oyunlarınızı oynayan oyuncular için ne gibi sonuçları oluyor? Bu düşünceniz, onların yaratmaları gereken kişilere yaklaşımlarını mı, yoksa uzaklaşımlarını mı gerektiriyor?*

SARTRE. — Bu, duruma göre değişir. Bence sahnede yarattıkları kişilerle kendi kişilikleri arasında yeter bir uzaklık bırakmaları gerekir. Yansıtıcı olmaları, oyunun kahramanıyla kendilerini bir görüp, kendi kişilikleriyle onun kişiliklerini karıştırmamalıdır. Oyuncunun kendini oyuncu duyması iyi bir şeydir. Ama bazı oyuncular (ki aralarında çok iyileri de var) bütünüyle veriyorlar kendilerini, ve oynarken, oynadıkları rolün kişiliğine bürünüyorlar. Başka bir deyişle, rollerini yaşıyorlar. Tiyatronun hiçbir zaman bir yaşam olmadığını unutuyorlar. Bazıları da, bunun

tersine, kendilerinin dışında bir başka kişiyi oynadıklarını düşünüyorlar. Benim oyunlarıma gelince, onları tam istediğim gibi oynayan, onlara dilediğim boyutu veren iki oyuncu var: biri Vitold, öbürü de Reggiani.

— *Bu oyuncu anlayışınız felsefenizde de var.*

SARTRE. — Her zaman eylemle niteliğin rollerini birbirinden ayırmanın güç olduğunu söyledim. *Varlık ve Hiçlik*'te, bir garson olmanın, garson olmayı oynamak olduğunu, bunların birbirinden ayrılmıyacağını açıklamaya çalışmıştım. Bir oyun olsun da içinde gülünç öğeler olmasın; bu imkânsızdır. Daha önemli uğraşlarda, örneğin ressamlıkta da böyledir bu. Boyalarını, bunları satın aldıkları dükkânı seçtikleri ölçüde; resim yapmak alışkanlıkları ölçüsünde, ressamlar da oynuyorlar: Hiçbir zaman olamayacakları bir şeyi, ressam olmayı deniyorlar.

— *Bu sorun, Kean adlı oyununuzda da baş köşeyi alıyor. Ayrıca Kirli Eller'de, Şeytan ve Yüce Tanrı'da Hugo ve Goetz için de söz konusu bu. Frantz'a gelince onun seyircileri yengeçler, öyle değil mi?...*

SARTRE. — Evet. Yengeçler onun ilk seyircileri. Ve Frantz onlara karşı hep kötü niyetli. Hiçbir zaman gerçeği söylemiyor onlara. Kendi kendine geçmişini itiraf ettiğinde, kendisinin de bir zamanlar işkence ettiğini söylediğinde, yengeçler hiçbir zaman orda değiller. Onlardan gizleniyor, gerçekte olduğundan başka görünüyor. Kurnazca oynuyor onlarla.

— *Tiyatronuzun başka bir öğesi de, Shakespe-*

are'ci tonu; özellikle, Şeytan ve Yüce Tanrı'da ve Altona'nın tutukluları'nda görülüyor bu. Mezarsız Ölümler'le Nekrassov'un eleştiricilerce başarısız sayılması, bu oyunlarda dramatik olanla komik olanı birbirine iyice kaynaştıramamış olmanızdan doğduğunu düşünmüyor musunuz?

SARTRE. — Sizinle açık konuşacağım: *Mezarsız Ölümler* aslında gerçekten başarısız bir oyundur. Rahat bir soluk alma olanağı olmayan bir konuyu işledim bu oyunda. Kurbanların sonu, mutlak bir biçimde, önceden kesinleşmişti; herkes onların dillerinin çözülmiyeceğini daha oyunun başında anlamıştı. Yani ortada, bugünkü deyimle, gerilim diye bir şey kalmamıştı. Sahneye, alın yazıları açık-seçik kişiler koymuştum. Tiyatroda iki olanak var: Biri boyun eğmek, öbürü de kurtulup kaçmak. *Mezarsız Ölümler*'de, kâğıtlar daha oyunun başında açıktı. Çok karanlık, sürprizi olmayan bir oyun. Bu konuda bir roman yazmak ya da bir film yapmak daha iyi olurdu şüphesiz. Eleştiriciler kötü karşıladılar bu oyunu; haklıydılar.

— Ya Nekrassov?

SARTRE. — *Nekrassov* yarı yarıya başarısız bir oyundur. Ağırlığı daha çok gazeteye vermek gerekiyordu, kendi içinde ilginç olmayan dolandırıcının üstüne değil. Onu, gazetenin çarkı içinde göstermek daha iyi olurdu. Ama eleştirmenlerin bu oyunu kötü karşılamalarının tek nedeni bu değildi. Ben o oyunda gazeteciliğe saldırmıştım, gazeteler de karşı saldı-

rıda bulundular. Çok olağan bir tepki. İkinci perde birinci perde gibi olsaydı durum ne olurdu, pek kestiremiyorum bunu. Eleştirmenlerin bu oyunları kötü karşılamış olmaları demek, yalnızca, birinin, *Nekrasov*'un dramatik türden, öbürünün *Mezarsız Ölüler*'in de güldürü türünden olmaları değil.

— *Tiyatronuz başlangıçta pek şematikti. Sinekler'de Oreste, Doğruluk'u, Us'u, Hiçlik'i «temsıl» ediyor ve yaşayan düzeni yıkıyordu. Oysa Frantz çok daha yumuşak, çok daha sağlam, çok daha insan; tabii aynı zamanda çok daha karışık. Neyi «temsıl» ediyor Frantz?*

SARTRE. — Oreste için söyledikleriniz doğru. Frantz'a gelince, onu savaş sırasında Rus cephesinde insanlara işkence etmesinden yola çıkarak anlamak gerekir. Onun titiz bilinçli bir *protestant* yaradılışı var; bir zamanlar yapmaktan çekinmediği, şimdiyse dayanamadığı olaylara karşı çıkıyor bu yaradılış. Böylece, geçmişiyile *puritaine* bilinci arasında bir çelişme var. Korkarım ki hepimizin böyle çelişmeleri var. Doğrusu istenirse, her insanın başından böylesi bir olay geçmiş olabilir. Hepimizin... yani benim yaşımdakilerin demek istiyorum. İki büyük savaşı, Alman istilâsını, Fransa'nın da sürüklendiği uluslararası anlaşmazlıkları, iki blok arası çatışmaları yaşadım ben. Bütün bu olup bitenlerden, hepimizin sorumlu olduğunu bıkmadan söylemek gerekir. İçimizden herbiri, çok küçük bir ölçüde de olsa (küçük bir ölçüde diyorum, çünkü bu zorluluklara karşı çıkanlarımız oldu)

herbirimiz bu iğrençliklerden, bu zor kullanmalardan sorumluyuz. Bunların karşısında bizim elimizden (hiç değilse bunları önlemek konusunda) hiçbir şey gelemezdi, biliyorum; ama bizim de onun akıntısına sürüklenmiş olduğumuzu da açık yüreklilikle söylemek gerek. Biz onunla nitelendik. Onun damgasını taşıyoruz. Bu anlamda Frantz, kırk-ellibeş yaşlarında bir adamı «temsil» ediyor. Ben de 1905 doğumluyum.

— *Ya biz, savaş sırasında, ya da savaştan sonra doğanlar için?...*

SARTRE. — Bu açıdan Frantz, hiç şüphe yok, gençlerce daha az anlaşılacaktır. Çünkü sizler bu geçmiş yaşamadınız. Sizin analarınız babalarınız yaşadılar. Oreste ile aradaki büyük ayırım budur: burda varılmış bir nokta yoktur. *Altona* olumlu bir oyun değil, olumsuz bir oyundur.

— *Öyle sanıyorum ki tiyatronuz, hiç değilse Sinekler, Şeytan ve Yüce Tanrı, Altona, Platon'un mağarasının bir yansıması olarak görülebilir. Oreste, Goetz, Frantz, her üçü yeryüzü deneyini yapıyorlar. Güç sınavlarından sonra özgürlüklerinin bilincine varıyorlar. O anda da, davranışları birbirlerinden ayrılıyor. Oreste, iyi ruhlu Oreste, mağaraya girmiyor, Goetz insanlar için ve insanlarla beraber savaşmayı seçiyor, Frantz ise intihar ediyor.*

SARTRE. — Tabii insanın kendini öldürmesi gerektiğini söylediğim yok! Bu saydıklarınız arasında tek olumlu kahraman, *Şeytan ve Yüce Tanrı*'daki Goetz'dir; çünkü o kendi deneyi, kendi bilincine vardıklarıyla yardım etmek için dünyaya katılıyor. Ama

dünyaya başkalarını aydınlatmak için giren biri olmak istemiyor. (Böylesi bir davranış, seçkin bir yaradılışı, ve bu seçkin yaradılışın deneylerinden yararlanmayı istemek olurdu. Goetz'in seçtiği bunun tersidir.)

Platon bir aristokrattı. Özgürlük dünyasının gerçek deneyi, aristokrasi diye birşeyin olmadığını, yalnızca birbirinden farklı durumların, ve özgürlüklerinden az çok yararlanan insanların olduğunu kabul etmektir! Savaş başlamadan, Goetz, savaşın başlamamasını istiyordu. Savaşın, insanların çoğunluğu tarafından istendiğini anlayınca, başa geçmeyi kabul ediyor, ve bunu alçak gönüllükle yapıyor. Onun için söz konusu olan yalnızca görevdir, bir generalin görevi. Bence siyasal ve toplumsal bir şefin sahip olması gereken nitelik de budur: kitleyi yaratmak, bu kitleden çıkmak. Aristokrasi diye birşey yoktur, yalnızca görevler vardır.

Frantz'a gelince, bu daha başka. Frantz'ı bir örnek olarak almamak gerekir; o daha çok betimsel (tasvirî)'dir, aynı zamanda da olumsuz. Hepimizde, bize aynı zamanda verilmiş «zorlama» eylemlerle, ah-lâksal ilkeler beraber yaşıyor.

— *Edebiyat sizin için kendinizi maddesel koşullardan kurtarmak mıdır, yoksa dünyaya girmenin bir yolu mu?*

SARTRE. — *Hiçbir zaman edebiyatı dünyaya katılmışlıktan başka bir biçimde anlamadım. Eğer dünyadan kaçarsa, hiçbir önemi kalmıyacaktır edebiyatın.*

Kendimi bağımlı bir edebiyatla sınırladığım için sık sık kınıyanlar oldu beni. Edebiyat eğer *herşey* değilse, hiçbir şey değildir. Her zaman, sırası geldiğinde, tabii kendine özgü koşulları içinde (ki bunlar çok çeşitlidir), herşeye tanıklık etmesi gerekir. Öyleyse söz konusu olacak olan «bağımsız» bir edebiyat değil, köklü olarak dünyanın içinde olan, dünyaya katılmış bir edebiyattır.

— *Ama gene de, Bulantı'daki, Some of these days Proust'un Vinteuil'inin küçük bir cümlesine çok benziyor.*

SARTRE. — Bu, daha başlangıçta, savaştan önceydi. O zamandan bu yana çok geliştim. Seferberlikten bu yana, deneylerim gittikçe daha toplumsal oldular.

— *Kafka'nın üstünüzdeki etkisini açıklar mısınız?*

SARTRE. — Tam olarak, bu etkinin hangi ölçüde olduğunu söyleyemeyeceğim, ama özellikle başlangıçta çok derin oldu bu etki.

Bizi birbirimizden ayıran, onun, o derin dinsel ve mistik yanıdır. Kafka, Yahudi topluluğunun içindeydi, ama aynı zamanda bu toplulukla çelişme halindeydi. Bizim Fransa'daki durumumuz aynı şey değil tabii. Kafka'nın bu toplulukla, mistikle, babasıyla olan ilişkilerini bilmek gerekir. Bütünüyle içinde yaşadığı topluma katılmış bir kişinin çelişmesi, bizim çelişmemize benzemez: Fransız toplumu, bu Çek-Yahudi top-

luluğundan çok daha az bir bütünlük göstermektedir.

— *On yıl kadar önce, Amerikan romancılığı adına Mauriac'ı yıkan bir yazı yazmıştınız. Bu yazınız, «M. Mauriac bir romancı değildir» diye sona eriyordu. Bugün aynı sözünüzü tekrarlar mıydınız?*

SARTRE. — Öyle sanıyorum ki bugün, romanın en önemli niteliğinin ilgi çekmek, tutku uyandırmak olduğunu düşünerek daha insafli olur, yöntemler konusunda da daha az dururdum. Çünkü bütün yöntemlerin birer hile olduklarının farkına vardım — Amerikan romancılığının yöntemleri dahil. Yazar, her zaman, okuyucuya söyleyeceğini söyleyebilmek için bir yol buluyor; ve yazar her zaman orda, romanının içindedir. Amerikan romancılığının oyunları, «hile»leri daha ince, daha yatkındırlar belki, ama gene de birer oyundurlar. Bunu belirttikten sonra, diyeceğim ki, iyi bir roman yazmak için, yazarın kendini pek göze batacak bir biçimde göstermemesi gerekmektedir. Eğer bugün *Özgürlüğün Yolları*'nı yeniden yazacak olsaydım, romanın her kişisini, hiçbir açıklamada bulunmadan, kendi duygularımı göstermeden ortaya koymak isterdim.

— *Ama bu da her zaman için geçerli değil, bildiğiniz gibi Mme. de la Fayette...*

SARTRE. — Elbette. Yöntemler şu ya da bu yoldan bir çağın ilkelerinin belirtileridir. Hükümdarın kendini Tanrı'nın yeryüzünde bir vekili olarak gördüğü, ve uyukları üstünde mutlak bir görüşü olduğu

bir çağda, romanda *tek* bir gerçek düşüncesi kendini ortaya koyacaktır. Mme. de la Fayette, Tanrı'nın ve hükümdarın görüş açısından yazıyordu. Aynı koşullar altında, mimarlık sanatı da bununla koşullanmıştı. Versailles'da, bütün odalar sıra sıradır; öylesine ki kiral bir bakışta tümünü görsün diye. Bu öbür inançlar gibi bir inançtan başka bir şey değildir; mutlak bir teokrasi. Mutlak gerçek yok. Tarih öylesine kaynamış, öylesine bulanmış ki, başvurulacak mutlak kaynaklar yok — tabii eğer komünist ya da Tanrı'ya inanan bir kişi değilseniz. Versailles'da geçerli olan, bugün, burda geçerli değil. Mauriac'a mutlak bir görüş açısı veren Tanrı'nın varlığıdır. Bense Tanrı'nın varlığına inanmıyorum.

— *Tüze (adalet) nedir sizin için? Oreste ne insanların ne de tanrılarinkine inanıyor. Öyleyse?*

SARTRE. — Bizim içinde yaşadığımızki gibi bir toplumdan kaçılmaz. Yasa adamlarının tüzeyi, sanıkların da haksızlığı «temsili» ettiklerine değin elimizde mutlak hiçbir belirti yok. Bu gözle bakılırsa, tüze toplumun korunmasının bir biçiminden başka bir şey değildir. Gerçek tüze ise bugün için tanımlanamaz. Onu tanımlamak yanlışlığa düşmek olur. Ama öte yandan, tüze kavramının toplum için kaçınılmaz olduğundan da emin değilim. Öyle sanıyorum ki bu, eski, tanrıbilimci bir tabakadan kendiliğinden geliyor. Eğer Tanrı'ya inanmıyorsanız, tüze, birtakım kişilere karşı sizi korumaktan başka bir anlam taşımıyor demektir. Tüze kavramı gerçekten yararsız bir kavramdır.

— *Şimdi biraz da Eylem'den sözedelim. Kimin için, ne için bir edim (acte) bir çalım (geste) durumuna geçiyor?*

SARTRE. — Bir «edim» kendi içinde etkisizliğini anlayınca, «çalım»a dönüyor. Örneğin, eğer bir hücrede kapatılmış olsam ve çıkmak için kapıyı yumruklasam, bu bir «çalım» olacaktır. Eğer bir çeşit buhran içinde gardiyanı çağırsam, bu küçük bir «çalım» olacaktır. «Çalım»lar tamamlanmamış eylemlerdir. Bir eylemin eylem olabilmesi için, bir amaca varması gerekir. Kendini yalnız «temsil», bir çeşit dans, bir bale olarak tanımladığında, yalnızca «çalım»'dır o. Eylemlerin başına sık sık gelen bir şeydir bu. Örneğin maçlarda, takımlardan herbirinin amacı karşı takımın eylemini çalıma çevirmektir; yani karşı takımın eylemlerinin hiçbir anlamı olmamasına çalışmak. *Kirli Eller*'in Hugo'su hiçbir zaman, öldürmenin dışında bir eylem yapmıyor. Öldürdüğünde de siyasal nedenler yüzünden öldürmüyor, ne de bağlı olduğu parti onu bu cinayetle görevlendirdiği için. Gerçekte kışkanç olduğu için öldürüyor. Demek ki gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Sinema dünyasının bir yıldızı, konuştuğu, gülümsediği, kımıldadığı zaman, davranışları yalnızca fotoğrafçılar içindir. Bütün bu yaptıkları anlamlarını yitirmektedir.

Eylemdeyse, çalımda olmayan bir gerçek vardır. Jean Genet, yakışıklı bir delikanlının giyinişini anlatıyor bir öyküsünde. Delikanlı kendine bakıldığını sezinler sezinlemez, giyinmesine devam ediyor ama, ey-

lemi de çalıma dönüyor. Bir çalımda edebiyat var, bir de eylemde. Çalımdaki edebiyat hiç kimseyi yaramıyor, gocundurmuyor, darıltmıyor. Çalım, eylemin bir karikatürüdür.

— *Demek eylemi yapan Us'tur, öyle mi?*

SARTRE. — Evet.

— *Les Communistes et la Paix* (Komünistler ve Barış) başlıklı denemenizde, komünistleri kendi ilkelerinizden yola çıkarak doğruluyorsunuz, onların ilkelerinden yola çıkarak değil. Bu onların tutumlarını, içinde yaşadığımız şu anlarda doğrudan doğruya ve etkili eylem olarak değerlendirmeniz demek mi?

SARTRE. — Bu «şimdi için» komünistlerin bir tutumunu doğruladığınızda söz konusu olmuyor artık. «Ben bir antikomünistim, ama komünistler şu davranışlarında haklılar» denilemez. Denilebilecek olan, az çok güdükleştirilmiş bir öğreti adına, komünistler bir eyleme kalkışıyorlar, bu eylem temeldeki bazı köklü eksikleri gidermeye çalışıyor; bu düşünülünce onların bu eylemi kabul edilebilir. Marksçılığın içinde boşluklar var. Bir varlık felsefesinin, maddeye ön sırada yer vermesiyle bu boşlukları dolduracağını düşünüyorum.

— *Maurice Merleau-Ponty'ye göre, siz bir diyalektikçi değilsiniz, çünkü sizin diyalektiğiniz Varlık ile Hiçlik'in diyalektiği, varlıkla bir başka varlığın diyalektiği değil. Öte yandan sizin için komünistlerin eylemi, «varolmayanı gerçekleştirmek» ilkesine dayanıyor.*

SARTRE. — Maurice Merleau-Ponty'nin yorumunu kabul etmediğimi söylemem bile gereksiz. Komünist partisinin görevinin, emekçilere etken bir topluluk biçimi vermek olduğu gerçektir. Ama bu, partinin bunu her zaman ve iyi olarak yaptığını söylemek değildir; ama onun amacı budur. Emekçi sınıftan, biri Paris'te, öbürü Marsilya'da oturan iki değişik kişi arasında bir ilişki olmayabilir, ama ikisi de bir toplumun ürünüdürler. Ve bu iki «ürün», zaman içinde birbirlerine bağlanabilirler. Komünist partisinin görevi bu iki insanın bir örgüt içinde birbirlerine bağlanmalarını sağlamak, yığın-sınıfı (classe-masse) organ-sınıfa (classe-organe) çevirmektir.

— *Merleau-Ponty'nin yorumuna karşı çıktığınıza göre, sizce diyalektiğin gerçek sorunu nedir? Diyalektik Us'un Eleştirisi adlı kitabınızda üstünde durduğunuz «gerçek sorun»?*

SARTRE. — Diyalektik sorunu benim için, *Bütünlük* (totalisation) sorunudur. Tarih'te gerçekler mi var, yoksa *tek* bir gerçek mi var? Eğer Tarih'in tek bir gerçeği olmalıysa, eğer herşeyi, yapay ilişki olarak görmek zorundaysak, eğer herhangi bir olayı, bir olguyu algılıyorsam, o zaman tarihsel bir gerçekten söz edebiliriz. Yok eğer Tarih bir «bütün»se, eğer yeryüzünde olup bitenlerin her ânı birbirine, bunlardan herbiri kendi özellikleriyle olayların bütününe bağlıysalar, diyalektik diye bir şey vardır. Bence, bütün rastlansal olaylar (örneğin şu bizim bugünkü buluşmamız) bir bütünlük ifade eder. Bizim şimdi burada konuşurken, işçi sınıfı, kapitalizm üstüne olan so-

rularımız da bunu gösteriyor zaten. Demek oluyor ki, bu buluşmamızda, bir yazarı görmeye gelmiş bir öğrenciyle, o yazarın buluşmasından daha fazla bir şey var.

— *Ne adına, hangi kesin amaç uğruna savaşıyorsunuz?*

SARTRE. — Birbiriyle birlikte yürüyen iki ilke adına: Birincisi, eğer herkes özgür değilse hiç kimse özgür değildir; ikincisi, yaşam düzeyinin (hayat seviyesinin), çalışma koşullarının iyiye doğru bir gelişme göstermesi için. Özgürlük, metafizik değil, pratik özgürlük, proteinle koşullanmıştır. İnsanlar, açlıktan kurtulduğu, uğraşlarını ona yakışan koşullar altında yapabildikleri gün, yaşam insanca olacaktır. Yalnız bu yaşam düzeyinin yükselmesi için değil, aynı zamanda bütün herkes için demokratik yaşamın gerçekleşmesi, ezilmiş, sömürülmüş kişilerin bundan kurtulması için savaşıyorum, ve savaşıacağım.

— *Bu eylemlerin etkinliğine inanıyor musunuz? «Çalım»a dönüşmeyecek bir etkinliğe?*

SARTRE. — Bu noktada çok karamsar olacağım. Doğrusu istenirse bu etkinlik, durumun daha kötüleşmesini önlemekten daha ileri gidemez. Demek istiyorum ki sömürücü, ezici, politik biçimiyle diktatör bir toplumda, herkes içinde yaşadığı koşullara boyun eğmiş gibi görülebilir; bu durumda boyun eğmeyenlerin yaşamına tanıklık edecek yazarların çıkması gerekir. İşte o zaman beterin beteri önlenmiş olur.

(*Les Cahiers Libres de la Jeunesse*
no: I, şubat 1960.)

ROMAN SANATI ÜSTÜNE

Biliyorsunuz 16 yıldır roman yazmıyorum. Bu yüzden şimdiye değin yapılan konuşmaları sessiz bir tarafsızlıkla izledim. Olup bitenlerle ilgili izlenimlerimi ayrıntıları ile anlatma gücünü veren de bu oldu bana. Bilirsiniz bu türlü toplantılar başarısızlıkla sonuçlanınca, herkes, «hiç değilse özel ilişkiler kuruldu ya» diyerek avunur. Özel ilişkilerden de oturumlar dışında kurulan yakınlıklar belirtilmek isteniyordu. Doğrusu ben batılı yazarların doğulu yazarları tanıması gerektiğine inanıyorum. Ama bu kadarı da yetmez elbet. Ciddi birtakım güçlülere karşın, ben, bu ilk oturumun başarılı geçtiğini söylemekle işe başlayacağım.

Önce özellikle batıda yazarlar arasında beliren büyük görüş ayrılıkları yüzünden durumun biraz`karışık olduğunu söylemek isterim. Üstelik, bütün batılı yazarlar adına, sovyet yazarlarını değil yanıtlamanın, bunu tasarlamamanın bile ne denli güç olduğunu bilmez

değilim. Oturumlara katılan herkes yalnızca belirli bir topluluk adına konuştu. Hele bazı sovyet yazarları öylesine kesin söylevler verdiler ki, sanki açılacak bir tartışmayı önceden hayırlar gibiydiler. Ama buna benzer aşırılıklar, doğrusu azınlıkta kaldı, öteki yazarların tutumu kat kat ödünledi bunu. Bu bakımdan, halk demokrasilerine bağlı yazar arkadaşlarımız, genel olarak, birbirimizin görüşlerini daha iyi anlamamıza yardım eder biçimde davrandılar ve düşüncelerimizdeki gelişme ve ayrıcalıkları - çıkış noktamız ne olursa olsun - eş ilkelerin yönetmekte olduğunu kavramamıza olanak sağladılar.

Bir de bu toplantılarda, üzerinde tam bir anlaşmaya varılmamış olsa bile, ciddi görüşmelere konu olan bir dizi sorunu ayırmamız sağlandı. Beni yanlış anlamayın sakın. Verilen her söylev ilgi çekiciydi. Ama demek istediğim şu: Gerçekten ciddi sayabileceğim görüşmeler, tutumuna saldırılan her yazarın, bu suçlamalara karşı tezelden yanıtlama olanağına sahip olduğu sırada yapıldı. Aslında böyle oturumlarda bunun sağlanması olanaksızdır. Bu yüzden şimdi burda ileri süreceğim önerilerin daha küçük bir komitede görüşülmesi gerekti kanısındayım.

İlkönce şunu söylemeliyim: Nathalie Sarraute'ın çok haklı olarak ortaya koyduğu gibi, batıda da, doğuda da, biz yazarlar, durumumuzu seçmemekteyiz. Toplumcu yönetim düzeninin yürürlükte olduğu ülkelerde yazarlar, halk yığınlarını bir ortam olarak seçerlerken, biz batılılar mutlu bir azınlık için yazmayı; bilerek istiyerek yeğliyor değiliz. Ortada duran bir gerçek

varsa o da, batılı yazarlar için büyük halk yığınlarının henüz oluşmuş ve tutarlı bir ortam durumuna gelmedikleri ya da buna ulaşmak için burjuvazi aşamasından geçmeleri gerektiğidir. Batı ülkelerinden ucuz baskılı kitapların çokca satıldığı ve bunların büyük kalabalıklarca okunduğu bir gerçektir. Ama, daha önce yayımlanmış olan kitapların ucuz basımlarıdır bunlar. Demek oluyor ki, bu kitaplar önce yüksek fiyatlarla satışa çıkarılıyorlar ve ilk yayımlandıklarında büyük bir okur topluluğuna seslenmiyorlar.

Ucuz basımlarının yapılması, böylelikle halk yığınlarına seslenmesi ise, bu kitapların ancak, yönetici seçkinler sınıfınca beğenilmelerine bağlı demektir. Bu aykırı durumun açık sonucu, burjuvalara seslenerek işe başlarken biz batılıların tutumunun, büyük halk yığınlarına doğrudan doğruya seslenebilen doğulu yazarların tutumuna benzer olmadığıdır. Doğulu yazarlar doğrudan doğruya yığınları karşlarına almakla düşüncelerini okurlarla paylaşabilmekte, böylece yüzdeyüz yazarla okuyucunun uyuşumunu sağlayabilmektedirler. Diyeceğim, altyapı farklılaşmaları, ister istemez kendilerine özgü yöntemleri bulmak zorunluluğunda kalıyor. Bu farklılaşmaysa, birinin dediği gibi, batılı yazarların, cinsel konuları ya da açık-saçık soyunma bölümlerini ballandıra ballandıra anlatmaları gerektiği demek değildir elbet. Tam tersine, bir marksçı için bu durum, toplumlarımızın altyapı olarak değişik bir kuruluşları olduğu ve bu değişikliği gözönünde tutmamız gerektiği anlamına gelir. Romanın sorunları konusunda yapılacak ağırbaşlı bir tartışmada, bu nokta

önemle akılda tutulmalıdır.

İkinci olarak, da, son derece haklı bir biçimde ortaya konulduğu gibi, romanla gerçek arasındaki ilintilere değinmek istiyorum. Burada bulunan yazar arkadaşlarımdan hiçbirinin, gerçek'le ilgili bir diyecekleri olmadığını söyleyeceklerini sanmam. Nathalie Sarraute, gerçeğin bulgulanması gerektiğini öğretti bize. Bu yargıya yürekten katılıyorum. Ama bir nokta var: Gerçeğin yaratılmasından söz açan herkes, bir ülkücü olarak anlaşılmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olmuyor mu? Sorunun özü burada: Yaratmak mı, bulgulamak mı, yoksa düpedüz anlatmak mı? Bu kavramlar arasında bir aykırılık yoktur aslında. Yazar yaratıcılık yolu ile gerçeği bulgulayabilir ama, açıklamalıdır bunu. Öte yandan bazı söylevciler toplumcu gerçekçiliğin yalnızca gerçeği dile getirdiği gibi bir izlenim yarattılar. Unutmamalıyız ki, toplumcu romanlar da, «roman»dırlar, diyeceğim bir yaratma çabasının sonucudurlar. Başka bir deyimle, konu bu kez tersine bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Önceden belirlenmiş bir gerçeği, yada doğruları araştırdığımız için bize «ülkü» diyorsunuz. Ama bizim de sizi şöyle yanıtlamaya hakkımız var: Siz de imgeye dayanan uğraşlar yaratıyorsunuz. Bu demektir ki, sırası gelince siz de bizim gibi yalan söylüyorsunuz. Her yazar gerçeği anlatmak için yalan söyler aslında.

Başka bir konu da, «değer» konusudur. Sanırım Alain Robbe-Grillet burada haklı olarak Yeni Roman anlayışına karşı çıkanlarını, önceden belirlenmiş değer yargılarına dayandıklarını söyledi. Bunlar sanki evren

düzeninin önceden kurulmuş olduğunu, bize de bunu tanımlamaktan başka bir görevin düşmediğini söylemek istiyorlar. Ama bence bu yargı gerçek toplumcu gerçekçilikle bağdaşmaz. Burada hepinizin çok yakından tanıdığı birinin, Zdanov'un sözlerini aktaracağım. Zdanov'un söylediklerine karşı ne itirazlar yapılabileceğini Tanrı bilir? Ama Toplumcu Gerçekçiliğin ödevinin, «geleceğin ışığında bugünü yorumlamak» olduğunu söylediğinde Zdanov, birtakım sonuçları olabilecek bir yargıda bulunmuş demektir.

Eğer biri çıkar da, geleceğin bugün gibi belirlendiğini söylerse, bu korkunç bir yargıdır. Yazarın elini kolunu sıkı sıkıya bağlamaktan başka bir işe yaramaz üstelik. Korkarım, Zdanov'un demek istediği de buydu. Ama sandığım gibi, iyimserlikle düşünülmesine karşın, gelecek tanımsal olarak, bilinemezliğin ve belirsizliğin bir gelişiminden başka bir şey değilse, evrenin bugünkü düzenini; ne olacağı ve başkalarının onu ne biçime sokacakları açısından düşünmek, düpedüz gelecek adına bugünü sorguya çekmektir. Bir yazarın perspektifi iyimser olsa bile, edebiyatın eleştirel bir işlevi olması zorunluluğu bundan dolayıdır.

Burada edebiyatın olumlu bir ödevi olduğu üzerinde aşırılığa varan bir dirençle durulmasına karşın, bulgulama ve eleştirisel ödevinden yeteri kadar söz açılmadı. Ne olursa olsun, romancının kendi değerlerini bulgulaması sorunu üzerinde daha çok durulmalıydı.

Gene çok üstünkörü geçirildiğini sandığım bir konu daha var. Doğulu yazar arkadaşlarımızın sıkça

kullandıkları bir deyimle «d cadentisme» konusu Proust, Joyce ve Kafka gibi yazarlardan «d cadent» yazarlar diye söz   arlarlarken, ya bu yazarları hiç okumadıkları ya da sözgelimi Ehrenburg gibi çok az okudukları çıkıyor ortaya. Bu kadarı yetmez. Konu da bu değil aslında. Gerçek sorun kuramsaldır ve üzerinde enine-boyuna durulması gereklidir. Sözgelimi, son derece ilkel ve kaba bir marks ılıktan çıkararak « u,  u toplumlar d cadent toplumlardır. Öyleyse bu toplumları anlatan yazarlar da d cadent'dır»mı diyeceğiz? (Böyle düşünülürse  arlık feodalizminin en büyük d cadent'ı Gorki'den başkası değildir). Yoksa, «d cadent» bir toplum, yazar için birtakım sorunlar ortaya koyar, yazarı kendi bilincinde ve yaratıcı u ra ı içinde bunalmı mı götürür demeliyiz? Doğru olan budur    hesiz. Eğer böyle olmasaydı, «d cadent» toplumlarından devrimci yazarlar çıkabilir miydi? Yazarı e iten ve geliştiren toplumun onu ko ullandır ğını da hesaba katmak gerek. Böylesine devrimci yazarlara da mı «d cadent» diyeceğiz? Tam tersine, toplumun yenile me çabası, yazara dirimini yeniden kazandırır. Üstelik, kendi  eli melerine karşı açtığı savaşta yazarın; «d cadent» olmaktan kurtulmuş bir toplumda kullanılacak olan düşünce biçimlerini yaratamadı ını belirten kesin bir kanıt da yoktur. Şimdiye değin, yalnızca önyargılarla davrandık: Kimi «Proust'u sevmem» dedi, kimi «severim» dedi. Bu sözlerin hiç önemi yoktur. Gerçek sorun, romanda d cadentisme'in ne demeye vardığını bilmektir. Bundan yalnızca toplumsal bir «d cadentisme» mi kastediliyor? Yoksa toplumsal

gelişmelerle roman arasında «dialectique» bir ilişki mi vardır? Eğer böyle bir ilişkinin olmadığı söyleniyorsa «dialectique»in başka nerede bulunabileceğini kestiremiyorum. Doğrusu, burada dialectique bir ilişki yoksa, başka hiçbir yerde yoktur, gibi geliyor bana.

Konunun özüne geliyoruz: İnsan ilişkileri (burada, bilerek genel bir deyim kullanıyorum), diyeceğim, «Sorumluluk» sorununa. Oturumun sonuna doğru bu konu ile ilgili çok önemli sözler edildi. Daha önce de herkes, yazarın sorumlu olduğu üzerinde oybirliğine varmıştı. Bu arada birtakım tanımlamalar da yapıldı: «Yazarın yapıtına karşı olan sorumluluğuna inanıyorum» gibi. Pek güzel, ama bu tanım hiçbirşeyi belirlemez. Roman herşeyden önce bir iletme aracı olarak düşünülürse, bu; yazarın okuyucuya karşı sorumlu olduğu anlamına gelir. Bir de sorumluluğun şu tanımlanmasına bakın: «Kişinin, yazarın; insanda en iyi olan, en yüce olan niteliklerin varlığına karşı sorumluluğuna inanıyorum.» Bir kere, insanda en iyi olanın, en yüce olanın ne olduğunu, bunu herbirimiz ayrı biçimlerde tanımladığımız sürece, kesinlikle bilemeyiz. Bu bir. Dahası var: Ezilmiş, yıldırılmış ve sömürülmüş; kısaca «en iyi» olma durumunda bulunmayan insanların, taşkın bir acı ve kin duygusuyla dolu olmalarından daha olağan bir şey düşünülemediğine göre, doğulu yazarlardan ayrı bir tutumum olması, diyeceğim, sömürgecilere karşı ezilenlerden yana olmamam için hiçbir sebep göremiyorum. Bana göre, bu kaypak kavramları bir kenara bırakmalı. İnsanla ilgili ilişkilerin varlığını yadsıyamayız, ama insan kav-

ramı bir «soyutlama» olduğu sürece, sorumluluğu bu türlü tanımlamak belirsiz ve tutarsız olmaktan öteye gidemez. İnsan ancak belirli durumlarda ve toplum içinde tasarımlanabileceğine göre, yazarın kendisini ve başkalarını oluşturan toplum içindeki sorumluluğundan söz açılabilir. Hepimiz bu sorumluluğun ne olduğunu biliyoruz üstelik. Ama yalnızca batıda bizim öznel ve yaygın bir sorumluluğumuz var. Doğudaysa sosyalizm, insanla ilgili herşey üzerinde insanın denetleme kurması anlamına geldiğinden, yazarın sorumluluğu da bu ortak denetim örgütünün sınırları içine giriyor. Kısaca söylemek gerekirse, yazarın sorumlu ya da sorumsuz olduğunu tartışmak boşunadır bence. Diyeceğim şudur: Sorumluluk vardır ama, doğuda ve batıda ayrı biçimler alır.

Kapitalist düzende yatırımlar müteşebbisler aracılığı ile yapılıyor. Batılı bir yazar için, hattâ devrimci bir yazar için bile sorumluluk bu yöntemi izlemek zorundadır. Ayrıcalık buradadır. Her iki düzenin iyi ya da kötü yanları vardır. Daha derinlemesine incelemek istiyorsak, konuyu bu çizgide ortaya koymak zorundayız.

Son olarak, romanın insan bütünüünün uğraşı sonucu olduğu, bu bütünlükten yoksunsa, iyi bir yapıt sayılamıyacağı konusunda, sanırım, hepimiz anlaşıyoruz. Bir roman ayrı biçimlerde bu bütünlüğü kazanabilir. Sözgelimi Kafka hacimli olmayan ve yalnızca belirli ve küçük burjuva sorunları ile ilgili romanlar yazmıştır. Ama Kafka'yı iyice inceliyen biri, yeni ve çağdaş romanın hep ulaşmayı özlediği bütünlüğü bulu-

verir onda. Bütünlük yazar ve okuyucu arasında ortak olandır. Hem yazarı hem de okuyucuyu oluşturan toplum olduğu için, birbirimizi bu ortak düzey aracılığı ile tanıma ve anlama gücünü bulmak zorundayız. Ancak böylece birbirimizden kopmadan anlaşma olanağını buluruz. Sonuca geliyorum: Edebiyatın güdümlü, ya da güdümsüz diye adlandırılmasının o kadar önemi yoktur. Edebiyat güdümlü olmak zorundadır. Çağımızda, insanlığın bütünlüğü kaçınılmaz bir gerçektir. Bir atom savaşı sonunda ölme tehlikesini engellemek için, çabalarımızı birbirine uydurmalıyız çünkü. Şüphesiz bu söylediklerim, Leonov'un başarılı bir biçimde özetlediklerinden daha az iyimser, ama belki de çok daha ciddidir. Bu, yazarın oturup hep atom savaşından söz açması demek değildir. Ama, fare gibi ölmek istemiyen bir yazarın, kuşlar hakkında şiirler yazmaktan haz duyduğunu söylerken, içten olamıyacağı anlamına gelir. Yazar, çağını şu ya da bu biçimde yansıtmak zorundadır çünkü.

(1960 yazında, Leningrad'da yapılan Doğu-Batı yazarları toplantısındaki konuşma).

Çeviren Hilmi Yavuz

GERÇEKÇİLİK ÜSTÜNE

— Gerçekçilik bizim için en önemli sorun. Ama bu kavram bizde önemli çalkantılara uğruyor. Kutsal bir kitaptan, gerçekçiliği «à priori» tanımlıyan açık bir gerçekçiliğe geçtik. Edebiyatın başlangıcında sayarsak kendimizi, size şunu sormak isterim: gerçekçi bir yapıt nedir sizin için?

SARTRE. — Bana öyle geliyor ki, gerçekçilik sözcüğü, bir anlamda, bir yığın çelişmelere, kapalılıklara götürüyor insanı. Gene de kullanılabilir bu sözcük; bir tartışma konusudur çünkü: sık sık gerçekçi bir yapıtın, gerçek olan yada varlıktan olan bir şeyi gün ışığına çıkardığı söylenir; maddeci bir kişi için — ki ben de bir maddeciyim — bir yapıt mutlak, maddesiliğin (matérialité) bir bölümüyle ilişkilidir. Ama aynı zamanda, yapıtın maddesiliği, düşselliğin (imaginarité) derin yapısını kapsar: gerçekten de kendinde olmıyan (kendisine verilmemiş) bir nesneyle iliş-

kilidir, ama o nesnenin yokluğunda onu ortaya koyar yada telkin eder. Gördüğünüz gibi, düşselliğin ve gerçeğin, bunlara bakışık olarak da, ortaya koymanın tanımını bile söz konusudur. Bu gerçekçilik sözcüğüne verilmiş bütün anlamlardan ötürü, bir yapıta gerçekçi demek, o yapıta bir çeşit el koymak oluyor. Evet, bir çelişme bu; ama özellikle bu çelişmedir verimli olan. Öte yandan ben bütün sanatların (sanatın kendisinin de başlıbaşına bir gerçek oluşu ölçüsünde) gelişen, bir öyküsü olan, bir alamı ışığa çıkarmadan edemiyen gerçeğin bir örtüsü (yalnızca bir estetik gerçek olduğunda da gerçekçi) olduğunu düşünüyorum.

Örneğin soyut resmi alalım: Resmin bir döneminin gelişmesini ortaya koyuyor soyut resim. Öbür resim biçimleri gibi yok olmıya gitti o da; ama bu bir modanın yok olması gibi bir yokoluş değildir. Bu resim bir gerçeği veriyor! Onda pek uzun boylu düşünmeden, bir çeşit, diyelim, sınıflar kavgasını görmek istersek — yada soyut resmin sınıflar kavgasına sırt çevirdiğini söylersek — doğru olmaz bu! Soyut resim bize, tarihin akışı içinde, bu akışla gelişmiş estetik bir duyarlığın gerçeğini veriyor. Ama tekniğin gelişmesiyle koşullanmış bu duyarlık, ortaya koyduğu, yansıttığı gerçeklerin verisiyle kendini, nesnelde gösteriyor. Hem bu gerçekleri, hem de yeterli bağımsızlığı elinde tutuyor onları canlandırmak için; hiçbir şey «ifade» etmiyor bu soyut resimler; onların gerçeği, doğrudan doğruya, ortaya koyuş güçlerinde (nesnelleşmiş duyarlığı koyuyor soyut resim) ve etkilerindedir. Ayrıca onu ortaya koyarken biçim değişikliklerine uğradığını da

eklemek gerek.

— «*Madem ki yazarın kaçmak için hiçbir yolu yok, öyleyse onun çağına sıkıca sarılmasını istiyoruz,*» diye yazmıştınız. Bu konuyu daha bir açmak için soruyorum: Gerçekçiliğin, bir sanat yapıtının geçerliliği konusunda, temel bir değer ölçüsü olacağını düşünüyor musunuz?

SARTRE. — Hiç çekinmeden şunu diyeceğim: Her geçerli sanat yapıtı -türü ne olursa olsun- kendini gerçekleştirir, ama her gerçekçi yapıt, mutlaka bir sanat yapıtı değildir. Bu da şu demektir: Sanat yapıtı kendi varlığının değer ölçülerine sahiptir; bu değer ölçüleri de pratiktir: etkenlik, indirgenmezlik (irréductibilité) gibi. Eğer bu ölçüler adına kendini kabul ettiriyor, başarıya erişiyorsa, geçerliliği o yapıtın tarihsel maddesiliğin bir kesiminde kökleri olduğunu gösterir.

Söylenmesi gereken şu sözün tersi değildir: Bu fabrikanın ya da şu balık pazarının resmi yapılmış, öyleyse bu yapıt iyidir. Kafka'yı alıyorum örnek olarak; onun yapıtı bir başına geçerlidir. Evet, bu yapıt, bir başına, karşı koyabiliyor. Kafka bütün afarozlara dayanabildi. Yapıtı kendini kabul ettirdi. Devrimci Çekoslovakya onu olduğu gibi kabul ediyor bugün. Kafka «gerçekçi» bir yazardır. Eleştirinin rolü onun, bunu nasıl başardığını göstermektir. Bir hamam böceği olarak uyanabilir mi insan? Hayır. Ama bu yapıt bugün, devrimcilere bile kabul ettiriyor kendini. Bunun nedenini aramak, gene söylüyorum, eleştirinin

işidir. Modern yapıtlar kendilerini bütünlükleri içinde, yani tarihsel koşullandırmalarında, dolayısıyla indirgenmezliklerinde, istemli anlamlarında ve derin anlamlarının değer ölçüsünde, hem de bir insanın verisi olarak, hem de onları düzeltmek için kendilerine dönen verilerinin koşullarını nesnelce aşmak için, modern bir eleştirinin kurulmasını istiyorlar.

Bütün gerçekçilik kuramlarında üzülererek gördüğüm, gerçeği «à priori» tanımlamalarıdır; evet, hepsi böyle yapıyor. Aslında sorunları belli, kesin, yararlı bir düzene sokma yolu olan marksçı metodoloji — ki ben şahsen sıkıca bağlıyım buna — sanat alanında hiçbir gerçeğin, hiçbir anlatımını «à priori» istemez. Sınıf kavgası gibi varolan bir şeyi, ya da işçi sınıfının koşullarını 1880 gerçekçiliği diliyle vermek için hiçbir özel neden olamaz. *Temps Modernes*'de bir İtalyanın kaleminden çıkmış kafkamsı bir öykü yayımlandı; adı «Cıvatalar»dı. Bir tersaneden cıvatalar çalınıyor. Tartışma, soruşturma... hiçbir sonuca varılmıyor. Bütün bu olup bitenler gerçek bir Kafka evreni içinde olup bitiyor. Varılmak istenen nokta, işçinin bugünkü koşulu. Eğer bu *Germinal*'de olduğu gibi ortaya konulsaydı varılmak istenen yere varılamazdı, giderek sonuçsuz bir duruma gelebilirdi yazarın bütün çabası.

— *Roman alanındaki buluş ve düşünme gücü, örneğin Boris Vian'da, ekonomik yabancılaşmayı anlatan sayfalarda görünüyor. Oysa yazar bu ekonomik yabancılaşmayı yaşamış olmaktan çok uzaktı.*

SARTRE. — Ben de sizin gibi düşünüyorum, ama bir farkla: (Vian'ı çok yakından tanıdım) o, hiç

şüphesiz aydınlık, açık olarak bunu yazmak istemişti. Onun değeri de bundadır zaten.

Yazar tekin olmıyan bir insandır. Bu yazdıkları nasıl göründü, nasıl ulaştı Vian'a? Hangi görüntünün çevresinde? gerçekte bu, onda neyin karşılığıydı? Gerisinde ne vardı bunun? Görüyorsunuz ya, birden her şey güçleşiyor, içinden çıkılmaz bir durum alıyor. Bütün bunlar bizi, çocukluğun çözümsel alanına, bireysel Vian'a gönderiyor. Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum, ama bildiğim bir tek şey var: Bunların, *Ecumes des Jours*'u, *Fourmis*'yi vermiş oldukları.

— Hep gerçekçilik üstündeyiz. Öyle görünüyor ki devrimciler ve sol düşüncenin bir bölümü, daha Balzac efsanesi üstünde yaşıyorlar: Marx'ın ve Engels'in çözümlemeleriyle Balzac bir «kıralcı ve safsatacı» olarak belirdi. Bu üstünde durulması gereken çözümlemeyi devrimciler çağımıza aktardılar ve gözü kapalı uyguladılar. Bugün de biz yaşıyoruz. Bilindiği gibi bundan tek yanlı marksçı bir eleştiri doğdu. Bu eleştiri de, bir yapıtta ilk iş olarak toplumsal ve tarihsel bilgileri aramaktadır. Benim düşünceme göre, bütün edebiyatlar bunun sıkıntısını çekti. Hem de pek çok. Örneğin Baudelaire ve Lautréamont (yalnızca büyükleri saymış olmak için onları anıyorum) bize uzun bir süre yabancı kaldılar. Neyse ki, bizim için, başkaları bulup ortaya çıkardı onları. Kafka'nın sosyalist ülkelerde çevrilmesi çok önemli bir olay. İlk bir Balzac olayı oldu, sonra bir Victor Hugo, şimdi de Kafka. Kafka bugün böyle kabullenilir, değerlendirilirken, on-

dan biraz fazla söz edildiğini ve Kafka'dan başka üstünde durulmayı hakedenlerden ise yeterinden az söz edildiğini düşünmüyor musunuz?

SARTRE. — Kafka rusçaya çevrildi. S.S.C.B.'nde yayımlanıyor, bu çok önemli bir olay. Niçin Kafka? Çünkü önemli estetik değerlerinin dışında, Kafka'nın yapıtının çok açık olarak verdiği «bilgiler» var. Sovyetler *Ceza Sömürgesi*'ni yayımladıklarında edebiyatlarına yeni bir şey sokmuş oluyorlar. Bu yenilik, bir anlatım, ortaya koyuş biçimidir ki onlar bunu bilmiyorlardı; daha doğrusu «bir süredir» bilmiyorlardı demek gerekir: 1925'lerde Oleşa, Zamiatin gibi yazarları vardı. Ama bütün bunlar çoktan yitiklere karışmış durumda.

Kafka için savaşmak, Lautréamont için savaşmaktan daha kolaydır. Devrimci ahlâk, dine karşı bayrak açmış olduğu halde, Lautréamont'un Kutsala, Tanrı'ya karşı olan sövgülerini anlayamaz. Devrimci ağırbaşlılık *Maldoror*'un sayıklamasını da anlayamaz. Ama sorun'un ikinci yüzü, gene de marksçı eleştirinin temelindedir. Şudur bu sorun: Eğer bir edebiyat yapıtının — özü ve ereği ne olursa olsun — her zaman toplumsal olarak, konumlarıyla, karmaşık dalınçlarıyla, toplumu dile getirdiği doğruysa, bu mutlak gerçekten yola çıkıp, yazarın, yapıtında bilinçli olarak toplumun bütün öğelerine başvurması gerekir diye bir sonuca mı varılmalı? Bu soruya olumlu bir cevap vermek büyük bir yanılmadır. Birçok nedeni var bunun:

1. Varlığı, devinim halindeki bütünü içinde ele

alan (bu deyim Lenin'indir) ya da bu gerçeğin bir ânını dile getiren bir olay bunu ancak karanlık olarak yapabilir. Bir yazar — herhangi bir insan gibi — onu yapan ve yapmakta devam eden koşullandırmaların bütününde cisimleşir. Başka bir söyleyişle, tarihsel bütünleşmedir (totalisation) onu bütünleştiren. Ama dışın içlemleşmesiyle (intériorisation) tam bir cisimleşme, bir vücut bulmadır o. Yapıtın kendisi de eğer bütünleyici (tümevarımcı) devinimi dile getiriyorsa (için dışa vuruşu dolayısıyla), bu düşünceler hiçbir şekilde Bilgi alanına giremez. Bir yazarın elinde bütün dalları kapsayan bir bilgi yoktur; olsa bile yeterli değildir bu bilgi. Dünyanın ve toplumun mümkün olan bilgisi, yaşanmış ilişkilerin karmaşıklığı içinde ortaya koyar kendini.

Örneğin atom korkusunu ele alalım. Bu ortak bir korkudur, biçimi ne olursa olsun hepimizi ürkütüyor. Bunun çağdaş sanata aktarılması kaçınılmazdır. Mutlaka apaçık bir biçim altında mı olacaktır bu? Hayır, mutlaka apaçık bir biçim değil; «*Son Kızı*» gibi içler acısı bir filim, gerçek bir melodram da doğurabilir bu korku. Atom korkusu, sanattan tıpkı yapıtın kendisinden gelen bir yıldırı gibi fışkırmalıdır. Kimbilir belki adı bile başka olacaktır. Ne önemi var?!

2. Her insan varlığı, özellikle bizi kendine yansıtan yaratıcı bütün bir insanlıktır. Bu düşünceyi, *Critique de la Raison Dialectique*'in ikinci cildinde daha bir pekiştireceğimi umuyorum. Bir yazar için ne olduğunu açığa vurma çabası, bütün varolanı açığa vurma çabasıdır. Bu yüzden en açığa vurucu ve «este-

tik yönden» en etkileyici yapıtın bir çeşit kapalılıkta kendini ortaya koyan bir yoğunluğu olması gerektiğini düşünüyorum. Burada söz konusu olan, kapalı olmak için kapalı olan, anlaşılmamak için anlaşılmaz olan yapıtlar değil — bir yapıtta her şey «yapay olarak» aydınlık, açık da olabilir — ama anlamların bir çeşit iç içe girmesinden, duyulmuş, yaşanmış (ama kuramsal ve tanımlanmış olarak, vb. değil) çelişmelerden, karşıtlıklardan doğan kapalılıktır.

Bir toplum kendi içine nasıl kapalı olabilirse, bir insan da, o ölçüde, kendi içine kapalı olabilir. O, kendini «aydınlatmak için» açığa vurduğunda kendini toplumun çelişmelerine karşı savunuyor. Ama aydınlatmak gerçeğini yitirmeden «bütün» olamaz. Hiç değilse sanatçı için böyledir bu. Böylece yazar «kendi bireyini» değil, ama kendi kişiliğini, kendini koşullıyan, tutan karmaşık toplumun içindeki kişiliğini açığa vurmak istediğinde bağlanmış oluyor. Benim bağlanmak dediğim budur. Fırsatçı yapıtlar vermek, bugün Mali'den, sırası gelince de Kamçatka'dan söz ederim demek değildir söz konusu olan. Bu, yazarın «*l'immédiat*» aşamasında, ya da yalnızca cinsel sevide kalması demek değildir — ne de mavi gök altında, kumsaldaki çiftlerde. Ama eğer aşk ölüme karşı bir savaş, ölüm üstünde bir zaferse, aşk şairi, gerçek aşk şiiri, bizim derin kaygılarımıza, bugünkü topluca ölüm tehlikesine de bağlı olmalıdır, giderek çağdaş trajiğin özünü açığa vurmali, bunu gerçekleştirmelidir, diyeceğim.

— *Soruna bu açıdan bakarsak Paris Biennale'in-*

deki bazı yontular geliyor aklıma. Bunlara değinirken Arts dergisi, dirimsel bir sanatın bağırışından söz ediyordu. Bir de bazı eleştirmenlerin eski bir filminden, Yedinci Mühür'den söz ederken, bu filmi bir atom bunalıtısı olarak görmüş olmaları var.

SARTRE. — Doğrusunu isterseniz ben *Yedinci Mühür*'ü pek sevmedim. Yeterinden çok simgeyle dolu. Ama vebanın garip, çılgın bir hastalık olarak belirdiği, insanları acımasız ve topluca öldürdüğü doğrudur. Aynı şekilde, ölümün önüne geçilmezliğinin toplu bir alinyazısı olduğunu, insanların bu alinyazısını yenmek için ellerinden hiçbir şey gelmediğini, önlenmez bir kazanın çok yakın olduğunu düşündürebilir bu film seyirciye. Ama dediğim gibi fazla simgeli. Zola gerçekçiliğinden sırt çevirince mutlak bir simgencilğe gitmek gerekmez. Örneğin Kafka... o hiçbir zaman simgelerle konuşmuyordu; yaşadığı, onu tedirgin eden, rahat bırakmıyan, çözümlenmez şeyleri yazıyordu. Camus ise *Veba*'da simgelerle konuşur. Bunun için de Kafka'dan çok ona hesap sorulabilir. Nedir Veba dediği? Faşizm mi? Mikroba karşı olan amansız savaş insanlık plânına nasıl aktarılabilir?

— *Hep tarihsel durumun yaratıcının üstüne «çullanması».* Sözünü ettiğimiz bunalıtı, belki alt-yapıdan, belki bu atom korkusundan yada toplumla olan anlaşmazlıktan geliyor; bence yeni iki filmde kendini gösteriyor bunalıtı: *Susku* ve *Gece Treni*. Bu iki filmi yapanlar, Bergman ile Kawalrovicz à priori olarak hiç de, aynı nedenlere sahip değiller bunalmak için.

SARTRE. — Bu iki filim şimdi bizi uğraştıran sorunların içinde bulunuyor. Eleştirinin işi bence burada: her şey iyi mi, olumlu kahramanlar var mı, yok mu, diye bakmak değil, yapıtın derin olup olmadığını incelemek, onun doğduğu derin kaynağı bulmak. Bununla şunu demek istiyorum: Bir yapıt derin olabilir, ama bir düzeyde bizim olmıyan ideolojilerle yıpranmış olabilir. Bergman örneğini alıyorum gene: O benim için bir idealisttir. Ama bu, idealizm bile esinlenmesinin her zaman materyalist bir kaynağı olduğunu düşünmeme engel değildir. İdeolojik yıpranma yalnızca bir başka düzeyde kendini gösteriyor.

— *Eğer sanat, en sonunda, her zaman için gerçekçiyse, bir gerçekçi ve toplumcu sanat, düşünülebilir mi?*

SARTRE. — Hiç şüphesiz. Yalnız, hangi anlamda? Her derin sanat yapıtının gerçeği açığa vurduğuna inanıyorum, ama (gene söylüyorum) hangi açıdan? Öyle sanıyorum ki, sanat her zaman, «insanlık, özgürlüğü elde edince dünyanın görünüşü nasıl olacaksa» onu, bugünkü durumda, bugünün dünyasında sunmaktır. Titien'i alalım. O bir görünüm (paysage) üstüne insan resimleri yapıyordu. İşin aslı estetik birlikti: renkler, biçimler ve hacimler arasındaki birlik. Ama bu birlik doğada nasılsa öyle verilmiş değildir. Tam tersine, bir insanın olumlaması (affirmation) olarak verilmiştir. İşte Titien'in yapabileceği budur. İnsanın yapabileceği budur. Öyleyse bu insan özgürlüğünün bir olumlamasıdır. Ama bu olumlama çok erken orta-

ya çıkıyor. Dünyayı egemenliği altına alma olanağının olumlanması. Bir varsayım-öncesi; bir önceden-haber-verme'den, bir çeşit falcılıktan söz edecek değilim burada (aslında sanatta olur bu): Bir gün insan yapıtından, yaşamından, dünyadan ne yapılabileceğinin ortaya konuşudur bu yapıt. Dediğim gibi, bu tam bir estetik birliktir. Sanatçı yapıtında bunun için tam birlik kuruyor; ne kadar trajik olursa olsun, yapıtın kendinde bunun bir kanıtını vererek, gelecekteki bir uyuma tanıklık ediyor. Aynı şekilde, tüketimci ile olan ilişki değişiyor. Onun («tüketimci»nin) yapıtta «birlik» araştırmasını, dünyayı yeniden elde etmeye çalışan insanlık için bir özgürlük olarak görmesi gerekir; bu karşılıklı ilişki aynı zamanda gelecekteki ilişkidir. Gene, biraz da bu yüzden, örneğin ırkçılık gibi kaba güce dayanan düşüncelerden bir sanat yapıtının doğamıyacağını düşünüyorum. Böylece, eğer sanat «insan için dünya»nın simgeselliğini değil de, gerçek yükünün ele almışını ortaya koyuyorsa, ya da bir an için bunun sürekli ortaya-koyuş öncesini (préfiguration) gün ışığına çıkarıyorsa, sanatın her zaman toplumcu gerçekçi olduğunu söyleyebilirim.

— Öyleyse sanatın bağımsızlığı nasıl korunabilir?

SARTRE. — Toplumcu gerçekçilikten söz eden, çalışma kuralları saptanmış, siyasal gerçeğin katına indirgenmiş bir sanat üzerine konuşmak istemiyor. Bu durumda Engels'de ve Marx'da bulunanı hatırlamak gerekir her zaman: yapıların bölgesel ve görece bağımsızlıkları, yapının, onu doğuran ve sıkıca koşullıyan-

dan aşağısına indirgenemez oluşu. İşte bunun için sanata kurallar konulması düşünülemez. Luckas'da hiç olmıyan şu noktanın hatırlanması yerinde olur: Düşüncelerin birbirleriyle olan koşullanmaları.

Husserl'in, düşünce bakımından, öğrencisi Heidegger üstündeki etkisini incelemek, o zamanın Alman politikasını incelemekten de başarılabilir. Sanat biçimleri için de aynı şey pekâlâ söylenebilir. Çünkü burada da karşılıklı etki bir içsel süreç oluşturuyor. Bu, her an, bir yapıtı çözümleyip, onu doğuran özü hesaba katmak değildir. Hiçbir zaman üstünde uzun boylu düşünmeyi ve sanatın bağımsızlığını istemeyi unutmamalıyız.

— *Kültür ile ideoloji, ideoloji ile politika arasındaki Zdanov'cu karıştırmalardan çıkan sonuçları göz önünde tutmak gerekir derken anladığımız bu işte.*

Aragon bir gün «Solun Korsanları»ndan söz etmişti. Temelinde öğreticilik (didactisme) «titizliği» bulunan ve bugün de «kültürel tedhiş» adı verilen «sanatta öğreticilik» üstünde ne düşünüyorsunuz?

SARTRE. — Gerçekten de tedhiştir bu. Size az önce söylediklerimden çıkan da bu zaten. Ama neye dayanıyor bunun ucu? Özgül (spécifique) eleştirinin rolünü ortadan kaldırmıya mı? Bir gerçek yadsınıyor: örneğin soyut resim. Sonra bazı alanlar birbirine karıştırılıyor. Bir gerçeğe sırt çevirmekle açıklanır bu. Burjuva eleştiri, sanatın indirgenmezliğini yadsımıyor, ama ondan bir fetiş yapıyor o da: «Racine Gizi»nden söz ediliyor örneğin — hiçbir zaman anlaşılamıyacak olan

bu gizden. Yakınlaşmanın mümkün olmadığı bir «Racine'e yakınlaşmalar»dan söz ediliyor. Evet, Lucien Goldmann'ın Racine üstüne yazılmış kitabı var, biliyorum; bu ilginç kitap trajedinin nasıl XVII. yüzyıl burjuvazisinin bir çıkmazı olduğunu gösteriyor. Ama yazar, bu trajedinin Racine'in bir trajedisi olduğunu hesaba katıyor mu? İndirgenmezliğe ancak uzun düşüncelerle, dalınçlarla varılabilir. Marksçı eleştiri psikanaliz gibi derin düşünceleri kapsamadıkça yetersiz kalacaktır. Bu noktada, çocukluğun önemi beliriyor. Racine Port-Royal'da... Beni şaşırtan marksçılığın ve toplumcu gerçekçiliğin olgun işçiyi, bir zamanlar tanımlanmış biçimde ele alışıdır. Ama kendi de bir işçi oğlu olan bugünkü olgun işçi, çocukluğunda işçi koşulunu nasıl duymuştu ve buna benzer sorunlar... Bunlardan söz eden yok bize. Ne de, örneğin işçi olmuş bir köylü çocuğunun şehri nasıl duyduğu, eşit üretimin hesaplanması, yoksunluğunun aynı olup olmadığı gibi sorunlar var ki, öğretici roman bu konuları da ele almıyor.

— *Bu yaşanmış yabancılaşma, öznel yabancılaşma tartışması, bizde, Fransa'da oldu. Belki bu konuda genç Marx'dan öğrenilecek çok şey var. Bunu sol hegeliğe indirgemek, aslında, bir yığın sorunu geçiştirmek olmuyor mu?*

SARTRE. — Öyle sanıyorum ki bu, öznel-nesnel sorununu, pek kötü ortaya sürmek ve eski çıkmazlara dönmek olur. İçlemlikle dışlamlıktan aynı sürecin iki ânı olarak söz etmeyi ileri sürmüştüm. Oysa ayrı

ayrı ele aldığımızda, nesnel ve öznel elimizde iki nitelik oluyor: biri nesnel (bunun sınanmış bir varlığı var), öteki de öznel (bu hiçe dönene değin küçülüyor).

Gerçekte bu ayrımlarla insanı ikiye bölmüş oluyoruz.

— *Gene aynı konuya dönüyoruz: ilerici kültür öğretici olmamalı mıdır?*

SARTRE. — Sağlam ilkeler üstüne kurulu bir öğreticiliğe-karşı-oluş (antididactisme) gerekir. Marksçılığın yapıya, indirgenmezliğe değgin temel ilkelerini almak gerekir, gerçek bir marksçı eleştirinin doğması için. Hemen hemen şunu diyeceğim: Sanat yapıtına yaraşan bir eleştiri. Soyut resmi öldürmek, gerçekte geri kalana, kötü figüratif resme lâayık olmak demektir. Örneğın, burjuva eleştiri Jean Genet'yi kabul ediyor. Kitaplarını yayımlıyor, oyunlarını sahneye koyuyor. Peki, ya devrimci eleştiri? Daha onunla ilgilenmedi bile, kimbilir belki hiçbir zaman da ilgilenmeyecek. Oysa Genet, yetimler yurdunun bir öksüzüdür, hırsızdır, homoseksüeldir, ama aynı zamanda da yazardır. Nasıl yapıyor bu adam, kimin için yazıyor? İçinde yaşadığı bu toplum düzenine karşı, ama gene de o toplum için değilse kimin için? Genet'nin oyunu, «Zenciler»in S.S.C.B.'nde niçin oynatılmadığını sormak bir oyun bozanlık olur mu dersiniz? Durun, daha öğreticiliğın, öğreticiliğe-karşı-oluşun bütün sorunlarını bitirmedik. Diyebilirim ki Sovyetler'in ahlâkı ve «ağırbaşlılığı» anlaşılır bir şeydir. Tarihsel olarak

kuruluş nedenleri var. Özgür töreleri olan Küba'da ise toplumculuğun kuruluşu, gelişmesi iyiden iyiye çetin oluyor. Burjuvalar hiçbir zaman anıyamaz bunu. Bir işçi için iktidarı ele almak, burjuvanın yerini almak demek değildir; istemediği bir yaşama biçimini atmak, yadsımaktır onu. Kültür için de aynı şey: Uysal *éclectisme*'in yerine, devrim, başlangıçta hemen hemen öğretici bir biçim alan yeni bir kültürü yeğ görüyor.

— *Ama yaratıcılar işte özellikle bundan çekinebilirler. Az önce de gördüğümüz gibi, bir siyasal olgu olan devrim, kendi başına bağımsız bir olgu olan kültüre varabilir mi, giderek onu zorluyabilir mi? Örneğin, ressamlar arasında, mokünist olanlar bile, aşırı gerici, kıralcı Mathieu'nün kendilerine devrimci bir ressam olarak görüldüğünü söylediler. Devrim, Mathieu'nün yapıtından ne elde edecek?*

SARTRE. — Marksçılık, kendi sanat eleştirisinde Mathieu'yü açıklayabilir. Söz konusu olan, gerçek olarak onun resim sanatına getirdiğini ortaya koymaktır. Ama Mathieu olayının tam olarak hesabını vermek için, eleştiri onun kıralcı olduğunu, tamamiyle de unutmaz. Niçin? Ben şuna inanmak eğilimindeyim: Siyasal yönden ilerlemiş bir ressam, faşist de olsa Mathieu'nün yaptığı resmi yapmaz. Başka bir düzeyde olan Lapoujade'a bakın. Nonfigüratif oldukları halde, kalabalıklarına, işkence çekenlerine bakın. Daha da açıklamak için bir başka örnek alacağım. Geçende Le Clézio'nun diş ağrısı üstüne bir öyküsünü okudum. Ağrı korkunç bir şekilde artıyor, sonra da geçiveriyor. Oku-

yucu sonunda öykü kahramanının kendini öldüre-
ceğini düşünüyor: çünkü yaşam artık eskisi gibi de-
ğildir; bu acı varolmuştur. Le Clézio'yu çok az tanıyo-
rum, belki politika dışı bir yazardır o, diyelim ki öy-
ledir. İnsanla acı arasındaki ilişkiler üstüne yeni bir
şeyler söylemek güçtür. Gene de bu öykü beni ilgilen-
dirdi. Çünkü onu okurken işkenceyi düşündüm. Bu
öyküde insanın ağrısıyla (acısıyla) olan ilişkisinden
başka bir şey yok oysa.

İlkin, başlıca ağrının (acının) kabul edilmez bir
yalnızlık olarak geri çevrilmesi (reddi), kısacası Hıris-
tiyanca çileye karşı bir durum alma var. Sonra da, acı
çekmenin bir insandışı olarak ortaya konuluşuyla, «do-
ğal» acının bir aşımı... bu da okuyucuya, insana gene
insanlarca verilen acıyı düşündürüyor.

Eğer Le Clézio ilerici biri olsaydı bu aşımı daha
bir belirlilikle, daha fazla bir güçle duyurabilirdi.
Ama elimizde onun ortaya koyduğu «nesne»nin çevre-
sinde, «doğa» ile olumsal bir karşı çıkış öneren kaba
güce bir karşı çıkış var. «Çıkmamış» olan bir savaşa
çağrı. Belki Le Clézio bunun bilincinde değil, ama bu
çağrı kendini zorla kabul ettiriyor. Çıkan sonuç, ne
olursa olsun karşı koyulacak olana boyun eğme.

— *Bir yazarın öznel istemleriyle, yapıtının nes-
nel anlamı arasındaki ilişki, marksçılarda çözülmüş ol-
maktan çok uzak. Hemen ortaya çıkan bir «gerekli so-
nuç»la karşılaşılıyor: Sorumluluk. Bazı durumlarda
bu yeni erdem büyür ve yapıtın gerçeği ile eleştirisi
arasındaki süzgeçlerden biri olur diye düşünüyoruz.*

«Flaubert'le Goncourt'u Commune'ü izliyen baskıdan sorumlu tutuyorum, çünkü bunu önlemek için tek bir satır yazmadılar,» diye yazmıştınız. Bugün bu cümleğiniz üstünde, genellikle de yazarın sorumluluğu konusunda ne düşünüyorsunuz?

SARTRE. — Madame Bovary Versailles burjuvazisinin cinayetlerinden sorumludur, demedim. Flaubert'i bağlı olduğu sınıfı (küçük burjuvaziyi) ortaya koyan bir bütün olarak, yani bütünleşmiş (totalisé) bir kişi olarak düşündüm. Yazarlık ünü ona bir çeşit güç (tabîî görece bu) veriyor. O bundan ne yapıyor? İşte bu noktadan ona hesap sorulabilir. George Sand'ın Guillemine tarafından yayımlanmış karneleri için de böyle bu. İşçilere karşı kuduruyor o sayfalarda George Sand. Courbet'yi asmadıkları için öfkelenildiğini söyleyen Leconte-de-Lisle de bana bu baskı'nın suç ortağı olarak görünüyor. Bu, 71 dramına karşı tepkilerin geriye işliyen (rétroactif) bir etkisi demektir; evet, bu tepkiler George Sand'ın «toplumculuğunu», Leconte-de-Lisle'in «cumhuriyetçiliğini» vb. aydınlatıyor.

Flaubert'i, 1848 Cumhuriyetine katılmamış, İmparatorluğun 1871 baskısına göz yummuş bir insan olarak düşünüyorum. Yazar Flaubert'e onun «bu» olduğunu bilmeden bakamam. Ondaki, imparatorluğa bağlı burjuvayla, burjuvanın tiksindirdiği insanın çatıştığı tutum, tam bir karamsarlıktı. 2 Aralık hükümet darbesine karşı ayaklanmadığı için halktan tiksindiğini söyleyip Croisset'ye çekilmişti. Flaubert üstünde düşünürken bütün bunları düşünmeden edemem,

evet, tıpkı bu Croisset'de tek başına yaşamıya çekilmenin de özel mülkiyetin bir belirtisi olduğunu düşünmeden edemediğim gibi. Flaubert üstüne yazmakta olduğum kitabımın bir bölümünde bu konuyu ele aldım. Ama gerçek sorun şurada başlıyor: Flaubert kimdir? Tanığı olduğu aile dramı, burjuvadan tiksintisi, cinsel sorunları... niçin bunları, yani kendini ortaya koymak için bir kadını (Madame Bovary) seçti? Doğu'ya Saint Antoine üstüne bir kitap yazmak amacıyla yaptığı, ama hiçbir şey göremeden döndüğü yolculuk... Ve niçin özellikle Saint Antoine? Flaubert'in nasıl bunların dışında düşünülemediğini ve sorumluluğu sorununun nasıl karmaşık olduğunu göstermiye çalışacağım bu kitapta.

Gerçekte de 1857'de, Madame Bovary'nin yayımlanmasından bu yana onu gerçekçi bir yazar saydılar. Dahası var, gerçeğin, doğrunun ve karamsarlığın birleşimine doğru kaymanın başladığı bir çağda onu (kendinden bağımsız olarak) bir kuşağın sözcüsü yaptılar. Oysa Flaubert o sıralarda tamamiyle bireysel, giderek gerçekçiliğe karşı bir yapıt vermişti: çünkü Madame Bovary, Saint Antoine'dır. Yalnız Baudelaire yanılmadı bu noktada: «Madame Bovary ve Saint Antoine aynı şey.» Flaubert'in «Madame Bovary ben'im,» sözü pek hesaba katılmadı, üstünde yeterince durulmadı. Oysa gerçekten de Flaubert'in kendisiydi Madame Bovary. Sonraları *l'Education Sentimentale*'de, ya da bazı mektuplarında biraz «oyuna» verir gibi oldu kendini. Ama hep kendine sadık kaldığını, gerçekçilikten hep tiksindiğini göstermiye çalışacağım, sözünü etti-

ğim kitapta. Bu yapıta yüklenen büyük yanılma, bir anlamda eleştiriye yüklenebilir. Aynı şekilde, bir kuşağın sözcüsü olmanın sorumluluğu da. Bu açıdan bakınca, Flaubert için sorumluluklar oldukça karmaşık olarak beliriyor: bir yandan burjuvadan tiksiniyor Flaubert, öte yandan da bu burjuva ne zaman tehlikeye düşse ona bağlanıveriyor. Karşımızda tedirgin bir yazar var (kaldırın tedirginliği, sanat diye bir şey kalmaz: bunu marksçi eleştirinin anlaması gerekir); hem duyan, hem de doğa ötesi (métaphysique) bir bireysel serüveni sürdürüyor. Bu görünüşlerden herhangi birini atmak, Flaubert'i hiç anlamamak, Paulhan'ın «Sorumlu yazar yoktur» formülüne varmak olur.

— Az önce sanatçının sorumluluğunu, onun tekilliğinin yasaksız ve ödünsüz (consession) olarak kesinleşmesi diye tanımladık. Bir yapının nesnel anlamını belirtmek yanlış sonuçlara götürebilir insanı (eleştirinin Flaubert konusundaki örneğini verdiniz). Uslanmaz sansürcüler, bize, örneğin şunu söylüyorlar: »Antonioni... kapalı bir dünya, yararsız.« Ya da: »Louis Malle mi? Bir küçük burjuva.« Bu noktada onlar bir çeşit boşluktan, bir perspektif yokluğundan (ikisi arasında bir adım var) sorumlu tutulabilirler. Burada sorumlulukların garip bir anlam değişikliğine uğradığını düşünmüyor musunuz? Şunu demek istiyorum: Bu kişiler perspektiflerin devinim halindeki güçler tarafından verildiği gerçeğiyle çelişik durumda değiller mi?

SARTRE. — Gün gibi açık bu. Birinci tutum

baştanbaşa saçmadır. Sanatçıların bağlandıkları değerler çok çeşitlidir. 121'lerin bildirisini imzalayan sağ eğilimli yazarlar vardı (tabii sol eğilimli olanlar da). Öte yandan, ideolojik yıpranma yüzünden, hiçbir zaman bize katılmıyacak sanatçılar var ki yapıtları bir «karşı-durum-alma»dır, yani bir eleştiri aynası. Bu bölgesel indirgenmezliğin bir başka görünüşüdür. Bunlar gözlerini daha çok «yaşıyan gerçeğe» çevirmişlerdir. Eğer böyleleri olmasa ister istemez kötümserliğe düşülür. Varoluşçuluğa, sınıfından kopmuş, değerleri 39-45 çatışması sırasında yitmiş küçük burjuvaların felsefesi olduğu söylenerek takazada bulunulmuştu. Varoluşçuların bunaltısı bundan başka bir şey değil, denildi. Bu açıdan tarihsel durumumuz doğru olarak tanımlandı. Eski değerlerin temizlenmesi, toplumsal ve ideolojik alanın «aşılınması»... evet, buydu varoluşçuluk. Ama bunun ortaya çıkardığı bunaltı, bu dış koşullara indirgenebilir miydi? İlk içsellik gerekmişti. Sonra bunu yaşamak, ve oradan yola çıkarak yabancılaşmış insanın bir çeşit deneyini, sonra da bu deneyin «gerçeğini» bulmak gerekmişti.

— *Bu sorumluluk şimdi de başkalarında bir sorumsuzluk çabasıyla aşıldı. Bu «sorumsuzluk» kimi zaman, sanatın bağımsızlığını korumak isteğinin bir belirtisi değil midir?*

SARTRE. — Bağımsızlık (dégagement) sorunu ancak kesin olarak belirli çağlarda, örneğin bugünkü Fransa gibi devrimci perspektiflerin çok uzak — benim düşüncem bu — ve siyasal durumun pek az aydın-

lık olduğu dönemlerde ortaya çıkar.

Lenin döneminde, Stalin zamanında, koşulların sonucu, bağımsızlık olanağı yoktu. Pasternak bile tamamiyle bağımsız bir yazar değildi. O yıllarda Robbe-Grillet gibi olmak bana imkânsız görünüyor. Sonra şu da gerçek ki, birtakım şeyler, o günden bu yana kurallaştı.

— *Devrimci yazarların rolü, sanat ve devrim adına, sanatlarının kuramlaşmasına karşı çıkmakta, bir anlamda «sorumsuz» olmayı savunmakta belirebilir. Örneğin Mayakovski'nin intiharının nedenini açan anahtarın bir parçası da bu değil mi?*

SARTRE. — Mayakovski konusunda bütün bunlar çok daha karışık, *Tahtakurusu*'nu hatırlayın. Sosyalizmi, yolundan sapmış olarak görebilecek bir düşünce mahkûm ediliyor bu oyunda. Ama onu mahkûm eden kişi de bir tahtakurusudur: Sosyalizmin yolundan saptığı bir döneme aktarılmıştır. O bu düşüncüyü burjuva ve sosyalizm-öncesi değerler adına mahkûm ediyor; örneğin içkiye olan eğilimiyle. Mayakovski'de bu, «Devrimden, kendi kendimi mahkûm etmeden umutsuzluğa düşmem» düşüncesini doğuruyor. Açık olarak bilincine vardığı gerçek, insanın bir devrimciyken, devrim devinimini, kendini gerçekten söz konusu etmeden söz konusu edemeyeceği, «devrimcinin devrimin içselligi» olduğudur. Ama o birden umudunu yitiriyor: öyleyse suçludur. Devrime kötülük ettiği için suçludur. Aynı zamanda da kendisini kötü olarak yargılayan geçmişle işbirliği yaptığı için. Kısacası bir

kısırdöngü ve kararsızlık. Bu, o devrin pek raslanılır bir durumuydu. Bazı Rusların bugün XX. Kongre'nin tezlerine sıkı sıkıya bağlı olup da, «Stalin devrinde stalinciydim, çünkü ya stalinci olmak gerekiyordu, ya da umutsuzluğa düşmek,» demelerini çok heyecanverici buluyorum. Bu sözlerde büyük bir soyluluk görüyorum. «Anlamamıştım, bilmiyordum, ben suçsuzum,» deyip yirmi yıllık devrimci yaşamın üstünü çizmeyi kabul etmiyorlar. Geçmişteki sorumluluklarını yüklenerek devrimci kalmayı, yanılmış birer devrimci olmayı, oluşum durumundaki sosyalizmin büyük stratejisinin geçmişinden kendilerini koparmaya yeğ görüyorlar.

— *Buraya değin yalnız gerçekçiliğin edebiyattaki yeri üstünde durduk. Şimdi dilerseniz, gerçekçiliğin resimdeki, müzikteki yerine getirelim sözü. Geçenlerde Wols üstüne yazdığımız bir yazıda, bir varlıkbilimsel (ontologique) esinden (révélation) söz ediyordunuz. Bunu daha bir açıklıyabilir misiniz?*

SARTRE. — Sözü hemen çağdaş müziğe getireceğim. Ses mekânının birçok olanaklarını ortaya koydu yeni müzik. Kendi tarihsel plânında kendi sorunlarını çözümledi, örneğin tonal müzikten atonal müziğe geçildi. Bir marksçı için, bağımsız bir yapının gelişmesinin iyi bir örneğidir bu. Diyalektik olarak düşünersek, bilim alanında elektronik gelişme olmasaydı elektronik müzik olmazdı. Müzikte, belki her yerden daha fazla olarak, sanat yapıtının indirgenmezliğini buluyoruz. Ama müzik, daha karmaşık sorunlar koyuyor ortaya,

özellikle bir biçimin «oluşu» olmak. Müziksel bir yapının yaratılması sırasında, birbiri ardı sıra yaratımın kendinden doğan olanakları var.

— Özellikle bu konuda, gerçek üstüne yapılan derin düşünce sanatı üstünde, André Breton'un ortaya atmış olduğu soruların yeniden ele alınıp üstünde durulması gerektiğini düşünmüyor musunuz?

SARTRE. — İlk önemli, çok önemli bir şey var: sanatın düşsel (imaginaire) olduğu. Sanatın gerçekleri nedir? Sanatın ortaya koyduğu gerçeklerle, asıl gerçek arasındaki ilişkileri görmek gerek. Açıkça söylüyorum, bu sorun oldukça karışık, içinden kolay çıkılır gibi değil. Yalnız gerçek olan bir şey var: o da büyüğü (yani doğa) kopya eden küçük gerçeğin (yani sanat) bulunmadığı. Bir de bunları daha çıkmaz bir duruma getiren toplumsal düşsellikler var. Evet toplumun düşü var. Efsaneleri yaratan odur. Efsanelerse bir çeşit gerçeği amaçlar. Don Juan'ı alalım örneğin, bu efsane hiç şüphesiz XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla, kadının koşuluna tanıklık ediyor. Düşsellik, marksçılığın ele alması gereken büyük bir sorundur. Gerçeküstücü mirasa gelince, sınırsız istemden yola çıkarak açımladı düşselliği gerçeküstücülük. Bugünse bunu, ihtiyaçtan yola çıkarak açımlamanın mümkün olduğunu düşünüyorum.

— Yani eksiklik'den mi (le manque)?

SARTRE. — Evet, insan eksikliğiyle tanımlar kendini. Niçin olumsuzdan yola çıkmamalı, madem in-

san onun içinde?

Sözü resme getiriyorum, Varlık sorununa ve Wols'a. Onun resmi, bütün resimler gibi olamazlığın sorunudur. Niçin olamazlığın? Siz burada, karşımdasınız, üç boyutunuz var, değil mi? Oysa, diyelim ki ben bir ressam olarak sizi oraya, tuvalin üstüne koymalıyım, ama bunu yapınca da tuvalin üstünde yalnızca iki boyutunuz olacak. Kımıldıyamıyacaksınız. Burada sizi tamamiyle «hesaba katmak» imkânsızlaşıyor. Bütün sorun bundadır. Olmazlığın çevresinde, varlıkla bir ilişkisi olmak. Bu olamazlığı aşan bir resim yoktur. Ama onları oldukları gibi vermek, olamazlığın çevresinde bakmak, onları «başka» olarak göstermektir. Gerçekle sizin aranızda yeni bir ilişki kurulmuş oluyor böylece.

Wols, bazı kesin soyutçular hariç bir çok ressam gibi çağdaş resimde büyük bir yeri olan Klee'nin şu düşüncesinden yola çıkıyor: Ressam tuvalin bir parçasıdır. Bu aynı zamanda Kandinski'nin de düşüncesidir: Başka bir söyleyişle: Görüyoruz çünkü görüneniz; görüneniz çünkü görüyoruz. Klee ve Kandinski artık dıştan bir kişinin göreceği ve kendini göz önüne seren resim yapmak zamanının geçtiğini çok iyi duymuşlardır. Söz konusu olan, bütünlüğü içinde ve nesnelerin göreceliğinde, bizim kendimizi belirliyen şeyleri yapmaktır. Resim alanında büyük bir buluştur bu. Klâsik ressam, toplumcu gerçekçi ressam, dünyayı sanki kendileri içinde değıllermiş gibi resmediyorlardı. Çağdaş ressamın çabası, kendisini katarak resme bizi de alması; biz de kendisiyle atılalım diye kendini res-

me atması. Wols'ün bütün sanatı işte bu düşünceden doğdu. İnsanoğlunu tablolarına koyma yolunu aradı. Bunu korkunç olanla, çirkin olanla yaptı. Bu, içinde yaşadığı dünyaya (özellikle 1937-45 arası) ve kendi yaşamına da uygun düşüyordu. Bizi hem dışardan hem içerden göstermek için, «başkaları» olarak çiziyordu. Öyle sanıyorum ki bu, bugünün resmine bir anlam vermek için büyük bir olgu. Çünkü seyircinin tabloyla olan ilişkisi, alışverişi değişmiştir. Yakında soyut resim bir yana bırakılacak olursa (ki ben buna inanıyorum) bu, klâsik figüratif resme dönmek için olmalı, ama gene de buna benzer bir girişmeyle olacaktır. Bu noktada varlığın sürekli bir esisi (ortaya konusu) olduğunu gösterdiğimi sanıyorum. Resim ressamın bildiğini «resmediyor». Tıpkı fizikçinin, yaptığı deneyin bir parçası oluşu gibi (Broglie örneği), ressam da tablosunun bir parçası oluyor; bundan da çıkarılabilecek bütün sonuçları çıkarıyor. Klâsik ressam makrofiziğin ressamıydı. Bunda bir idealizm var mı? Burada da iş eleştiriye düşüyor: Çağdaş resmin sorununu çözümlemeli. Ressam kendini resmine koyup, bizi de oraya sürükleyebilir mi? Bu sorunu, çağımızın düşünce evrimine bağlamak gerekir.

— *Mathieu de bunu söylemişti: «Tablonun, varlığın bir kendini ortaya koyuşu olduğu anlaşıldığı zaman büyük bir ilerleme yapılmış olacak.» Sorun, bu düşüncenin idealist yorumunu göstermekte. Aynı şekilde: sizce, edebiyatın, resim ve müzikte olduğu gibi, bir teknik devrimi başardığı söylenebilir mi?*

SARTRE. — Edebiyat böyle bir devrim yapamaz. O simgelerden, sözcüklerden kuruludur. Dolayısıyla edebiyatın, mümkün olan devrimlerine karşın, hep «anlamlı»ya varacağız, bu olmayınca edebiyat alanından çıkarız. Resimde, müzikte varlık daha kolayca düzlemlenebilir. Edebiyatta simgeler üstünde çalışıyoruz, varolmıyan şeylere yöneliyoruz. Kitabın bir kitap olarak önemi yok, önemli olan onun içerdiği, belirttiğidir. Bu durumda, bu noktadan yola çıkarak, simgeyi ortadan kaldıran bir «devrim» yapamazsınız. Bunu yaptığınızda dünyayı da ortadan kaldırmış, yıkmış olursunuz. Simgeyi işlemleştirdiğiniz zaman şiir «yapmış» oluyorsunuz.

Yeni Roman'ı alalım ele (ben oldukça seviyorum) ötekilerle karşılaştırılırsa yeni ne getiriyor Yeni Roman? Örneğin Claude Simon? Zaman üstüne, bellek üstüne yazıyor o. Ama aslında Proust'dan daha çok gösterdiği ne var? Değişik düzenlemeler, diyeceksiniz. Ama biz simgelerden söz ediyoruz; düzenleme, eğer içerik (muhteva) değişmediyse, tek başına bir şey değiştirmez. Doğrusu Claude Simon'la Proust arasında değişik bir içerik göremiyorum. Bu durumda şunu düşünüyorum: ilginç, usta çabaların karşısındayım, ama bunlar Proust'dan bu yana özü değiştirmiş değil-ler.

— *Böylece öz ile biçim ilişkisine geliyoruz.*

SARTRE. — Genel olarak ben bu iki kavram arasındaki ayrımı göremiyorum. Söylenecek şeyler var, öyleyse söylensin, hepsi bu. Eğer bunu söylemek, or-

taya koymak yolunu bulamıyorlarsa, o zaman söylenmeyecek, ortaya konulamıyacaklar demektir.

Ama bir de şu var: Eğer daha önce bilinen, daha önce söylenmiş şeyleri söylemek istiyorsak, işte o zaman biçim sorunu ortaya çıkar. Yeni Roman benim için budur. Zamanımızın bir estetik gerçeğini çözümlüyorum. Onlar bir yönelim içinde çalışıyorlar, ben de onları anlamıya çalışıyorum. Ama onlarda gördüğüm yeni bir şey yok. Bunun tam tersine, Brecht'in «Cesur Ana»sını gördüğümde bakıyorum ki orada yeni bir şeyler olup bitiyor: Karşımda «başka türlü» konuşan bir adam var. Evet, karşımda olan, insanların «başka» çeşit ilişkileri koşullanmalarıdır. Ve Brecht bunu çok iyi bir biçimde veriyor. Ne özü, ne de biçimi görüyorum orada, duyduğum gerçek bir yaratıştır. Bana ve başkalarına kendini kabul ettiren bir bütünlük var onda.

Biçim sorunu resimde ve müzikte daha karışıktır. Ama siz, gerçeklere götüren simgeler üstünde çalışıyorsanız, o zaman bunun hesabı sorulabilir sizden.

— *Marksçılık, «çömezlerine» bu «ortaya koyan», «ortaya konulmuş» vb. gibi kavramları tanımıyor.*

SARTRE. — Size Moskova'da son olarak büyük bir semantik toplantısının yapıldığını söylüyeyim. Ya da bir örnek olarak genç bir Sovyet ressamını vereyim. Bu ressam, bu yaz, bir sergi sırasında, nonfigüratif resmi bana bir *information* aracı olarak açıkladı. Gerçekten de, söz konusu resim beyaz bir fon üstünde, hafif nüanslarla gene beyaz biçimlerden meydana

gelmişti. Ressam bu yöntemi, resminin büyük bir *informatif* değer taşıması için seçtiğini söyledi. Başka bir deyişle, aynı süre içinde, bu resmin kendisini, farklı, birbiriyle kaynaşmayan renklerden daha çok verdiği anlamı çıkıyordu sözlerinden. Bu ressama bakarsanız, renklerin işe karışması, duyganlıkla yarattığı çatışmalarla, dramatik, tutkusal bir etki yaratıyor, bu da *information*'u karanlıklaştırmaya gidiyor; açıkcası bütün olarak ele alındığında resmin yazısını gizliyordu.

— *Gerçekçilik kavramı pek doğrulanmıyor, çağdaş sanat gitgide daha bağımsız, bunun sonucu olarak da daha indirgenmez olduğunda, öncü kavramının yeri ne olacak?*

SARTRE. — Niçin ille de bir öncü kavramı olsun istiyorsunuz? Sanatla bir ilgisi olmayan terimleri kullanmak için, neden başka bir yapının (politikanın) terimlerine başvurmak gereksin? Çağımızın bir sanatı var, hepsi bu. Bu sanat da hiçbir zaman yitirmediği, ama bir zaman yitirdiği sanılan indirgenmezliğini koruyor. Sanatı indirgediklerini sananlar, tutumları ne olursa olsun, ister psikanalist, ister sosyalist, ister idealist, hep bağınaz eleştirmenler olmuştur. Sözsüklerle sanat yapıtının «ruhunun» açığa vurulacağını sanıyor bu baylar. Oysa sanat yapıtı indirgenmezliği yoluyla sözcüklerden sonra, gene geriye kalıyor. Sanat yapıtını yaratan insan tekil evrenseli ortaya koymuştur. Bu da ürettiği, «içinde duyduğu» bütünlük, kendisini, nesnelleştirirken dışa vurmasından başka bir şey değildir.

(*Clarté, şubat 1965*)

«SÖZCÜKLERİN» ÇEVRESİNDE

SARTRE. — Evet, tarih sıralamasında çelişmeler var *Sözcükler*'de. Bunun üstünde duranların hakları yok değil. Kitabın büyük bir bölümü 1954'de yazılmıştı, on yıl sonra, yayınlanışından önceki bir kaç ay içinde yeniden ele aldım ve bir takım değiştirmeler, düzeltmeler yaptım; burdan geliyor bu çelişmeler. En son el attığımda tarih sıralamasında birliği denemedim.

— «On yıldır uzun, acı ve tatlı bir çılgınlıktan uyanan bir adamım» dediğinizde, bu değişikliğin 1954'lerden başladığını mı anlamalıyız?

SARTRE. — Evet. O sıralarda, siyasal gelişmelerin sonucu, komünist Partisi'yle olan ilişkilerim beni çok uğraştırıyordu. O eylem havasının içinde, birden, o güne değin yazdığım yapıtları içine alan, onları güden nevrozu pek açık olarak gördüm. Daha önceleri bunun farkına varamazdım: çünkü bu nevrozun içindeydim. Simone de Beauvoire bu nedenleri benden

önce sezmişti. Her nevrozun ortak özelliğidir bu: kendini doğalmış gibi gösterir. Büyük bir rahatlıkla, yazmak için yaratıldığımı inanıyordum. Varlığımı doğrulamak ihtiyacıyla, edebiyatı kendim için bir mutlak saydım. Bu düşünüşten kurtulmam için otuz yıl gerekti.

Komünist Partisi ile olan ilişkilerimde kaçınılmaz bir gerileme olunca, hayat öykümü yazmaya karar verdim. Bir insanın nasıl kutsal saydığı edebiyattan eyleme (az-çok düşünsel kalmaya mahkûm bir eyleme) geçebileceğini gestermek istedim.

Sözcükler'de çılgınlığımın, nevrozumun kaynağını açıklıyorum. Bu çözümleme, yazmayı düşleyen gençlere yardımcı olabilir. Bu özlem, ne olursa olsun garip bir özlemdir; ve hafif bir «çatlaklığı» (fêlure) yok değildir. Bir boks şampiyonu, bir amiral, yada bir astro-not olmak isteyen bir çocuk, gerçeği seçiyor. Eğer yazar düşsel olanı (l'imaginaire) seçiyorsa, bu iki alanı birbirine karıştırdığındandır.

— *Yazdıklarınızı okuduktan sonra, insan, sanki edebiyatı seçmek zorunda kaldığınız için pişman olduğunuzu sanıyor.*

SARTRE. — Doğrusunu isterseniz, 1954'de hemen hemen pişman olmak üzereydim. Kendimi başka bir dünyada duyuyordum. Elli yıla yakın bir süre düşlemiştim hayatımı (yakında elli-dokuzuma basıyordum). Ama, görüyorsunuz ya, *Sözcükler*'de birbirinden ayrı iki ses var: Birincisi yazarlığımı mahkûm edişimin yankısı, ikincisi de bu oldukça katı yargının bir

çeşit yumuşatılması. Hayat öykümü daha önce, ve ilk yazıldığı biçimiyle yayınlamamanın tek nedeni onu çok aşırı bulmuş olmadı. Mutsuz bir kişiyi, eline kalemi aldı diye, çamura batırmak gerekmez. Öte yandan, bu arada, eylemin de kendince güçlükleri olduğunu, eyleme de insanın nevrozla sürüklenebileceğini gördüm.

Politika da insanı edebiyattan daha fazla kurtarmıyor.

— *Ne kurtarır öyleyse insanı?*

SARTRE. — Hiçbir şey. Hiçbir yerde kurtuluş yoktur. Kurtuluş düşüncesi bir mutlak düşüncesini gerektirir. Kırk yıldır mutlakla, nevrozla yaşadım. Mutlak çekip gitti, bıraktı yakamı. Geriye, yapılacak sayısız işler kalıyor, edebiyat da bunlardan biridir ve öbürlerinden farklı değildir, bir ayrıcalığı yoktur. «Artık hayatımı ne yapacağımı bilmiyorum» sözünün böyle anlaşılması gerek. Oysa bazı eleştirmenler, Simone de Beauvoire'ın «Aldatıldım» sözünü olduğu gibi, bu cümleyi de yanlış anladılar, bunu da bir umutsuzluk çılgılığı olarak gördüler. Simone de Beauvoire bu sözcüğü kullanırken, hayattan bekleyip bulamıyacağını dile getirmek istiyordu. İkimizin de, bu konuda, görüşü aynı. Ondan daha fazla umutsuz değilim. Şunu da söylemem gerekli ki, ben her zaman iyimserimdir, gerektiğinden de çok iyimser...

— *İlk Sartre evreni, yâni o Bulantı'daki evren, pek öyle gül-pembe bir evren değildi. Dünyayı artık o ışık altında görmüyor musunuz?*

SARTRE. — Hayır, evren her zaman karanlık. Bizler birer yıkıma uğramış yaratıklarız... Ama, ben birden bire, yabancılaştırmanın, insanın insanı sömürmesinin, besinsizliğin, bir lüks olan metafizik «hastalığı»nı geriye ittiğini gördüm. Açlık, işte o, apaçık bir «hastalık»tır. Resmî bir sovyet yazarı bir gün bana, «Komünizmin yeryüzüne yerleştiği gün (yani herkesin rahata kavuştuğu gün), insanın tragedyası başlayacak: sınırlılığı (finitude)» demişti. Onu bulup ortaya koymanın zamanı değil daha. Toplumsal -ekonomik dertlere devâ bulunabileceğine inanıyorum ben, bunu istiyorum. Az bir talihle bu mutlu çağ gelebilir. Ben, dünya değişince herşeyin daha iyi olacağına inananlardanım.

— *Demek, bir Beckett'in mahkûm edilmiş evrenini kabul etmiyorsunuz?*

SARTRE. — Hayranım Beckett'e, ama tüm varlığım ile karşıyım ona. O, hiçbir iyiye doğru gitme yolu aramıyor. Benim karamsarlığım hiçbir zaman böylesi gevşek, böylesi yumuşak olmamıştır. *Bulantı'yı* yazdığımdan bu yana, hep bir ahlâk yaratmak istedim ben.

Ama gelişmem, bugün, artık böyle bir şeyi istememi gerektirmiyor. Bugün, Gide'in *Dünya Nimetleri*'ni korkunç bir kitap olarak görüyorum: «Tanrı'yı her yerden başka bir yerde arama.» Hadi, gidip bir işçiye, bir mühendise söyleyin bunu! André Gide, bunu bana söyleyebilir. Bir kaç seçkin kişiye seslenen

bir yazarın ahlâkıdır bu. Bu yüzden de beni ilgilendirmektedir. İlkin, insanlar hayat koşullarının iyiye doğru değişmesiyle gerçekten insan olmalı ki evrensel bir ahlâk kurulabilsin. Eğer onlara, «Yalan söylemeyeceksin» diye söze başlarsam, politik eylem mümkün olmaz. İlk ve en önemli iş insanın kurtuluşudur.

— *Bütün bu söyledikleriniz, daha önceki yapıtlarınıza sırt çevirmeye mi götürüyor sizi?*

SARTRE. — Hayır, hiçbir şekilde. Bu konuda, *Sözcükler*'de yazdıklarım yanlış anlaşıldı. Yadsıdığım hiçbir kitabım yok. Ama bu onları iyi bulduğum anlamına gelmez. *Bulantı*'da, sonradan pişman olduğum tek şey, kendimi bütünüyle bu romanın içine sokmamış olmamdır. Kahramanımın «derdinin» dışında kaldım, yazma yoluyla mutluluk veren nevrozum koruyordu beni... Her zaman mutlu bir insandım ben. Kendime karşı çok daha namuslu olsaydım o sıralarda, gene de yazardım *Bulantı*'yı. Bende olmayan gerçeklik duygusuydu. O günden bu yana değiştim. Günlük gerçeğin ağır bir çiraklığını yaptım. Açlıktan ölen çocuklar gördüm. Ölen bir çocuğun karşısında, *Bulantı* ağır basamaz.

— *Hangi yapıt ağır basabilir?*

SARTRE. — Yazarın sorunu budur işte. Aç bir dünyada yazının yeri nedir? Ahlâk gibi, edebiyatın da evrensel olmaya ihtiyacı vardır. Bunun için de yazarın çoğunluğun yanında, iki milyar aç insanın yanında yer alması gerekir — eğer herkese seslenebil-

mek, ve herkes tarafından okunmak isteniyorsa. Bunu yapmadığında bir seçkinler sınıfının hizmetindedir ve bu sınıf gibi de sömürücüdür. Büyük okur kitlesine ulaşabilmenin iki yolu vardır: Birincisi sovyet yazarlarının yaptığı gibi, geçici bir süre için sanatı bir yana koyup, halkı eğitmek için yazmaktır. Nasıl olur da, yönetici sıkıntısı çeken bir ülkede, örneğin Afrika'da öğrenimi Avrupa'da yapmış bir yerli, yazarlık yetisini rafa atmak pahasına da olsa öğretmenlik yapmak istemeyebilir? Eğer bu adam Avrupa'ya gelip roman yazmayı yeğ görürse, bu davranışı bana bir çeşit ihanet olarak görünür. Görünüşteki çelişikliği bir yana koyun, tüm bir topluluğa hizmet etmekle, edebiyatın gereklilikleri arasında bir ayrım yoktur.

İkinci yol, bizimki gibi, devrimci olmayan toplumlarda uygulanacak olan yoldur; herkesin okuyacağı zamanı hazırlamaktır bu da; sorunları en kök-sel, en uzlaşmaz biçimleri içinde ortaya koymaktır. Örneğin Alain Badiou'nun, yeni yayınlanan kitabı, *Almagestes*'de yaptığı budur; bir arıtma, bir *catharsis* amacıyla, dil üstünde durmaktadır.

— *Almagestes herkesin okuyabileceği bir kitap mı?*

SARTRE. — Dikkat edin! Ben en aşağı duygulara yönelen «halk edebiyatı»nı salık vermiyorum. Halkın da, özentili kapalılıklara sırtını dönmüş, ama gene de söylemek istediğini ap-açık ortaya koyamayan, ve yeni karanlık düşüncelerini eski şemalarla dile getirmek olanağından yoksun yazarı anlamak için bir

çaba göstermesi gerek. Mallarmé'yi alın örneğin. Fransız ozanlarının en büyüğü sayıyorum onu, ve onu anlamak için az buz zaman harcamadım! Onun kapalılık kuramı alıkça bir şeydir, ama onun kapalılığı, onu okurken çektiğimiz güçlük, söyleyecek sözünün güç olmasından doğmaktadır.

Öte yandan, halkın kolay anlaşılır yapıtlar istediğini de düşünmemek gerekir. Yeni «Cep Kitabı» deneyleri bunun yanlış olduğunu açıkça gösteriyor. Yapıtlarımın, cep kitabı olarak yayınlanmasından beri okuyucularım da değişti. Şimdi, işçilerden, dakti-lolardan mektuplar alıyorum... Aldığım mektupların en ilgi çekicileri de onlar.

— *Kısacası, edebiyatın kendini, gerçeğini bulması için dilediğimiz yazarla halkın, mümkün olan en sıkı bir biçimde, buluşması, hem yazar hem de halk için eşsiz bir başarı olacak...*

SARTRE. — Yapılması gereken bir savaş bu. Yazar, iki milyar aç insan içi yazmadığı sürece, bir tedirginlik duyarak yaşayacaktır.

— *Bu durumda, yazarın kalemini ezilenlerin hizmetine vermesini mi istiyorsunuz?*

SARTRE. — Evet, zaten yazarın görevidir bu. Yapması gerekeni yerine getirdiğinde, bunun karşılığını beklemez ki o. Ayrıca şunu da söyleyeyim ki, kahramanlık kalemin ucuyla kazanılmaz.

Benim yazardan istediğim, günlük gerçekten ve ana sorunlardan habersiz yaşamamasıdır. Dünyadaki

açlık, atom yıldırısı, insanların yabancılaşması... bütün bunların edebiyatımıza renklerini vermemelerine şaşır şaşır kalıyorum. Az gelişmiş bir ülkede Robbe-Grillet'yi okuyabilir miyim sanıyorsunuz? O, kendini bir «sakat» olarak görmüyor. Robbe-Grillet'nin iyi bir yazar olduğuna inanıyorum, ama rahat bir hayat süren burjuvalara sesleniyor o. Bugün yeryüzünde, Gine diye bir ülke olduğunu hesaba katmasını isterdim. Gine'de Kafka'yı okuyabilirim. Onda, kendi tedirginliğimi buluyorum. *Almagestes*'te de; çünkü dil çevresinde sorguya çektiği, içinde yaşadığımız dünyadır. Gördüğümüz gibi, çağdaş yazar aydınlatmaya, açmaya çalışarak kendi öz tedirginliklerini yazmalıdır, diyorum ben. Bu, kendini tümüyle umutsuzluğa kaptırmayan bir çeşit Beckett olabilir. Bu konuda biçimin pek önemi yok, ister klâsik olsun, ister olmasın; ister *Savaş ve Barış*'ın biçimi, isterse *Almagestes*'inki olsun, ne çıkar. Hepsi iyi. Bir yapıtın tek değer ölçüsü geçerliliğidir. Hem kavrayıcı, sürükleyici olacak, hem de zamana karşı koyacak gücte.

— Öyle sanıyorum ki hayatınızın öyküsüne devam edeceksiniz...

SARTRE. — Şüphesiz. Ama hemen değil. Şu sıralarda Flaubert üstünde çalışıyorum.

— Niçin Flaubert?

SARTRE. — Çünkü o, benim tam karşıtım. İnsanın kendisine benzemeyene arada bir de olsa sataşma ihtiyacı oluyor. «Sık sık kendime karşı düşündüm» diye yazdım *Sözcükler*'de. Bu cümle de anlaşılmadı. Bir çeşit mazoşizm itirafı görüldü bu sözde.

Oysa, şöyle düşünmek gerek: İnsanın «kafasına yerleşmiş» mümkün olan her şeye karşı başkaldırması gerekir.

— *Tedirginlik, yargılama, tartışma, başkaldırma, gerçeklik, kurtuluş... öyle görülüyor ki pek çok değişmiş değilsiniz.*

SARTRE. — Ben de herkes gibi değiştim: bir sürerlilik (permanence) içinde.

((*Le Monde*, 18 şubat 1964))

KÜLTÜR ALANINDA SİLAHSIZLANMA

Kültürün ne olduğunu; herkes için, hattâ karahiller için bile ne kadar önem taşıdığını anlatacak değilim size. Filozofça düşüncelere de dalacak değilim; genç bir Sovyet yurttaşının şiirle ilgili açık bir tartışmada, benim önümde neler söylediğini tekrarlamakla yetineceğim: «Ben teknisyenim, ama mesleğimi gerektiği gibi yapabilmem için şiire ihtiyacım var.» Tekniğin, kültürün tâ kendisi olduğundan şüphe edilemez. Ama hem güzel hem de tabii olduğunu sandığım bu sözün, bütün kültür biçimlerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu ve bilimsel şaşmazlığın her insanda daha değişik ve daha güç bir şaşmazlığı, yani şiirsel şaşmazlığı gerektirdiğini ve ancak bu şaşmazlıkla dengeye kavuşabileceğini belirttiğini sanıyorum. Başkaları, soğuk harbin teknik ve bilim alanlarında ne büyük kötülükler işlediğini; nesnel amaçlarının nasıl eğri büğrü edildiğini; bir blok içindeki araştırmacıların, öteki bloktaki araştırmacıların yardımıyla kolayca bulacakları sonuçlara varmak için ne kadar zekâ

ve paranın boşuboşuna harcandığını benden iyi açık-
lıyacaktırlar.

Ben, kendi alanımdan, yani şiir, edebiyat ve do-
laylı olarak sanat alanından sözedeceğim. Bu genç
teknisyenin şiire ihtiyacı olduğu, şiiri âdeta içer gibi
okuduğu, hattâ onunla beslendiği besbelli. Bizim, ya-
ni bizim gibi kültür adamlarının gerçek sorumluluğu
bu teknisyenin zehirli şiirlerle beslenmesinin önüne
geçmektir. Çünkü bu bizim kültürümüz, bu bizim ya-
rattığımız ve bizden sonraki kuşakları etkileyen kül-
türdür. Bu durum karşısında geçmişin büyük eserleri-
nin birer panzehir olduğunu söylemenin anlamı yok-
tur. Geçmişin büyük eserlerinin panzehir gibi etkili-
yebilmesi için, savaşçı bir propagandanın onları al-
datıcı yorumlara uğratmamış olması; sınırların öte
yanındaki insanlara karşı kullanılan bir savaş makinası
haline sokmamış olması gerekir.

Bana kalırsa, kültür, insanın içinde yaşadığı, sa-
vaştığı ve çalıştığı dünya ve kendi üzerine edindiği bi-
lincin sürekli evrimidir. Bu edinilmiş bilinç doğruysa;
sistemik olarak yanılgıya uğratılmamışsa, bilgi-
sizliğimize ve yanılmalarımıza rağmen , bizden sonra
gelenlere işe yarar bir miras bırakabiliriz. Ama savaş-
çı buyruklara boyun eğecek olursak, zehirli hakikat-
lerle beslenen çocuklarımızı birer faşist ya da umutsuz
haline getirmekten kaçınamayız. Dikkat edelim buna!
Gerçek bir tehlikeyle karşı karşıyayız! Bizde, «kara
ceketliler», başka yerlerde de «holiganlar» diye adlan-
dırılan gençler gittikçe çoğalıyor. Bu delikanlılardan
(İşledikleri suçlar ne olursa olsun) sorumlu olduğu-

mu; son on beş yıl içinde, kendileri, sınıfları ve kurbanı oldukları yabancılaşmalar hakkında, onlara, gerekli bilinç sağlayamadığımızı söyleyebiliriz ve söylemeliyiz.

Hepimizin bildiği bir dalevere vardır. Kùltürün savunulduğu söylenirken, gerçekte, savaş durumuna getirilmesinden; kurtarılması söz edilirken savaşçı amaçlar uğruna kullanılmasından başka şey değildir bu. Sanıldığından kolay bir dalevereyle karşı karşıyayız. Bu dalevere gerçekleştirilirken, her çeşit kùltürü karakterize eden ve bağımsız bir biçimde geliştiğı zaman bolbol sonuç veren iki özellikten, yani ulusal başkasına benzemezlikle, hiç olmazsa tohum halinde varolagelen evrensellikten yararlanılır. Bir eserin derinliğı, ulusal tarihten, dilden, geleneklerden; sanatçının içinde bulunduğu canlı topluluk aracılığı ile zamanın ve yerin onun karşısına diktiğı tikel (cüz'i) ve çoğunlukla acı sorulardan gelir. Ondokuzuncu yüzyılda Polonya'nın içinde bulunduğu durumu bilmeksizin Mickiewicz'i kim anlayabilir? Biz Akdenizlilerin bunca gururla sözünü ettiğimiz, «greco-latin uygarlık» aslında bizim tikelciliğimizden ve İtalyan, İspanyol yada Fransız dilleri arasındaki yakınlıktan başka bir şey değildir. Öte yandan, Sovyet Rusya'da geçenlerde yaptığım bir gezide, halkın, yabancılar tarafından seziilen, ama bir türlü tanımlanamayan bir niteliğe; sözelimi, bir kitabın, bir sahneye koyuşun, bir oyunun yalnız Ruslara has yanına karşı gösterdiği bir duyarlığa sahip olduğunu farkettim.

Bu tikellik yüzünden her eserin evrenselliğe yö-

neldiğini biliyoruz. Geçen yüzyıl sonlarında, Tolstoy, Çehov ve Dostoyevski'nin «Latin» ler tarafından anlaşılmadığı ve bir «slav ruhu» taşıdıkları üstüne çok söz edilmişti. Ama aradan altmış yıl geçince, şimdi Fransa'da herkesin slav ruhunu benimsediğini söylemek gerekir. Çünkü biz, bu büyük yazarları kabullenip, kendi geleneğimiz haline soktuk. Bu, bir Fransızın kendi ülkesinin dert ve törelerinin ışığı altında, bir eserden, yalnız Ruslara has yanı ele aldığı zaman, bu yanın okura, o ânâ kadar kendisi ve hattâ ülkesi hakkında bilmediğini açıkladığını göstermektedir. Nitekim, aynı şekilde, Amerikalılar bize Faulkner'i «vermişlerdi». Ama aradan zaman geçince, biz de onlara, bu yazarı kazandırmıştık. Evrenselleşmenin tamamlayıcı ters yüzü de budur zaten. Bir güney adamı olan ve ırk sorunları ile uğraşıp duran Faulkner aracılığı ile kendimizi anladığımızda, onun Amerikalılar tarafından anlaşılamayan yanlarını zıçıklamıştık. Bu olayları gözönünde tutmayınca Gide'in şu sözünü kavrayamayız «Kişi, kendini tikelleştirdiği ölçüde evrenselleştirir.» Buradaki tikel sözünü, tarihsel ve ulusal anlamda ele almamız gerekir, yoksa herhangi bir öznel idealizmin ona verdiği anlamda değil.

Ama soğuk harbin taktığı bir eserde görülen bu iki yanı birbirinden ayırmak ve böylece aralarında bir karşıtlık yaratmaktır. Tikeli genel haline getiren bir diyalektik geçiş yerine, tikel olan yanın önemsenerek ileri sürülmesi, savaşa girmiş kültürün ayırdedici bir özelliğidir. Kültürün; greco-latine Av-

rupalı yada Batılı olduğu söylenir sadece. Bundan sonra, ileri sürülen tikelliğin, aynı zamanda evrensellik olduğu söylenir. Kanıt olarak da, bir tek kültür olduğu ve onun da sınırları dışında kalan her şeyin barbarlık sayılabileceği belirtilir. Böylece, evrensel adına, evrenselin kendisi reddedilmiş olur. Burjuva insancılığının aynı zamanda bir ırkçılık olması bundan ileri geliyor. Çünkü bu insancılık, «bütün insanlar kardeşimdir» diyor ama, «sadece burjuva insandır» diye eklemeyi de unutmuyor.

Bu söylendikten sonra yapılacak iş, eleştirmecilerin ve satın alınmış gazetelerin yardımıyla, büyük eserlerin anlamını bozmak ve başka biçimde göstermektir. Örnek vermek için Kafka'yı ele alalım. Bu dâhi yazar yahudiydi; Habsbourglar çağında olduğu gibi, daha sonra Burjuva Çekoslovakya'nın ilk yıllarında Prag'daki Yahudi topluluğunun başına gelenlerin acısını çekiyor; öte yandan da aile çekişmeleri ve dinsel çelişmelerin öldürücü etkilerini duyarak, tekil olduğu ölçüde evrensel bir tanıklığı dile getiriyordu. Buna karşılık bizim eleştirmeciler, Kafka'nın kitaplarını, bir gün Sovyet okurunun elinde patlayacağını umdukları bombalar haline getirmek için çalışmaya koyuldular. Bürokrasinin sosyalizmden ayrılması kabil olmayan bir kusur olduğunu ileri sürdüler. (Oysa bürokrasi bütün sanayi toplumlarında görülen bir özelliktir.) Daha sonra, Kafka'nın bürokratları ele veren bir yazar olduğunu söylediler. Bunlar yapıldıktan sonra, Kafka'yı Rusya'ya göndermek ve oradaki her okurun, *Dâva*'da dile getirilen

evrene bakıp, kendi ülkesini tanımasını beklemek gerekiyordu.

Bu önceden düşünülmüş saldırganlık, Rusya'da bir savunma tepkisi yaratmasaydı (bu tepki anlaşılabilir bir şey olmakla birlikte yine de savaşçı bir tepkidir) pek önemli sonuçlar vermeyecekti. Sovyetler Birliğinde, «Kafka'nın eserleri bizi yediğine göre, çevrilmeleri gerekmez» dendi. Bu davranış yüzünden, *Dâva*'nın yazılışından bu yana yarım yüzyıl geçtiği halde; toplumsal, teknik ve bilimsel ilerlemenin öncüsü olan bu ülkenin okurları Kafka'nın adını bile bilmiyorlar. Kafka her iki yanda da zarar görmüş bir yazardır. Batıda yanlış ve aldatıcı yorumlara uğratılmış, Doğu'da görmezlikten gelinmiştir. Ama buna karşılık, biz, ister Batı'da ister Doğu'da olsun ona karşı işlediğimiz haksızlığın cezasını çekiyoruz. Batı'da da, Doğu'da da, kör tutkularımıza kapılıp onun eserini yanlış tanıtıyor ve gerçek evrenselliğinden yararlanamıyoruz. Yani, Marx'ın başka bir yerde söylediği gibi, Kafka'yı *yabancı bir ek olmaksızın* tüm özgürlük içinde, insan düşüncesinde ve duygusunda yaşanmaya bırakmanın ona kazandıracığı değerden yararlanamıyoruz.

Edebiyat alanından olduğu gibi, antropolojik bilimlerden de örnekler vererek, bu kültür savaşkanlığının insanlığa yaptığı kötülüğü gösterebilirim. *Cybernétique* toplumbilimsel metotlar, ve psikanaliz gibi tekniklerin kapitalist Batı'da ortaya çıkarılıp geliştirildiğini biliyoruz. Bunlardan bazılarının marksizm'e karşı savaşmak amacıyla ortaya ko-

nulmuş olduğundan şüphe edilemez. Bunların tümünün yanlış olduğunu söyleyebilir miyiz? Hayır, söyleyemeyiz. Çünkü, patronlara yararlı olduklarına; etkinlik taşıdıklarına göre doğru yanları bulunması gerekir. Öyleyse, onları içine alacak; iyisini kötüsünden ayıracak, işe yarayanı özümleyerek zenginleşecek bir felsefe varsa o da marksizmdir. Ama sözü geçen teknikleri ortaya atan araştırmacıların ilk niyetlerini bilen marksistler sakıngan davranmak; onları dışarda bırakmak durumuna düşüyorlar. Böylece, marksizm, sözü geçen teknikleri onları ortaya koyanlara karşı kullanabilecekken, bu işi yapamıyor. Bu durumun sonucu olarak kültürün iki parçaya bölündüğünü; ayrı yönlere çevrik oldukları halde tek başlarına kaldıkları zaman eksik oldukları açıkça görülen iki hakikatin cansız bir halde yanyana durduğunu görüyoruz.

Oysa, gerçek kültürün bir yarışma olması gerekir. Kafka'nın eseri, bu çeşit bir yarışma için en iyi örnektir. Sovyet dostlarımdan birine Kafka'yı niçin çevirmediğini sordum. Bana şöyle dedi «Pek uzun olmayan bir kaç eseri yakında çevrilecek. Ama Batılı eleştirmeciler, Kafka'nın eserini öyle yanlış ve aldatıcı yorumlara uğrattılar ki, arkadaşlarımızdan çoğu bu yazarı bizim candüşmanımız sayıyor.» Ben de şöyle cevap verdim: «Peki, niçin marksist eleştirmeler yazarak, Kafka'nın sizden yana olduğunu belirtmediniz? Sizin metotlarınız, Batılı eleştirmecilerin metotlarından daha derine indiği için bu işten kazançlı çıkacaktınız. Hattâ, doğru olanı ellerinden

alıp yanlış olanı geri çevirseydiniz belki onların eleştirme metotları da daha derine inecekti. Gerçek kültür yarışması, kültürün bütün gümrüklerini ve sınırlarını kaldırmak ve sonunda onların karşısına barışçı meydan okuyuşlarla çıkmak (Kafka sizin mi yoksa bizim mi? Yani onu kim daha iyi anlıyor, onun kime daha fazla yararı dokunuyor? diye sormak) değil midir?

Biz kültür adamları, kültürün *savunulmaması* gerektiğini biliyoruz. Kültürü savunmak, onu savaşı haklı çıkarmak için kullanmak demektir. Zaten, kültür insanlara karşı savunulmadıktan sonra kime karşı savunulabilir? Peki, kültürü insanlardan başkası mı yaratıyor? Ben, bir insan hayatını, Chartres katedralinden üstün tutanlardanım. Çünkü bu katedral uğruna ölecek olursak, katedral bizim yerimizi dolduracak insanları yeniden yaratamaz. Oysa insanlar yaşadıkça, yıkılmış bir katedralin yerine yenisini yapabilirler. Kültür, insanlar tarafından ve insanlar için yaratılmıştır. Kültürü insanlara karşı savunmaya kalkmak; onu putlaştırmak, insanı kendi ürününe yabancı kılmak demektir. Böyle bir tutum, kültürün varlığını tehlikeye düşürür.

Kültür, savunulması gereken bir şey değildir. Kültür ne askerler ne de politikacılar tarafından savunulmağa muhtaçtır. Kültürü savunduğunu söyleyenler, isteseler de istemeseler de, savaşı savunanlardır. Emperyalizmin savaşçıları Parthenon'u savundukları zaman, aslında Parthenon emperyalizmini savunmaktadır. Kültürü *korumak* gerekli değil-

dir. Kültürün beklediği biricik hizmeti yerine getirmek  devi yine bize yani biz aydınlara düşüyor. Bu hizmet, kültürü sil hsızlandırmaktır.

Kültür alanında sil hsızlanmayı gerçekleştirmek için kültür adamlarının dünya çapında bir topluluk yaratmaları ve böylece savaşa karşı durarak ellerinden geleni yapmaları, kaybetmiş olduğumuz kültür birliğini yeniden kurmak için en uygun yoldur sanırım. Afrika, Amerika ve Asya'da bulunan ülkelerde tıpkı Avrupadaki gibi bir yazarlar topluluğu kurulması ve bu toplulukların gönderdiği delegelerin bir araya gelmesi belki daha iyi olur.

Böylece bir takım pratik sorunların üzülmesi ve kültür sil hsızlanmasının gerçekleştirilmesi daha kolaylaşacaktır.

Çok büyük güçlüklerle sava mamız gerekiyor. Soğuk Harp bir kaç kişinin canına kıydı ama evrensel kültürün kaskatı kesilmesine yol açtı. Ne var ki, Yeryüzünde ilk olarak bütün kültür adamları elele verecek olursa, bu katılığın ve donmu luğun  z leceđinden şüphe etmiyorum.

( eviren Selâhattin Hilâv)

DÜNDEN BUGÜNE

— İkinci Dünya savaşı sonunda bir yandan deneyimler, romanlar ve oyunlarla varoluşçuluğun ağırbaşlı felsefesini duyururken, öte yandan da Paris'te her türden bohem şarkıcıların, sanatçıların, müzisyenlerin, politika adamlarının, gazetecilerin ve öğrencilerin dünyalık, coşkun (bazılarına göre «vurpatlasın çal oynasın») akımını yönettiğiniz söyleniyordu. Bu birbiriyle çelişik hikâyeleri nasıl açıklarsınız bugün?

SARTRE. — Gerçek şu ki, hafif müzikle uğraşan bir kaç delikanlı aynı zamanda benim kitaplarımdan da hoşlanıyorlardı. Herkes hemen bununla benim kişisel felsefem arasında bir bağ kurdu. Beni tüm kuşağın Amerikan pazarlarından alınmış damalı kirli gömlek giymelerinin sorumlusu yapıp, işin içinden çıkıldılar. Saçmalık.

— O sıralarda Fransa'daki intiharların çoğundan sizin «tedirginlik» ve «umutsuzluk» felsefeniz sorumlu tutuluyordu, değil mi?

SARTRE. — Evet, öyle. *Samedi Soir* adlı gazete benim için akla gelebilecek her türden hikâyelerle doluydu. İşte onlardan biri: Kızın biri kendisini profesyonel bir çapkın gibi yatak odama çağırdığımı söylemiş. Bir dolap açmışım, içinden şu bizim kokusuna dayanılmaz «camamber» peynirinden çıkarıp burnuna dayamış ve «Kokla!» demişim. Sonra da kızı kapıya koyup son sözümü söylemişim: Artık gidebilirsin!

Bir «skandal yaratıcısı» olarak kabul edilmemin gerçek nedenini biliyor musunuz? 1945'den beri basın beni ölmüş, işi bitmiş olarak tanıtmıştır. Tüm gazeteler aynı şeyi söyleyip yaymışlardır, bu görüşü dört bir yana. Yazmaya başladığımdan bu yana ölümümü ilân etmekten, rolümün sona erdiğini, mezara girdiğimi söylemekten bir türlü usanmamışlardır. İnsanları kızdıran benim çifte «hain» olmamdır. Bir burjuvayım ve burjuva düzeninden amansız bir dille söz ediyorum; yaşını başını almış bir kişiyim ama ilişkilerim çoğunlukla gençlerle. Benim seslendiğim temel kitle onlardır. Kuşakların uyuşmazlığında, ve sınıf kavgasında olmak üzere iki kez «hain» olmuş oluyorum. Neden derseniz, 1945 kuşağı beni, henüz düşüncelerimin marksçı ilişkilerini işlememiş olduğum bir dönemde yazdığım *Gizli Oturum* ve *Bulantı* ile tanıdığı için kendisine ihanet ettiğimi sanır. O zamana değin marksçılık ilgilendirmiyordu beni. Gençtim, tuzu kuru bir ailedendim...

— «İnsan özgür olmaya mahkûmdur» diye yazdınız. Bununla ne demek istemiştiniz?

SARTRE. — İnsan özgür olmaya mahkûmdur. Çünkü hiçbir özürlü olmaksızın atılmış dünyaya. Ölümsüz değerlerden yoksun olduğumuz için kendi değerlerimizi kendimizin yaratması gerekiyor.

— Nasıl?

SARTRE. — Belirli bir zaman süresini kapsayan, süregelen bir «an» da neler olduğunu anlatmak için «ilk seçme» deyimini kullandım. Şu demektir bu: kişi bu ilk seçme anına değin başkalarının etkilenmiş olan kendi öz beninden yeni bir şeyler ortaya koymaya başlar. Bizi başlangıçta başkaları, çevre yapar, sonra biz bundan (başkalarının bizi yaptığından) yola çıkarak kendi kendimizi yaparız. Ama kendimizi yeniden yaptığımız, gerçekleştirdiğimiz anda ortaya bir diyalektik çıkar. Gerek olmak istediğimizden, gerekse başkalarının bizim olmamızı istediklerinden çok değişik buluruz kendimizi. Bağımsızlıktır bu durumun adı; bağımsızlıktır ama pek rahat bir durum değildir. «İnsan özgür olmaya mahkûmdur» cümlesini işte bunları düşünerek söyledim.

— Jean Genet'yi de böyle tanımlamıştınız. O hangi yönden mahkûm özgürlüğe?

SARTRE. — Çocuk Genet ceza ile, genel kurullar ile baştan sona allak bullak edilmişti. Ama onda kendini yaratacak güç, istem ve zekâ vardı.

Elindeki ham maddeden, bir biçime ulaşmamış benliğinden yeni bir Jean Genet yaratmasını bildi. Ama hemen belirteyim ki tasarılarıyla gerçekleştirdikleri aynı şeyler değildir, aralarında büyük yada küçük ayrımlar vardır. Ama gene de hepimiz gibi yaşamına verdiği yönden tümüyle o sorumludur. Genet tasarladığı amaca varamadı. «Ozan Genet» olmak «suçlu Genet» olmayı bağışlattı. Ayı zamanda da, onun mahpus ve hor görülmeye karşı bağımsızlık savaşı olan şiirinin kaynağının da kurummasına yol açtı. Hapse, yaşama, horlanmaya karşı savaşıırken, efsanelerini dile getirirken yazdıklarında derin bir özellik vardı: bu onun yaratıcı ânyıydı. Çabaları onu topluma kabul ettirip de bir çeşit küçük burjuva yapmayı başarinca (toplum düzeni üstünde sıkıntıları olmasına karşın) yazmak ondaki derin anlamını yitirdi. Artık «efsaneleri» yoktu; bu yönden tümüyle bağımsızdı, ama sonuçlar pek amansız olmuştu. Şimdi tam bir yalnızlık içinde.

— Sinekler'de *«Özgürlük insanın yüreğinde ateşi yakmaya görsün, tanrılar bile güçsüz kalır»* diye yazdınız. Tanrıların güçsüzlüğünden söz edince tanrıtanımaz olarak bilinen siz tanrılarının varlığını kabul etmiş olmuyor musunuz?

SARTRE. — Özgürlük kuramını öne sürmem kesin olarak Tanrı'ya inanmamamın sonucudur. Bir çok kez Hristiyanlığın bir ilginç noktasına dikkati çekmişimdir. Kilise ulularına, özellikle Augustinus'a göre, Tanrı'nın insan özgürlüğüne saygısı vardır. Bu

özgürlüğe saygı duyabilmek için Tanrı insanı özgür yaratmıştır. Öyleyse Tanrı, verdikleri kararlardan ötürü Hristiyanları kınayamaz. Yalnızdır o. Yoksa Tanrı'nın buyruklarına uymak çok kolay olurdu. Aslında Hristiyan da yalnızdır, benim gibi, Genet gibi, herhangi bir insan gibi.

— Gizli Oturum'daki «Cehennem başkalarıdır» cümlesini biraz olsun açıkla mısınız?

SARTRE. — İnsan doğuştan boyun eğmek zorunda bulunduğu koşulların içine atılır. Zengin birinin oğlu olarak da doğabilirsiniz, bir Cezayirli'nin, bir Amerikalı'nın yada bir hekimin oğlu olarak da. Böylece geleceğiniz sizin için daha siz dünyaya gözünüzü açmadan yoğrulmuş olur. Bu, kolaylıkla anlaşılacağı gibi, size başkalarının eliyle hazırlanmış bir gelecektir. Onlar bunu doğrudan doğruya yaratmıyorlar, ama kendileri sizi siz yapan bu toplum düzeninin birer parçasıdırlar. Eğer bir köylü çocuğu iseniz, toplum düzeni sizi kente yönelmek zorunda bırakır. Orada makinalar beklemektedir sizi. O makinaların, çalışabilmeleri için sizin gibi insanlara ihtiyacı vardır. Demek ki sizin yazgınız bir işçi olmakmış. Siz bir çeşit kapitalist baskı sonucu köyden uzaklaştırılmış bir köylü çocuğusunuz. Bu durumda fabrika sizin varlığınızın bir nedenidir. Kesin olarak nedir sizin «varlığınız»? Yapmakta olduğunuz iş (sizi yıprattığı için tepeden tırnağa size hâkim olan iş) ve yaşama standardına göre sizi sınıflandıran ücrettir. Böylesine bir varoluşun en doğru tanımı da

cehennem sözcüğü ile olur. Örneğin, 1930'da, 1935'te Cezayir'de doğmuş bir çocuğu alalım ele. Alın yazısı ölüm ve işkencenin ortasına atılarak yazılmıştır bu çocuğun. İşte cehennem budur.

— *Hiçbir çıkış yolu, hiçbir umut yok mu bu yazgıdan kurtulmak için?*

SARTRE. — Olmaz olur mu? Var. Başkalarının size verdiği biçimi değiştirmek için eyleme geçmek. Şu Cezayirli çocuk, yazgısı ölüm ve işkence olan bu çocuk bugün başkaldırmasını yaşıyor. Devrimi yapan odur işte. Genet için de aynı şey söylenebilir.

— *Sanatçılar ve devrimciler... Yazgılarını değiştirebilecek başka insanlar yok mu?*

SARTRE. — İnsanın yazgısını değiştirmesi pek öyle kolay bir iş değil. Bir kez bu yazgının dayanılmaz olması gerek. Yazgı dayanılır olursa, bu daha da kötüdür. Ben buna «yabancılaşma» diyorum. Bizim toplum düzenimizde kişiyi hep madde yönetir. Bu maddelerse başkaları tarafından üretilir, yaratılır ve sömürülür. Bu başkaları söz konusu kişiyle karşı karşıya gelmezler hemen hiçbir zaman. Ama nesneler aracılığıyla kendilerini şiddetle belli ederler. Örneğin siz, kendinizi benden şu ses alma aygıtıyla ayırdınız, beni yabancılaştırdınız. Çağdaş uygarlığın tümünü aramıza koyuyoruz. Böylece bizler de birer nesne durumuna düşüyoruz. Sizin şu makinanızı yapandan, adına konuştuğunuz dergiye değin

bir yığın şey aramıza giriyor.

— *Eleştirmenler sizi çağdaş yaşama «yabancılaşma», «keder», «umutsuzluk» gibi temaları kaderci bir tutumla işlemeyi kendinize görev edindiğinizi, olumlu bir yol göstermeksiniz özgürlüğü de varılabilecek bir amaç olarak belirttiğinizi söylüyorlar. Ne dersiniz?*

SARTRE. — İnsanlar bir sabah çoraplarını ayağına geçiren bir kişinin «Bugün bir ahlâk kuralı koyacağım» diye karar verebileceğini sanıyorlar. İnsan ortaya yeniden bir ahlâk kuralı koyamaz. Bu kuralın, daha önceden herhangi bir biçim altında ortada olması gerekir. Ahlâkçıyla din kurucusunu birbirine karıştırmamalıyız. Muhammet islâmiyeti kurarken kendine değin varolan dinlerden yararlanmıştı. Bildiğiniz gibi Kur'an'ın temeli Tevrat'tır. Ama Muhammet doğrudan doğruya Tanrı'dan esinlendiğini savunur. «Tanrı şunu yapmamızı, bunu yapmamamızı buyuruyor» der kitabında. Gerçek bir ahlâkçı... bu bambaşka bir şeydir. Varolan ahlâk yasalarını, onları hesaba katmadan düzeltmek isteyen, kendi yasalarını dikte eden bir ahlâk sistemi gerçek bir ahlâk sistemi sayılamaz. Bu, yalnızca bağlı bulunduğu toplumsal sınıfın düşüncelerini yansıtır.

Bir örnek vereyim. André Gide «Tanrı'yı her yerin dışında hiçbir yerde aramayın» diyor. Sonra da «çoşkulardan», «susuzluktan», «kendini dünya nimetlerine bırakmaktan» dem vuruyor. Sanıyor musunuz ki Gide'nin kuralı bir işçi, bir mühendis, yada

bekleme odası hastayla dolu bir hekim için geçerlidir? Gide'nin sözlerinin anlamı şudur kısaca Ben André Gide, orta sınıfın üstündeyim; bu sınıftan olan kişiler gibi özel bir duygusallıkla eğitildim. Kendimi edebiyata verebilmem de bundan ötürüdür. Bu alandaki çalışmalarım her türden deneye uygulayabileceğim bir duyganlığım olduğunu gösterir. Burda beliren orta sınıfın üstündeki bir yazarın ahlâk yasasıdır. Doğuştan bu sınıftan olmamakla birlikte ben bunu anlıyabilirim. André Gide gibi davranmak kişiyi mutlu kılabilir, diye düşünebilirim. Ama ağır bir işte sekiz saat çalışan bir işçiye böyle bir öğütte bulunmak yersiz olur. Yorgundur o. Kahredici bir günün yorgunluğundan sonra, ona nasıl dünya nimetleri için coşkunluklar peşinde dünyayı arşınlamasını söyleyebiliriz?

— *Peki sizin bu işçiye önerebileceğiniz geçerli bir ahlâk yasanız var mı? Özgürlüğünü elde etmesi için akla yatkın bir yol?*

SARTRE. — Onun sorunu özgürlüğünü korumak değil, kazanmaktır. Biz bu yolda ona yardımcı olmalıyız. Günümüzde gerçek hiçbir ahlâk yasası yok. Nedenine gelince, ortada ahlâk yasası adına yakışır koşullar yok da ondan. İnsanlar birbirlerini gerçekten göremiyorlar. Dediğim gibi bir yığın makina, ve çeşitli toplumsal etkenler görüş alanımızı kapıyor. Bugün herhangi bir gerçek ahlâk sisteminden sözlemeye imkân yoktur. Yalnızca belirli sınıflara uygulanan, belirli alışkanlıkları ve çıkarları yansıtan

ahlâk kurallarından sözedilebilir. Bugün insanların yeni bir toplum düzenine yararlı olmalarını sağlayacak temel koşulların eksikliğini yaşıyoruz. Bizim toplumumuzda (bireysel zorunlukları, özel amaçları bir yana bırakalım) toplumun yapısı ortak anlaşmalara engel olmaktadır. Böylece kendi yazgımızla kavrulurken, gene kendi yazgısını yaşayan bir zenciye, bir Araba, bir Kübalıya rastlıyorsunuz. Onlarla gerçek bir bağ kurmanız güç oluyor. Tabi çözüm yolu olarak, Küba'da, Cezayir savaşında olduğu gibi her şeyi bir yana atıp eyleme katılmak var. Tüm iyi niyetinize karşın bunda da tam bir dayanışma bulamayacağınızı söyleyebilirim. İlişki kuracağınız kişi sizin için *tam* bir insan olmayacak; bir «nesne» olacak. Örneğin Amerikalı için Kübalı «şeker» dir; şeker konusunda ona bir tatsızlık olduğunu hatırlatandır.

— *Yada komünizmdir...*

SARTRE. — Evet, ya da dediğiniz gibi bir propaganda türü. Bugün insanlar arasında dostluk kurmak istiyorsak durumu değiştirmek için savaşmalıyız. Değeri olan bir ahlâk zorunluluğudur bu. Bizim gibi yalnız bırakılmış, yabancılaştırılmış insanlar günün birinde özgürlüklerini kazanırlarsa ne yapacaklarını bilemezler. Ama insana insanca davranmak bir ilke sorunudur. Bizim de bu ilkedен hiçbir zaman ayrılmamız gerekir.

— *Marksçı olmanıza karşın partiye kayıtlı değilsiniz. S.S.C.B.'de bir çok geziler yaptınız, ama Fransız Komünist Partisi sizi pek tutmaz. Burjuva-*

ziden yana değilsiniz, ama tüm yüreğinizle komünistlerden yana olduğunuz da söylenemez. İdeoloji yönünden yerinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

SARTRE. — Bir aydınım ben, politika adamı değil. Bir yurttaş olarak baskı altındaki guruplarla birleşirim. Yürekten Cezayirlilerle beraber olmanın nedeni bu. Ben yurttaşlık görevimi yazarak yerine getiririm. Aydın olarak görevim düşündürmektir. Hiçbir sınır tanımadan, yanılmayı da göze alarak düşündürmek. Benim ilkem kendimi sınırlandırmamak, başkalarının da beni sınırlandırmasına boyun eğmemektir. Komünist Partisi ile olan ilişkilerime gelince... Marksçılık ancak «sempatizanalara», başka bir deyişle, kendilerini politik yönden bağlamadan marksçılığı nesnel olarak içerden inceleyen kişilere sahip olduğu ölçüde değerlendirebilir tüm olanaklarını.

— *Marksçılığın içerden nesnel olarak incelenip eleştirilmesine izin verirler mi komünistler?*

SARTRE. — Şu anda Doğu Avrupa'nın hemen her yerinde açıkça tartışılan bir sorun bu. Politik disiplinle düşünce hayatının gerekleri arasındaki ilişkinin sorunu. Ama bu düşünce hayatı tek başına işlemeyen bir düşünce hayatıdır. Doğulu aydınlar özgürlüğü, bir çeşit butjuva seçmeciliğini (éclectisme) yeniden kurmak için istemiyorlar. Onların istedikleri aydın yollardan devrime devam edebilme özgürlüğüdür.

— *Devrim için harekete geçmek, diyorsunuz;*

tabii işçi sınıfının kapitalizme karşı yapacağı devrimdir söz konusu olan. Yalnız Batı Avrupa'da (Fransa da dahil) işçi sınıfının bugüne değin görülmemiş bir zenginlik içinde bulunduğu da bir gerçek değil mi? Bunun sonucu olarak da devrim düşüncesini geliştiren ekonomik baskı koşulları ortadan kalkmıyor mu? Sizi eleştirenler, Küba, Cezayir, Çin, S.S.C.B. gibi devrimci ülkeleri dolaşmayı bir yana bırakıp Fransa'yı olduğu gibi görmenizi istiyorlar.

SARTRE. — Günümün Fransa'sı tüm zamanımı kendisine tapmakla geçirmemi gerektirecek kadar güzel değil. Yalanlarla dolu bir Fransa bu. Bolluk içinde bir toplumdan söz edildiği zaman, kandırılıyorz diye düşünüyorum. Gerçek şu ki, Fransa nüfusunun yaklaşık olarak ancak yarısı yaşamını sürdürecektir durumda. Baştakiler gerçekleri gizliyorlar. Su sıralarda sahte bir iyimserlik var Fransa'da. Bizi tüketici bir toplum yapmak istiyorlar. Bolluk düşüncesini ileri sürerek, ücretlerin arttırılması isteğinin artık işçilerin sömürülmesinden ileri gelmediğini kabul ettirmeye çalışıyorlar. Gerçeklerin korkunç bir biçimde değiştirilmesidir bu. Sonra da, bolluk kavramından işe başlayıp, alış-verişimizi koşullayarak bizleri de koşullamaya çalışıyorlar. İki katlı teknokratik kölelik bu. Tüm bunlar günümüzde oluyor ve tümü de kapitalizmin alanını yitirmeme çabalarına bağlı. Biz Fransızlar mümkün olan her yerde (örneğin Fransız Kongo'sunda) kapitalizmi, yeni-kapitalizme çevirmek için elimizden geleni yapıyoruz.

(Çeviren Alev Ulvi)

NOBEL ARMAĞANI KONUSUNDA

Olay bir skandal görünüşüne büründüğü için çok üzgünüm. Bir armağan veriliyor, ben almıyorum. Bunun tek nedeni armağanın bana verileceğini geç duymamdır. 15 Ekim tarihli Figaro Littéraire'den öğrendim, gazetenin İsveç muhabiri bildiriyordu. İsveç Akademisi beni seçme eğilimindeymiş, ama daha kesin kararını vermemiş. Akademiye bir mektup yazarak durumu anlatırsam bu iş kapanır diye düşündüm. Ertesi gün yazdım mektubu.

Nobel'in armağanı alacak kişinin isteyip istemediğine bakılmadan verildiğini bilmiyordum. Bana verilmesini önleyebilirim sanmıştım. Şimdi anlıyorum ki İsveç Akademisi birini seçti mi kararından vazgeçmiyor.

Yazdığım mektupta da belirttiğim gibi, armağanı almayışımın nedenleri İsveç Akademisiyle yada Nobel Armağanı ile ilgili değildir. Mektupta armağanı nesnel ve kişisel nedenlerden istemediğimi açıkladım.

Kişisel nedenler şunlardı:

Armağanı istemeyişim bir anda alınmış bir kararın sonucu değildir. Ben bu gibi unvanları hep geri çevirdim. Savaşın sonra, 1945'de, bana Légion

d'honneur vermek istediler. Hükümette arkadaşlarım vardı, gene de yanaşmadım. Dostlarım bir kaç kere söyledikleri halde Collège de France'a girmekten de kaçındım.

Bu davranışım, yazarın görevi konusundaki anlayışına dayanmaktadır. Toplum, politika, edebiyat alanlarında belli davranışları seçen bir yazar, dâvasını ancak kendine özgü araçlarla, yani yazılı sözle yürütmelidir. Alacağı her unvan okurlarının üzerinde bir baskı yaratacaktır. Yazımı Jean-Paul Sartre diye imzalamamla, «Jean-Paul Sartre — Nobel Armağanı» diye imzalamam aynı şey değildir.

Bu çeşit bir unvanı alan yazar, öte yandan unvanı veren derneği yada kurumu bağlar. Venezuella dağlarında çarpışan devrimcilere karşı duyduğum yakınlık, yalnızca beni bağlar. Ama Nobel alan Jean-Paul Sartre, Venezuella direnme hareketini desteklerse, Nobel'i de bir kurum olarak arkasından sürükler.

Bunun için de, Nobel Armağanı almak gibi çok şerefli bir biçimde de olsa, yazar kendisinin kurumlaştırılmasına boyun eğmemelidir.

Bu bütünüyle kişisel bir davranıştır, daha önce Nobel almış olanlara karşı en küçük bir yergi taşımaz. Nobel kazananlar arasında tanımak şerefine erdiğim, beğendiğim, hayranlık duyduğum pek çok kişi var.

Armağanı almayışımın nesnel nedenleri ise şunlardır.

Kültür alanında bugün sürdürülmesi gereken

kavga, Doğu ve Batı kültürlerinin bir arada yaşamasını sağlamak kavgasıdır. Sarmaş dolaş olunsun demiyorum, bu iki kültürün karşılaşması nasıl olsa bir çatışma biçimine bürünecektir. Gene de bu karşılaşma, kurumlar işe karışmadan, insanlar ve kültürler arasında olmalıdır.

Ben kendim bu iki kültür arasındaki çelişmeyi derinliğine duyuyorum. Ben bu çelişmelerden yapılmışım. Sevgilerim yadsınmaz bir biçimde toplumculuğa yöneliyor. Doğu Blokuna daha yakınlık duyuyorum. Ama ben bir burjuva ailesinin çocuğuyum, o çevrede yetiştirildim. Burjuva kültürü aldım. Bu durumun bana iki kültürü yaklaştırmak isteyenlerle işbirliği yapma olanağını veriyor. Gene de, sonunda, «en iyi» nin, yani toplumculuğun üste çıkacağını umuyorum.

Bunun için de, gereklerini çok iyi anlasam da, ne Batının, ne de Doğunun kültür kurumlarınca dağıtılan armağanları kabul edemem. Sevgilerim sosyalizme yöneldiği halde, bana sözgelişi Lenin Armağanı'nı da verseler — gerçi veren yok ya — onu da alamam.

Nobel Armağanı'nın Batı Blokuna özgü bir armağan olmadığını biliyorum. Ama bir Armağan nasıl kullanılıyorsa odur ve İsveç Akademisi üyelerinin kararlarını aşan olaylar olabilir. Bugünkü durumyla Nobel Batılı yazarlara yada Doğu'nun başkaldıran yazarlarına özgü bir ödüldür. Sözgelişi bu armağan Güney Amerika'nın en büyük şairlerinden olan Neruda'dan esirgenmiştir. Nobel'i çoktan alması

gereken Aragon'un adı hiçbir zaman söz konusu edilmemiştir. Armağanın Şolohof'dan önce Pasternak'a verilmesi de üzücüdür. Nobel Armağanı'nı kazanan tek Sovyet eseri, o ülkede yasaklanmış, dışarıda basılmış bir kitap olmamalıydı. Gene de denge öbür yönde bir davranışla sağlanabilirdi Cezayir savaşı günlerinde, «121'lerin Bildirisi» ni imzaladığımız günlerde, Nobel Armağanı'nı seve seve alırdım. Çünkü o Armağan yalnız bana değil, uğrunda savaştığımız özgürlüğe de onur kazandırırdı. Bu yapılmadı.

İsveç Akademisi kararının nedenini bildirirken özgürlükten söz açıyor. Özgürlük çok çeşitli yorumları olan bir sözcük. Batıda genel bir özgürlük söz konusu. Oysa ben daha somut bir özgürlük anlayışından yanayım. Somut özgürlük bir çiftten fazla ayakkabısı olmak ve karnını tam doyurabilmektir. Bana, ya armağanı, yani onunla birlikte parayı alıp önemli saydığım hareketleri yada kurumları — ki ben Londra'daki Irk Ayırımları Komitesi'ni önemli buluyorum — desteklemek için kullanacağım, yada genel ilkeler yüzünden Armağanı almamakla bu kurumu büyük bir yardımdan yoksun bırakmış olacağım söylendi. Ama bu iki durumun karşılıklı konması bana sahte görünüyor. İki yüz elli bin krandan vazgeçiyorum, çünkü ne Batı'nın, ne de Doğu'nun elinde kurumlaştırılmak istemiyorum. İnsanın yalnızca kendisinin olmıyan, bütün arkadaşlarıyla paylaştığı bir ilkedan iki yüz elli bin kron için vazgeçmesi düşünülemez.

(Yeni Dergi'den)

II

AMERİKA'YA GİTMEKTEN NİÇİN VAZGEÇTİM?

SARTRE. — Bitip tükenmez propagandaların kurduğu bir tûzağa düşmek üzere olup olmadığımızı bilmeliyiz. Amerikalılar ne diyorlar? Vietnam'da savaşı şiddetlendirdiklerini, Kuzey'i bombardıman ettiklerini, Güney'de gaz kullandıklarını ve bütün bunları müzakerelerin sağlanması için yaptıklarını söylüyorlar. Bunun ne demek olduğunu hele bir düşünün. Bir barış sağlamak için savaşıldığını hepimiz biliriz. Ama *belli* bir barışı sağlamak için, yani göz-önünde tutulan bir barışı sağlamak için savaş yapılır. Yada *belli* bir müzakereyi sağlamak için, yani kabul ettirilmek istenen bir müzakereyi sağlamak için savaş yapılır. Böylece asıl cevap verilmesi gereken sorunun şu olduğu ortaya çıkar: düşman tarafından kabul edilmesi mümkün olan bir anlaşma mı yoksa bu düşmanı ortadan kaldırarak, onun yerine geçenleri boyun eğmek zorunda bırakacak bir durum mu yaratılmak isteniyor? Washington hükümeti şöyle

diyor: Kuzey Vietnam'ın bir iyi niyet göstermesini bekleyelim. Bu sözün asıl anlamı şudur: Kuzey Vietnam'ın yenildiğini kabul etmesini, bombardımanları durdurmamız için bize yalvarmasını ve Vietkong'a yardım etmeyeceği konusunda sözvermesini bekleyelim. Bu, Amerikalıların savaşın genişletilmesinden yana olduklarını açıkça göstermektedir. Bunu iyice anlamak gerek. Hem de vakit geçirmeden anlamak gerek. Anladıktan sonra da sonuçlar çıkarmalıyız. İşte ben de bunu yaptım.

Durumu anlayan, bu politikayı mahkûmeden ve eleştiren Amerikalılar vardır şüphesiz. Gelecek ay Amerika'da vereceğim konferanslardan vazgeçtiğim için beni kabahatli bulanlar da onlardır. New York Eyâletindeki Cornell Üniversitesi tarafından bir yıl önce dâvet edilmiştim. Bu okul, Amerika'nın en eski ve en ciddî üniversitelerinden biridir. Oraya gitseydim bir çok dostumla görüşebilecektim.

İthaca şehrinde bir protesto yürüyüşü yapan ve Vietnam politikasını eleştirerek başkan Johnson'a bir mektup gönderen profesörler bu Üniversite'de görevlidirler. Bu dâveti, sözügeçen Üniversitenin niteliği ve Amerika'da zencilerin yanında ırk ayrımına karşı savaşan sevimli bir azınlığın gelişmekte olduğunu bildiğim için kabul etmiştim.

Amerikalılar geçen yıl da Vietnam'da savaşıyorlardı. Ne var ki, bu savaş bir ay önce kazanmış olduğu karakteri edinmemişti henüz. 1954 yılında, Fransızların yenilgiye uğramasından sonra Diem hükümetini tutan Amerikalılar, bunu, Uzak-Doğu'-

daki stratejik durumlarını sağlama bağlamak için yapmışlardı. Ama bu davranışlarıyla birlikte tehlikeli bir adım atmış ve diktatörün suç ortağı olmak durumuna düşmüşlerdi. Daha sonra da bir tuzığa düştüler. Durum her yıl biraz daha kötüleşmiş ve Amerikalılar gittikçe daha güç bir duruma girmişlerdi. Demokratik yollarla seçilmiş bir Güney Vietnam hükümetinin de kabul edebileceği temeller üzerinde çözümyolları arayarak bu güç durumdan sıyrılmaya çalışsalar onlara karşı bir yakınlık duymak mümkün olabilirdi.

Amerikalılar, bunu yapacak yerde, diktatörün bütün oyunlarının kokuşmuş bir gurup içindeki kişisel çekişmelerden başka bir şey olmadığını ve Vietnam halkının büyük bir kısmının bu rejimden nefret ettiğini gördükleri halde bu durumdan belli bir takım sonuçlar çıkaramadılar ve «oyalama» diyebileceğim bir durum takındılar. Güneyde Vietnamlılar tarafından yenilgiye uğratılınca, komşu bir ülkeye saldırmağa başladılar.

Oysa bu davranışın askerlik bakımından hiç bir önemi yoktu. Çünkü böyle davranmakla Güney'de savaşı kazanamazlardı. Amerikan komutanları bile, Vietkong'un kullandığı cephane ve silâhların ancak yüzde on ilâ yirmisinin Kuzey Vietnam'dan geldiğini söylemişlerdir. Güney ile Kuzey arasında aşılma bir engel yaratılsa bile Vietkong'un savaş gücüne ciddi bir darbe indirilmiş olmaz. Böyle bir durum karşısında, Vietkong taktiğini değiştirir ve silâh bulmak için daha büyük bir çaba harcar. Üstelik aradı-

ğı silâhlar da Güney-Vietnam askerî birliklerinde bol bol vardır.

Kuzey Vietnam'a karşı girişilen saldırı, politik bakımdan, savaşın karakterini değiştiren bir kepazeliktir.

— *Bunun nicelik bakımından bir fark olduğu; gözönünde tutulan amaç aynı kaldığı halde değişik araçlarla değişik hedeflere karşı askerî harekâta geçilmiş olduğu söylenemez mi?*

SARTRE. — Hayır söylenemez. Bildiğiniz gibi, nicelik değişimleri belli bir noktadan sonra nitelik değişimleri haline gelir. Bombardımanlar, Amerika'nın Vietnam'da yaptığı savaşa bambaşka bir görünüş vermiştir. Bombardımanlar, Amerikan toplum yapısının emperyalizme dayandığını kaba ve apaçık bir şekilde gösterdiği ölçüde, geriye dönmeyen niteliksel bir sıçrayışı (değişmeyi) dile getirmektedirler.

Bombardımanlara kadar, Vietkong'un başarı kazanması ve Amerikalıların durumunun gittikçe zorlaşması bakımından Vietnam'daki durum, politika ve ahlâk açısından bir olumluluk taşıyordu. Emperyalizmin geriler gibi olduğu ve Amerikalıların güttükleri politikanın saçmalığını anlamaya yöneldikleri o günlerde benim gibi bir adamın Amerika'ya gitmesi mümkündü.

Ne varki, bombardımanlar her şeyi değiştirdi. Bu olaydan sonra, Amerikalıların içinde bulundukları durumdan hiçbir şey anlamadıklarını ve benimle

onlar arasında ortak bir dilin bulunamayacağını farkettim. Gelin, bizimle tartışın diyorlardı bana. Oysa, emperyalist Amerikan politikası yalnız Vietnam'da, Güney Amerika'da yada Üçüncü Dünya Ülkelinde değil bir tüm olarak ele alınmadıkça ve Amerikan toplumunun yapısı köklü bir değişikliğe uğramadıkça bu politikanın da değişmeyeceği kabul edilmedikçe (bunu bir çok Amerikalı solcu aydınlar bile kabul etmezler) bu konuda, tartışmak mümkün değildir. Üçüncü Dünya'dan yana bir Avrupalı aydın bugün; Amerika'ya gitmek için bu ülkenin ilgili bakanlığına başvurup vize isteyemez. Amerika'ya giderse, ağzıyla kuş tutsa, «Üçüncü Dünya»nın insanları onu suçlu bulacaklardır; çünkü düşmanın yanına gitmek diye bir şey sözkonusu olamaz. Kübalı dostlarımla bu konuda gösterdikleri tepki çok anlamlıdır. Bir kaç ay önce, bana, «Amerika'ya gidin, tabii! Küba'dan sözedin» diyorlardı. Kuzey Vietnam bombardımanlarından sonra hepsi şöyle dedi: «Amerika'ya gidip de ne yapacaksınız?»

— *Sizi Amerika'ya içişleri bakanlığı değil, sözünü ettiğiniz «ilerici azınlık» çağırdı. Oraya gidip konferans verseydiniz, söyledikleriniz basın aracılığı ile dikkati çekmez miydi?*

SARTRE. — Kime konferans vermiş olacaktım? Bir üniversitede, öğrencilerden ve profesörlerden kurulu bir dinleyici topluluğuna değil mi? Hepsi benim fikirlerimi kabul edecekleri için gerçek bir karşılıklı konuşma sözkonusu olmayacaktı. Bazı sağ-

cılar da sevimli bir şekilde, «bu adamın da düşünce-sini açıklama hakkı vardır, canım» diyeceklerdi. Bir kaç gazetede konuşmamdan rasgele alınmış beş on satır yayınlanacaktı. Amerika'nın politik hayatı üzerinde bir esinti yaratacak kadar bile etkili olmayacaktı konuşmalarım. Ama buna karşılık Nobel ödülü kendisine verildiği halde kabul etmemiş olan Jean-Paul Sartre'in birbirlerine saygı duyan kişiler arasında, Amerika'nın Vietnam politikası üzerinde tartışmalara girmek için yurdundan kalkıp gelmiş olduğu söylenecekti. Benim istemediğim de buydu zaten.

Bir karşılaştırma yapmak istiyorum. Sözelimi, Nobel ödülünü kazanmış ve almış olan Faulkner'in, Cezayir savaşının en şiddetli anlarında, konferanslar vermek üzere bir kaç Fransız üniversitesi tarafından dâvet edilmiş ve gelmiş olduğunu düşünelim. Faulkner'in tam Sakiet olayı sırasında konferans verdiğini de kabul edelim. Bu durumda, ünlü yazarın ne gibi bir etkisi olabilirdi, söyleyin bana? Bazı gazeteler Faulkner'in söylediklerinden bölümler alacak ve yayınlayacaklardı ve içimizden birçoğu, o günkü heyecanlı hava içinde, «bu yabancı da bizim işimize niçin burnunu sokuyor? Buraya dâvet edildiği halde, politikamızı hangi hakla mahkûm ediyor? Amerikalıların, Porto-Rico gibi gizli sömürgeleri var; onlar mı bize ders vermeğe kalkacak?» diyecekti. Birçok kimsenin bu şekilde davranmış olacağından şüphe etmeyin. Faulkner'in protestosu daha başlangıçta etkisini kaybetmiş bir şey haline gelecekti. Çünkü, ülkemize gelmekle, Cezayir politikasının içinde yer aldığı sis-

temi bütün olarak kabul etmiş olacaktı.

— *Demek ki Vietnam konusunda Amerikalıların kendilerinin uyanmaları gerekiyor. Sesini duyuramayan Amerikan sol çevrelerinin düşüncelerini dile getirerek onlara yardımda bulunamaz mıydınız?*

SARTRE. — Amerika'ya giderek sol çevrelere ne ölçüde yardım edebileceğimi kestirmek önemli değildir. Çünkü onlara yardım edemem. Sol çevrelerin Amerika'da hiç bir ağırlığı yoktur. Müzakerelere başlanmasını kabul ettirecek olanlar onlar değildir. Nitekim çok daha güçlü olan Fransız solcu çevreleri de Cezayir kurtuluş hareketi temsilcileri ile müzakerelere başlanması gerektiğini kabul ettirememişti. Oğünkü politik durum hakkında, De Gaulle, Ordu ve şehirlerin Cezayir halkı tarafından desteklenen Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (F.L.N.) aralarında karar vereceklerdi. Biz, sokaklarda gösteriler yapmıştık. Bunu yapmamız gerekiyordu, çünkü biz Fransızdık. Bu gösteriler, savaşın haksız olduğunu düşünen bir Fransız azınlığının bulunduğunu Cezayirli'lere göstermek gibi bir fayda sağlamıştı. Ne var ki, biz gerçek sonuçlar elde edememiştik. Nesnel bakımdan bizim muhalefetimiz hiç bir işe yaramamıştı.

Amerika'da da bir muhalefet var; üstelik gittikçe kuvvetleniyor. Onların ırkçılığa karşı yaptıkları savaş, Fransızların, Cezayir savaşına karşı durdukları, hattâ F.L.N.'e doğrudan doğruya yardım ettikleri zaman muhtaç olduklarından çok daha fazla

cesaret ve güç isteyen bir iştir. Amerika'nın güneyinde bir zenci yürüyüşüne katılacak olursanız, linç edilmek yada öldürülmek tehlikesi ile karşılaşacaksınız. Geçen yaz Mississippi'de Kuzeyli iki öğrenci öldürüldü. Alabama'da bir kaç hafta önce bir papazın ve bir genç kadının öldürüldüğünü öğrendik. Ama bu tehlikeyi göze alan beyazların sayısının gittikçe arttığını da biliyoruz. Onların gösterdiği yiğitlik insanı hayran bırakıyor.

Bu hareket, ülkelerindeki ırkçı baskıyı Amerikalılara farkettilerdiği ölçüde yararlıdır. Güney'de yüzlerce zenci öldürüldü. Ama bu büyük bir gürültü koparmadı. Beyaz bir papazın yada beyaz bir kadının öldürülmesi ise bambaşka bir şeydir. Fransa'da Henri Alleg'in tanıklıklarına herkesin ne kadar ilgi duymuş olduğunu hatırlarsınız. Çünkü Henri Alleg, işkenceye tâbi tutulmuş olduğunu kesin olarak bildiğimiz ilk Fransızdı. Genel olarak, müslümanların işkenceye tâbi tutulabileceği düşünülüyordu, ama bir Fransıza işkence edilince herkes etkileniyordu.

İrkçılığa karşı olanlar, hiç olmazsa sözlü olarak hükümet tarafından destekleniyorlardı. Bu, Amerika'da sık sık görülen bir denge olayının dile gelişidir: hükümet dışardaki emperyalist saldırılarını şiddetlendirdiği zaman içerde ırk problemine karşı daha liberal bir tutum gösterir. Günümüzde, Amerikan kamu oyunun ırkçılara karşı harekete geçirilmiş olması, Vietnam'da yapılanlara dikkat edilmesine yol açtığı için Johnson'un politikasına faydalı olmaktadır.

Bundan ötürü Amerikan hükümetinin Vietnam politikasına doğrudan doğruya cephe alanların sayısı, ırkçılığa karşı mücadele edenlerin sayısından çok daha azdır. Vietnam politikasına cephe alanlar, hükümetlerinin bu ülkede yaptığı haksızlığı ve düştüğü saçma durumu kavramış olan bir avuç aydındır. Bu aydınlar tam bir politik bilince varmamışlarsa da, hiç olmazsa ahlâkî bir anlayış adına hareket eden kimselerdir. Ama bunların elinden hemen hemen hiç bir şey gelmez. Aralarından biri bana şöyle yazıyordu «Buraya gelmeyip aramızdaki bütün ilişkileri keserseniz, bu, bizi Yeryüzünün lânetlenmiş insanları olarak görüyorsunuz demektir.» Gerçekten de, durumunu bütün açıklığıyla gören, emperyalizm ve anti-komünizm mitleri (efsaneleri) ile şartlandırılmış bir ülkede yapayalnız kaldığını farkedenden bir aydın, bence, saygıdeğer bir lânetlenmişden başka şey değildir. Böyle bir adam, kendi adına yürütülen politikayı kökünden yanlış bulmakta, ama hiç olmazsa şimdilik etkin bir davranış gösterememektedir.

— *Günün birinde Amerikan politikası değişecek olursa, bu değişikliğin içerden gelmesi gerekir, değil mi?*

SARTRE. — Duruma bağlıdır bu. Irk problemi konusunda söylediğiniz gibidir. Bir baskının ortaya çıktığını ve sonuçlar vermeye başladığını görüyoruz. Bu, zencilerin olduğu gibi, onlarla birlikte savaşan beyazların da eseridir. Kamuoyu bu probleme karşı ilgi duymağa başlamıştır. Amerika'da ırk duru-

munun normalleşmesi için daha yirmi otuz yılın geçmesi gerekir.

Bizim ırkçılığa karşı savaşıyan Amerikalılara da bir yardımımız dokunamaz. Dışardan biri gelip de «Irkçılık çok kötü şeydir» diyecek olursa bu hiç bir işe yaramaz. Amerikan toplumu, mitlerini ve ideolojisini yaratmıştır; yeni bir Amerikan düşüncesinin bu mitlerden ve ideolojiden hareket ederek ve bu mitlere ve ideolojiye karşıt olarak yaratılması gerekmektedir.

Vietnam'daki durum ise bambaşkadır. Önce üç ay içinde harekete geçmek gerekiyor. Oysa, Amerika'nın solcu çevrelerinin, bugün politikayı değişikliğe uğratacak biçimde davranmaları imkânsızdır. Böyle bir davranış, toplumsal yapının çok derinlere inen köklerinin etkisiyle bir kere daha başarısızlığa uğratılacaktır. Amerikan halkoyunun duyarlığı, ancak askerî felâket yada dünya savaşı tehlikesi gibi olaylarla karşılaştığı zaman uyanabilir. Bizim bu duyarlığın harekete geçmesi için yapabileceğimiz tek şey, Amerika'nın Vietnam'daki politikasını kesin olarak mahkûm etmek ve mümkün olan her yerde, yani Avrupa'nın her bucağında, protesto hareketleri düzenlemektir.

— *Bazı gazeteler, sizin Amerikalıları, Sovyetlerden daha kolay mahkûm ettiğinizi yazıyorlar. Bu doğru mudur?*

SARTRE. — Olaylara bakacak olursanız, bunun düpedüz yalan olduğunu görürsünüz. Merlaeu-

Ponty ile birlikte, dergim «Les Temps Modernes» de, Stalin çalışma kamplarının varlığı ortaya çıktığı zaman kesin bir kampanyaya girişmiş ve stalinci politikayı mahkûm etmiştim. Sovyetlerin, Macaristan'a müdahale edişlerini de mahkûm ettim. «L'Express» dergisi muhabiriyle yaptığım bu konudaki konuşma çeşitli gazetelerde yayınlanmıştı.

Beni bu şekilde suçlamaya kalkışmak saçmadır. Bizler papaz değiliz; bundan ötürü suçlamaları ve kabahatli bulmaları eşit sayıda dağıtmak yada hem Doğu'ya hem de Batı'ya aynı sayıda ahlâkî vâizler vermek sözkonusu değildir. Olayları eleştirici bir biçimde ele almanın aydınların temel görevi olduğunu unutmaksızın, hangi yandan olduğumuzu bilmemiz gerekir.

Amerikan hükümeti, daha önceki hükümetlerin işlediği hatâları kabul ederek askerlerini ve uzmanlarını Vietnam'dan çekmiş olsaydı, bunu doğru bulan ve Amerika'da bir şeyin değişmeye başladığını düşünen kimseler arasında ben de bulunurdum. Ama bunun tam karşıtı ortaya çıktı. Amerika'nın ekonomik ve toplumsal yapısı kötü bir durumun ortaya çıkmasının kesin olmasa da muhtemel olduğunu düşündürüyordu insana; yazık ki kötü durum gerçekleşti. Gerçekten de, Amerikalıların Kuzey Vietnam'a müdahale etmelerini, bu ülkenin dışpolitikasının bütününü bakımından ele almak ve anlamak gereklidir.

Amerikan politikasının kaybedeceği yada kazanacağı şey sadece Vietnam değildir. Amerikalılar, Saygon'dan çıkmak zorunda kalırlarsa, bu olayın bü-

tün üçüncü dünyada yankılar uyandırması ve özellikle Güney Amerika'da karışıklıklara yol açması kaçınılmaz bir sonuç olur. Bundan ötürü, Amerika, baskı sisteminin bütünü, kuvvet kullanarak sürdürmek amacını gütmektedir.

Bir zaman Amerika'da bulunmuştum. Orada dostlar edindim. Ama o sırada durum değişti. Amerika, savaştan çıkmıştı; bu ülkede gördüğüm her şeyi beğenmiyordum ama yine de durum değişti. Oysa bugün, Amerika'nın yaptığı apaçık, kurnaz ve belirgin bir saldırdır. Hem de haklı çıkarılamıyacak ve mazur gösterilemeyecek olan bir saldırı. Öte yandan, Amerika'yı genel olarak, dünyanın merkezi saymamak gerektiğini söylemek isterim. Amerika dünyanın en güçlü devletidir, değil mi? Olsun. Yalnız dikkat edin; bu ülke dünyanın merkezi olmaktan uzaktır. Hele insan Avrupalı olursa, Amerika'yı dünyanın merkezi olarak görmemesi ve bakışlarını Vietnam'a, Küba'ya, Afrikalılara ve Üçüncü Dünyanın bütün dostlarına çevirmesi, onlara karşı ilgi duyması gereklidir. Kendilerini ortaya koyan ve kurtuluşlarına kavuşan bu ülkeler, dünyanın en güçlü devletinin isteklerini kabul ettirmek konusunda başarısızlığa uğradığını; güçlü olduğu halde kolayca yenilgiye uğradığını ve dünyanın bu ülkeyi merkez olarak seçmediğini, her fırsatta ispat etmektedirler. Amerika da yavaş yavaş ilerleyecektir tabii. Ne var ki, bu ülkeye varız vermek yerine direnç gösterilecek olursa, sözügeçen ilerleme daha da hızlanır.

(*Le Nouvel Observateur*, 1 Nisan 1965)

(Çeviren Selâhattin Hilâv)

BİR AMERİKALI SARTRE'A CEVAP VERİYOR

Konuşmayı yapan arkadaşınızın da belirtmiş olduğu gibi, Sartre'ı Amerika'ya çağıran, Birleşik Devletler değildir. Açık konuşalım Bay Sartre (büyük bir acıyla söylüyorum) bizim ülkemizde pek öyle ünlü değildir. Maurice Chevalier'den sözedin bize, Brigitte Bardot'dan konuşun, ama Sartre? Eğer, yaptığımız çağrıya uyup, gelmiş olsaydı Amerika'ya, gazetelerin büyük bir çoğunluğu, onun, bu gelişle ilgili haberlere sayfalarında yer bile vermiyeceklerdi.

Şunu demek istiyorum Sartre'ın gelmesiyle ilgilenen «Amerika» değildir. Bay Sartre, özel olarak, bir gurup üniversite görevlisi tarafından, bir seri konferans vermek için (ister felsefe konuları üstüne, isterse edebiyat) çağırılmıştı.

Onun görüş açısını kavrayabilecek kadar okuduğumu sanıyorum yapıtlarını bağımlı bir yazar için, dünyanın gidişinin söz konusu olduğu bir za-

manda, edebiyat üstüne konuşmak diye bir şey söz konusu olamaz.

Kabul. Ama işin bir de şu yüzü var: Bay Sartre, öyle görülüyor ki, bağımlılığı biraz özel bir açıdan yorumluyor. A.B.D.'nde, kendisini çağıran üniversite gibi üniversiteler çevresinde toplanmış, yada bunların tuttuğu uyanık bir azınlığın olduğunu kendisi de kabul ediyor. Bunların arasında birçok dostu olduğunu da itiraf ediyor. Onlara cesaret veriyor. Ama, bütün bunlara karşın, onları gene de tek başlarına bırakıyor. «Karşılıklı konuşmanın mümkün olmadığı» kişilere karşı bir protestoda bulunmak için yapıyor bunu. İşin garip yanı, bu, «karşılıklı konuşmanın mümkün olmadığı kişiler» Sartre'ı anlayacak yetide değildir. (Kendilerini beğenmiş sağırların konuşması olurdu bu.)

Bay Sartre, niçin kendisini, «aralarında çok iyi duyacağını» söylediği kişilere, gelip destek olacağına, Sartre adını bile duymamış olanlara karşı çıkarak, bu çağrıyı geri çevirdi? Bu soruya verilecek doyurucu cevabı bulmak güçtür. Bay Sartre vicdanı temiz kalsın, istemiş olmalı. «Benim gibi bir insan, diyor, düşmanlarının yanına gitmez; üçüncü dünyanın insanları beni sorguya çekerler; sonra Kübali dostlarım ne der?» Elleri, «dirseklerine değin pisliğe batmış» Hoederer'den bu yana epey zaman geçti. Bugün, bu kahramanın uslanmış, «yoluna girmiş» yaratıcısı, uyanık azınlığı aşağılayan bir davranışı seçiyor bu da ona temiz bir kişilik kazandıracak.

Yazık! Bay Sartre'ın manevî ekmeğini gelip bizimle paylaşmasını, onun, Flaubert yada Kant üstüne söyleyeceklerini dinlemek isterdik. Bizim için bu, bir çeşit bağlanma olacaktı. «Dostlar» a konuşmaya söz veriyorsunuz, (sonra da, en son dakikada, bu dostlar, politikasını kabul edemiyeceğiniz bir ülkede yaşadıklarından, başka dostlarınızın gidip onlarla konuşmanızı anlıyamıyacaklarını hesaba katıyorsunuz; ama gene de, kendinizi tanıdığınız, nedenlerinizi bildiğiniz için, kendi kendinize, Zarar yok, deyip (yada daha Sartre'ca bir sözcük kullanıp), gidiyorsunuz bu ülkeye; ve orda Flaubert yada Kant üstüne konuşuyorsunuz. Dünyanın gidişinin söz konusu olduğu bir anda bile, niçin bunlardan sözettiğinizi açıklıyorsunuz. Dinleyicileriniz arasında bir öğrenci bulunuyor, diyelim ki, B. Sartre'ın dediği gibi «sağcı» bir öğrenci; bu delikanlı, belki de hayatında ilke kez dinliyor, töre, sorumluluk dayanışma üstüne bu söylediklerinizi, ve bunlardan bir şeyler «kapıyor». Tabî, bir öğrenci pek fazla bir şey değil! İnsan bir yığın sağıra (ve bir kaç dosta), Hayır! diye bağırabildiğinde, bir öğrencinin, pek öyle önemi kalmıyor. Üstelik bu Hayır, milyonlarca Fransızın önünde bağırlırsa.

Bay Sartre, bir zamanlar, Birleşik Devletler'e geldiğini söylüyor, ve bundan dolayı özür diliyor «Aynı şey değildi. Amerika savaştan yeni çıkmıştı, gördüğüm her şeyi kabul etmiyor bile olsam, aynı şey değildi.» Gereksiz bir tekrar. Birkez gelin, bunun aynı şey olduğunu düşünün Sartre'ın 1947'-

de karşılaşabildiği «dostları» gene burdalar; ve tabii o zamanki «dürzüler» de burda. A.B.D.'ninki gibi bir hükümetin davranışları değildir bireyi değiştirecek olan — B. Sartre'ı Sakiet'in değiştirememiş olduğu gibi (üstelik kendisi bundan sorumluydu) Eğer değişme diye bir şey varsa, bu, bazı kişilerin, bir yazarın yada bir filozofun düşüncesini yaşar kılmış olmalarındadır. Köşede bucakta da olsa, kendi kendine bazı sorunlar soran bir kaç Amerikalı var mı, yok mu?

Gerçekte durum, Sartre'ın biraz basit görünen ayrımlarının ötesinde bir karmaşıklık göstermektedir. Örneğin, «Amerikan emperyalist politikasını ortaya koymaktan» uzak bulunan «Amerikan solcuları» ndan söz etmek, bizi, gerçekten biraz fazla Fransız gözüyle görmek oluyor. Eğer, B. Sartre Amerika'da biraz dolaşsaydı, ve çevresine biraz daha cömertçe bakacak olsaydı, görecekti ki, «sağın» yada «solun» bu sertleşmiş düşünceleri, Birleşik Devlet'lerde gelişmemiş bir XIX. yüzyıl Avrupa'sının mirâsıdır. (İşte özellikle bunun için de Sartre, hiç bir partinin buyruğunda olmıyan öğrencilere —ve profesörlere— güvenle seslenebilirdi. Böylece «ironie» yi de kendi üstüne çekmekten kurtulurdu. Kim ne derse desin, hükümtin Güney-Doğu Asya politikasına karşı seslerini en çok yükseltenler Washington'daki Güney temsilcileri olmuştur. Ve bu sesler, bir hava hücumunu durdurmak konusunda, hiç şüphesiz Selma, yada Montgomery'ye yapılan yürüyüşlerden daha etkili bir hava yaratabilirler.

Eğer Sartre, Amerika'ya gelip de, Ohio Vâdisi'ne dek şöyle bir uzansaydı orda, kendisinin Saygon'dan çok, Wietkong'u tuttuğunu söyleyecek bir çiftçiyle karşılaşacağına bahse girerim. (Üstelik bu otlaklarda, biliyorsunuz, nasıl tutucu (muhafazakâr) olur insan). Çünkü toprak, her zaman topraktır; ve bir köylü, her zaman, bir başka köylünün kardeşi gibi duyar kendini — baştaki hükümetler bundan çelmek isteseler bile onu.

Bütün bunlara karşı, bu bir kıyıya çekilmiş olanları «Yeryüzünün Lânetlileri» olarak görmek, onlara kendilerini aşan, saçma bir anlam vermek olur. «Troyalılar» dan birer köksüz varoluşçu yapmak — hadi buna, Niçin olmasın? diyelim — ama Middle West'in bir çiftçisine aynı şeyi uygulamak?

İşi, daha da çıkmaza sokan, Sartre'ın da varlıklarını kabul ettiği «liberaller» in, «solcular» ın Amerika'da varolduklarıdır. Güney'de hayatları tehlikede olan bu kişiler, hiç şüphesiz A.B.D.'nin Vietnam savaşındaki amacının, «uzak doğudaki stratejik noktaları elinde tutmak olduğunu» onlar da Sartre ile birlikte kabul edeceklerdir ve bu davranışın, Çin'in yada Rusya'nın davranışından ayrı bir yönü olmadığını da söyleyeceklerdir.

Bütün bunların ardından, Bay Sartre'ın (doğrusu kendisinin mantığını izlemekte güçlük çekiyorum), bize, ne olursa olsun, muhalefet hiçbir işe yaramıyor, diyor. Ne dersek diyelim, oyun hükümetler arasında oynanıyor. Bir gün iş başındakilerin, kuvvet kullanmakta, sandıklarından çok daha ileri gitmiş

olduklarını görecekları ve sorunun masa başında çözümleneceğı düşüncesi hiç şüphesiz doğrudur. Peki, bu durumda, durmadan, Hayır! demeye; doğruluğunu korumaya çalışan bağımlı yazar nerde olacaktır? En sonunda insan kendi kendine, Flaubert yada Kant'tan sözeden konferansçı daha mı çok gülünç olacaktı, yada, halkın görüşleri üstünde daha mı az etkili olacaktı? diye soruyor. Gençlerin kendi kendilerine, bazı sorular sormalarını sağlamak, bu kadar önemsiz bir şey midir?

Bağımlılık ve siyasal eylem üstünde düşünmenin çeşitli yolları var. Örneğin, kendini yargılamadan başkasını yargıyamam, ilkesinden yola çıkarak, sınırların ortadan kalkması gerçekleşebilir (daha çok bir Amerikan düşüncesidir bu). Ama sınırların ortadan kalkması için, ilkin büyük bir Amerikan kitlesinin Jean-Paul Sartre'ı okuması ve anlaması gerekmektedir.

Bu, kanı kaynatan, pek pahalıya mâl olana değin de hemen hiçbir şeye mal olmayan yüzyılların kini yerine, örneğin komşumuzu yargılamadan önce insanın daha olumlu davranışlara yönelmesi mümkün olabilir diye düşünüyorum ben. Yargılamadan önce komşunun dilini öğrenip konuşması, çevreye onun gözüyle bakması, sonra da gidip ona konuk olması ve onunla konuşması gibi... Böylesi bir okulda eğitilmiş daha geniş bir bakış açısına sahip kişiler, kimbilir belki günün birinde yöneticilerin arasına da girebilirler. İşte o zaman, ancak o zaman, istenilene ulaşabiliriz.

Biraz da bunun için, Bay Sartre, ben bir Amerikalı, size, Paris'e bir cevap vermeyi denedim — kendimin olmayan bir dilde.

D. I. Grossvogel

(Cornell Üniversitesi Edebiyat profesörü ve J.-P Sartre'ı çağıran gurup üyelerinden)

SARTRE'IN CEVABI

B. Grossvogel, mantığımı güçlkle izlediğini söylüyor belli. Benimle yapılan konuşmayı okurken, kullandığım «emperyalizm» sözcüğü gözünden kaçmış olacak. Oysa, çıkarlar üstüne kurulmuş, kendisinin de bilmesi gereken ekonomik kuruluşlarla belirlenmiş kesin bir politika söz konusu. Ama bay Glossvogel bu konuda bir tek sözcük olsun söylemiyor. Hükümetinin stratejik noktaları elinde tutmak istediği görüşüne katılıyor, ama diye ekliyor, başka hükümetler de aynı şeyi yapıyorlar: işte suda boğulmuş bir balık, bir sömürge, baskı, saldırı davranışı, çok

genel bir «devletin yararı» kavramı ile yer değiştirmiş oluyor. Buna da bireyci bir idealizmle karşı koymak kalıyor. B. Glossvogel de bunu yapmaktan geri kalmıyor. Oraya, Amerika'ya gitmek, Flaubert'den, Kant'tan söz etmek gereğiyle, bir Amerikalının gözünde bir «etik» parıltısı olsun yaratacak olsam, bir yolculuğa değmez miydi bu? Hayır değmezdi, diyeceğim: bu «parıltıyı» yaratmak için, dolaylı bir yakınlaşma yetmez öğrencilere Amerikan toplumunu gerçeği içinde göstermek gerekir. Bu da, kendisi her ne kadar kabul eder görünmemeye çalışıyorsa da, bay Glossvogel'in işidir—benim değil.

Öte yandan, 1945'deki «dürzülerin» dürzü, iyi insanların da iyi insan olarak kaldıkları düşüncesi de doğru değildir. Olayların akışı değiştirir insanları: Sakiet bombardımanında susmayı kabul eden Fransızları değiştirdi; Kuzey-Vietnam'ın bombalanması da bunu kabul eden Amerikalıları, örneğin Bay Glossvogel'i — kendi içinden ne düşünüyorsa düşünsün, mektubunda bu bombardımanları mahkûm eden bir tek sözcük yok.

Sonra, bu ne iyimserliktir böyle: demek geleceğin devlet adamları gezip dolaşacaklar, dolaştıkları yerler, ülkeler üstünde daha önce bilgi toplayacaklar, hazırlanacaklar, yabancı ülkelerin törelerini gözlemleyecekler, sonra da «işimiz iş»: iş başına geldiklerinde, görüşleri yalnızca evrensel olacağından, özel gurupların temsilcisi olmayacaklar artık.

Bu mektup da gösteriyor ki, karşılıklı konuşmamız — hiç değilse Bay Grossvogel ile — bir sağır-

lar konuşması olacaktı. Benim bu çağrıyla geri çevirmemin nedenlerini, birkez daha tekrarlayacak değilim burda. Bay Grossvogel, ister anlamış olsun, ister olmasın — hiçbirini tartışmıyor mektubunda. Yalnızca şunu söyleyeceğim kendisine bu geri çevirmeyi kinle açıklamak, rahat ama saçma bir yoldur; içimde hiçbir kin taşımıyorum; hiçbir insan için. İki yüz milyon insan için kin duymaksa zaten olacak şey değil: beni «bîtap» düşürdü bu. Vicdan temizliğine gelince, onu da ciddiye aldığım yok pek. Söz konusu olan seçmek, ve seçtiğine insanın bağlı kalmasıdır: Benim yaptığım da bundan başka bir şey değil.

(Le Nouvel Observateur, 12 Nisan 1965)

INSAN KIYIMI (GENOCİDE)

— «Russell Mahkemesi» nin ilk toplantısı, Amerikan saldırısının koşulları ile Birleşik Devletler güçlerinin savaş yöntemlerine parmak basmıştı. Şimdi sizden, bu ikinci toplantı sırasında, daha önceden ne gibi şeyler öğrendiğinizi sormak istiyorum.

SARTRE. — Pek çok şey öğrendik, ama en önemlisi, *anladık*. Bundan daha iki yüzlü, daha az dürüst savaş bulunmadığını anladık. Dünya kamu oyu, hiçbir savaşın ayrıntıları konusunda bu kadar iyi aydınlatılmadı, ama gerçek anlamından da böylesine uzak tutulmadı.

Çok ciddî bir şey oldu Kopenhag'da. Daha gelirken, «génocide» sorunuyla karşı karşıya kalacağımızı biliyorduk, ve ilk günden bununla uğraşmaya başladık. Yalnız şunu belirtmeliyim ki, bu sözcük hemen hepimizi rahatsız ediyordu. Geniş anlamda, yani «bir halkın yok edilmesi» anlamında ele alındığı zaman, çok belirsiz kalan bir deyim bu ve insanlık

varolalı beri «génocide» de varolagelmıştır denebilir. Hukukî anlamda, iki Dünya savaşı arasında, Lemkin tarafından ortaya atılmış bir kavram; bazı halkların toptan yokedilmesini anlatıyor; ve uluslararası bir kurultay tarafından, Hitler'in Yahudi kırımına benzer girişimleri daha başından mahkûm edebilmek üzere, ancak 1948'de hukuk sözlüğüne sokulmuştur.

Ben bile, Vietnam konusunda bu büyük sözcüğe başvurmanın gerçekten yararlı olup olmayacağını düşünüyordum. İşi bu kadar ileri götürmek niyeydi? Amerikalıların insanlara işkence ettiğini, bitkileri kökünden kazıdığını, aile kurumunu dağıttığını ve daha bir sürü savaş suçu işlediğini göstermek yetiştirmez miydi acaba? — ki bunları rakatça kanıtlayacak durumdaydık. Birtakım dostlar Paris'ten telefon ediyor: «Her halde *génocide* kararı almazsınız. Bu kadarı fazla olur artık,» diyorlardı.

Sonra, tanıkların ifadeleri önümüzde biriktikçe, savaşın gerçek yüzünü gördükçe — çünkü, her şeye rağmen, pek çok şey öğrendik bu son toplantıda — Vietnam'da olup bitenleri tanımlayabilmeki için, elimizde — aşırı yada değil — «génocide» kavramından başkasının bulunmadığını anladık. Başlangıçta en büyük çekimserliği gösterenler bile, sonradan, öbürleri kadar inandılar buna.

— *Bugün Amerikalıların Vietnam'da yaptıklarıyla, «toptan savaşa» girmiş orduların, eskiden yaptıkları arasında bir nitelik ayrımı var mı? İkinci*

di. Stalin — haklı yada haksız — Tatar'ların Alman'larla işbirliği yaptığına inanıyordu, o yüzden de, topluca tutuklattırarak kamplara sürdürüp «temizledi» bu halkı.

XIX. yüzyılda, sömürge savaşları küçük «génocide» lere yol açmıştır. Ama sınırlıydı bunlar, çünkü saldırılan ülkedeki halk sömürülecek, oradan ucuz işçi sağlanacak, böylece ucuz ham madde alıp pahalı ürün satma ilkesine dayanan bir sömürge ticareti kurulacaktı. Hattâ, düşük ücretli işçi sağlayabilmek için, belli bir nüfus çokluğu bile aranıyor, bu yüzden, pek çok insan öldürmekten kaçınılıyordu.

Vietnam'da durum bambaşka. Amerikalılar orda klâsik anlamda bir sömürgeci olarak bulunmuyorlar, çünkü savunacak iktisadî çıkarları yok, yada pek az. Onların amacı bir ham madde kaynağını yada bir pazarı ellerinde bulundurmak değil — general Westmoreland, ekim ayında açıkça söyledi bunu — Asya kıtası üstünde askerî bir üsse sahip olmak ve bütün dünyaya, «gerillanın bir işe yaramadığını» göstermektir. Bu açıdan bakılırsa, Amerika'nın Vietnam'lılara hiç mi hiç ihtiyacı yoktur. Kendisine karşı koyanları kırıp geçirmedi fren yerine geçecek bir çıkar sınırı da yoktur. Şimdi halkın tümü kendisine başkaldırdığına göre, Vietnam savaşıma katılmasının mantıkî sonucu onu tam bir «génocide» e, yani Vietnam halkının, hiç değilse gruplar halinde, yoketmesine götürmektedir. Amerikan yöneticileri bunu açıkça söylemiyor, ama savaşanlar çok iyi hissediyor, çünkü, savaş alanına gelir gelmez, aslında ancak

Dünya Savaşı sırasında, Batılılar Dresden ve Hamburg'u yerle bir ettiği zaman, hiç kimse, koşun «génocide» var! diye bağırmadı. Oysa, mümkün olduğu kadar çok Alman öldürmekti amacımız.

SARTRE. — Birbirine yakın güçlere sahip uluslar arasındaki «toptan savaşlar» da «génocide» den söz edilemez, çünkü, hiç değilse başlangıçta, tehlike her iki yan için de aynıdır. «Toptan savaş» da sivil asker ayrımı yapılmıyor, çünkü ulusun tümü savaşa katılıyor, onu onaylıyor. Örneğin, 1914'deki durum: barış uğrunda ellerinden geleni yapmış bulunan sendikacılar, sosyalistler, keskin bir ustura altında uyanıdılar ve herkes gibi «Berlin'e! Berlin'e!» diyerek cepheye koştular. Bu durumda, sivil halk da askerler gibi düşündüğü için, düşman ona da aynı biçimde saldırmaktadır. Ama tehlike karşılıklıdır. Saldıran ulus da tehlikededir. Hitler Almanya'sı Avrupa'nın altını üstüne getirdi, ama sonunda, ister istemez kendisi de yıkılacaktı — nitekim yıkıldı. Amerika, atom bombalarıyla Sovyet Rusya'yı ortadan kaldırma eğiliminde olabilir, ama çok iyi bilmektedir ki, Sovyet cevabı, kendi ülkesinde de milyonlarca insanı bir anda öldürecektir. Amerika böyle bir çılgınlık yaparsa bile, bu, «génocide» kavramı içine girmez, çünkü bu davranışta tek yanlı, hesaplı, tehlikesiz bir yoketme söz konusu değildir.

Örnekleri var bunun. Yahudi'lerin Nazilerce yokedilişi de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet'lerin Tatar'ları temizleyişi de tam bir «génocide»

görünüşte çelişen iki formülden birini benimsiyorlar. Birincisi şu: «En iyi Vietnam'lı, ölü Vietnamlıdır.» Amerikalı açısından doğru bir lâf bu, çünkü Güneyli müttefiklerine güvenemezler. Saygon'lu bir askerin hayınlık etme ihtimali, her zaman yüzde ellidir. Tam bir başarısızlıkla sonuçlanan «çelik üçgen» harekâtına giriştikleri zaman, Amerikalılar, bu konuda, Vietnam Genel Kurmayına hiçbir şey söylemediler, çünkü ordunun büyük bir kısmının kaçacağını biliyorlardı. İkinci formül de şu: «Ölen her Vietnam'lı bir Vietkong'dur.» Bu formül, birinci adına yapılan kıyımları doğrulamaya yaradığı gibi, alttan alta, bütün halkın onlara karşı olduğunu da ortaya koyuyor.

— *Diyorsunuz ki, Amerika'nın bu işe burununu sokmasının doğal sonucu, bütün Vietnam halkının toptan yokedilmesine götürür bizi. Acaba orada olup bitenler bunu doğruluyor mu?*

SARTRE. — Amerikalıların orda yaptıklarını, Kopenhag'da dinlediğimiz tanıklardan öğrendik. Vietnam'lılar — mertçe, dürüstçe, hattâ insanı hayran bırakan bir alçakgönüllülükle — tanıklık ettiler; ama onların yanında, asker kaçağı değil, Vietnam'daki hizmet sürelerini tamamlamış bulunan ve kendi istekleriyle gelip Mahkeme'de tanıklık eden genç Amerika'lılar da vardı.

Az önce, zaman zaman «New-York Times» da yayımlanan, Vietnam'lılara işkence eden Vietnam'lıları gösteren resimlerden söz açtınız. Ama bu resim-

lerde görünmeyen şey, Amerika'lı akıl hocasıdır, çünkü bütün bu gibi sahnelerde, arka plânda, *hep* bir akıl hocası vardır. Sorguya çekme sistemi, kendisi de işkence etmiş ve bu konuda başkalarına ders vermiş Amerika'lı bir tanık tarafından açıklandı. On ay bu işte çalışmıştı ve sakın bir tavırla: «Orta halli bir Amerika'lıyım ben; ama şimdi bir savaş suçlusu olduğumu görüyorum,» diyordu. İyi bir fırıncının ekmeğin pişirilişini anlatması gibi, teknik bir adam olarak, yaptığı şeyleri anlatıyordu. Gönlünde yatan askerlik gururuyla, «başkalarından çok daha iyi sonuçlar» aldığını söylüyordu, çünkü Vietnamca biliyormuş, dolayısıyla ruhsal işkencelerle bedensel olanları başdaştırabiliyormuş.

Tutsaklar hemen orda, yakalandıkları yerde sorguya çekilmez, dedi bize. Vietkong'un denetimi altında bulunan bir köy ele geçirildiği zaman, köy yerle bir ediliyor, köydeki halk alınıp postalanıyor — özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar, çünkü erkekler köy dışında, savaşan güçlerin yanındadır. Bütün bu insanlara «şüpheli kişi» gözüyle bakılıyor ve hepsi, «yeni hayat köylerine» yollanıyor (eski adları «stratejik köyler» miş). Ondan sonra, Vietkong oldukları ihbar edilenlerle evinde silâh bulunanlar sorguya çekiliyor. Saygon'lu askerler harekâta katılmışsa, sorguyu onlar yapıyor, ama bir Amerika'lı subayın denetiminde. Bu konudaki bütün tanık ifadeleri birbirini tutuyor. İşkence işinde Vietnam'lılara öğretecek bir şey yok, çünkü onlar da hayalgücü sahibi, ama Amerikalılar, orda bulunup, işkencenin hangi

aşamalara göre yapılacağını gösteriyorlar: yoksa, işkenceden bir sonuç almak olanaksızmış. Bizim tanık: «*Suratı dipçikle ezilmiş birinden nasıl bilgi alabilirim ki?*» diyordu.

Harekâta yalnız Amerika'lılar katılmışsa, sorguyu da onlar yürütüyor — yani işkence ediyor — ama bu kez, Vietnam'lı bir tercüman alıyorlar yanlarına. Bir film gördük, iri yarı bir Amerika'lı, bıkmadan usanmadan, yerde yatan bir Vietnam'lı'nın cinsel organlarını tekmeliyordu. Sözün kısası, şöyle yada böyle, bütün işkencelerde Amerika'lı var. Ve Vietnam'lıların birbirlerine işkence ettiklerini söylemek, bir yarım-doğru'dur; bu yarım-doğru, Amerika'da, «bu heriflerin hepsi kaba, vahşi insanlardır» fikrini destekleyen bir yalan olarak kullanılmaktadır.

Bir tutsak, konuşsun konuşmasın, sorguya çekilip işkenceye uğradıktan sonra, ikinci bir sorgu gerekli görülüyorsa, Amerika'lılar adamı hükümet kuvvetlerine teslim ediyor, onlar da zindana yada kampa gönderiyorlar. Buralarda yeniden, sürekli ve korkunç işkencelere uğruyor. Örneğin, Poulo-Condor hapisanesindeki iğrenç işkenceler konusunda dinlediklerimiz yürek paralayıcıdır. Amerika'lılar, denetleme bahanesiyle gerek bu hapisaneyi, gerek başkalarını geziyorlar arasına, ama clup biteni çok iyi bildikleri halde, kıllarını bile kıpırdatmıyorlar. Bu da bir savaş suçu tabii, çünkü her ordu, ele geçirdiği tutsakların güvenliğinden sorumludur.

Ayrıca, pek az savaşçı tutsak ediliyor. Kadınlar ve yaşlılar alınıp götürülüyor, ama Vietkong askerleri,

çoğunlukla, yakalandığı yerde öldürülüyor. Bir Amerikan erinin çektiği filmi seyrettik; filmde, askerler, yaralı tutsakları gebertiyordu. Tanıklarımızdan biri, bir harekât sırasında, yakaladığı tutsakları ne yapayım diye sormuş, «Temizle!» diye cevap verilmiş. Anlamamazlıktan gelmiş, ama tutsaklarla birlikte üsse döndüğü zaman, bir güzel azarlanmış: «Ne yapalım biz bu adamları!» ve tutsaklar, Saygon kuvvetlerine teslim edilmiş.

Bir şeye çok şaşıtm. Hatırlarsanız, Savaş'dan sonra, gazetelerde, Alman'ların kendilerinin çektiği resimleri tiksintiyle seyretmiştik: acı çekmekte yada ölüm halinde olan insanlar, gaz odalarına götürülen kadınlı erkekli Yahudi'ler; ve bu resimler, hepimizi, yalnız Nazi şeflerinin değil, bunları zevkle filme alan askerlerin de suçlu olduklarına inandırmıştı. Aynı şeyi Kopenhag'da da gördük. Sinemacı Bay Pic'in belge filmi, eğer Amerika'lıların kendi elleriyle çektikleri resim ve filmler olmasaydı, gerçekleştirilemezdi. Korkunç bir sahne var filmde: askerin biri, ense köküne sıkıdığı iki kurşunla bir Vietnam'lıyı öldürüyor, sonra, filmi çeken arkadaşını güldürmek için, kurbanının makatına da bir kurşun sıkıyor.

Bütün Amerikan erlerinin böyle eğlendiklerini söylemiyorum — birçoklarının, yaptıkları işlerden iğrendikleri anlatıldı bize — ama bazılarında, tıpkı Hitler'in askerlerindeki gibi, son derece soğukkanlı bir öldürme zevki var.

Her zaman olduğu gibi, bunlara benzemeyenler

de, ister istemez genel tutuma uyuyor. Genç bir zenci Amerika'lı bize, bir temizlik sırasında, subayının tam önlerinden geçen bir kadını göstererek: «*Haydi bakalım, indir şunu!*» dediğini anlattı. Ve er, indirmiş kadını. Subay, *sadique* bir insan değildi: sadece, bir temizlik sırasında herkesi temizlemek gerekiyordu. Tanığa, niçin ateş ettiğini sorduk. «*Kadını öldürmesem, er ya da geç, bizimkiler beni öldüreceklerdi,*» diye karşılık verdi.

Bir de Amerika'lı generalden söz açtılar bize; helikoptere binip, «Vietkong avına» çıkarmış. Makinalı tüfekte, gördüğü herkesi tararmış. «Ama kadınlar hariç,» dermiş. Oysa, bildiğiniz gibi, Vietnam'lı kadınlar, tıpkı erkekler gibi siyah bir pijama ve şapka giyiyorlar. Yukardan, herhalde pek kolay değildir kadınla erkeği birbirinden ayırmak.

Daha buna benzer bir sürü olay anlatabilirim, ama bütün bunlar temel olguya bir katkıda bulunmayacak nasıl olsa: gözünüzün gördüğü kıpırdayan, sarı renkli herşeye ateş etmeğe başladınız mı, «toptan yoketme» ye giriştiniz demektir. Ne gariptir ki, bunu ilkin en basit erler farketmiş. Vietnam'a, pek bir fikirleri olmasa da, «iyi insanları» «kötülerin» şerrinden korumak üzere gelmişler. Ama kısa zamanda bütün Vietnam'lıların kendilerinden nefret ettiğini, dolayısıyla «iyi» insan diye bir şey bulunmadığını, buraya bir ulusu kurtarmaya değil, bütün Vietnam'lıları öldürmeye geldiklerini anlamışlar. Aldatıldıklarını farketmişler, ama öfkeleri kendi hükümetlerine yöneleceği yerde, kurtarılmaktansa öldürülme küs-

tahlığında bulunan insanlara yönelmiş. Pek çoğu, kendilerine yaptırılan şeyi anlıyor, ama söylemiyor, çünkü hiç kolay iş değil bu. Cezayir'den dönen «elini kana bulamış» genç Fransızları hatırlar mısınız: hiç konuşmamayı yeğlerdi hepsi.

«Génocide» yalnız askerî harekâta ortaya çıkmıyor. Hukukî bakımdan, bile bile yürütülen bir çaba halinde her yanda saptadık bu niyeti: doğumların azaltılması, insanların akılsal ve bedensel bütünlüklerinin bozulması, halkın topluca bir yerlere aktarılması çabaları... Amerika'lılar böyle bir niyetleri olduğunu söylemiyorlar, ama gerekli çabayı gösteriyorlar.

Örneğin, «toprakların yakılması» işin ele alalım. Güney'de, Vietkong'un denetimi altında bulunan ekilebilir topraklar, zehirli maddelerle ilâçlanıyor. Balta girmemiş ormanlarda ağaçların yapraklarını döktürmeyi denediler, ama sonuç hayal kırıcı oldu: balta girmemiş orman çok direngen, çok dayanıklı, ölmek bilmiyor, yeniden yeşeriyor. Bunun üzerine, «açık arazi» ye saldırdılar. Şöyle akıl yürütüyorlar: «Mademki devrim ordusu halkın içinde kavanozdaki bir balık gibi yaşıyor, öyleyse kavanozdaki suyu boşaltırız», yani halkın beslenmesine, savaşanları beslemesine engel olarak hepsini kırarız. Köyleri yakılıp yıkılan köylüler, sonunda, orman kıyılarında yaşamak, şerit gibi ince toprak parçalarını ekip biçmek zorunda kalıyorlar; ağaçların altında kalan bu topraklar uçaktan gözükmemekte, dolayısıyla bombalanamamakta yada zehirli ilâçlar püskürtülememek-

tedir. Gerçekte, Amerika'lılar «kavanozdaki suyu boşaltamıyorlar», çünkü Ulusal Kurtuluş Cephesi savaşçıları örgütlerini ormanda kurmakta, besinlerini de başka bölgelerden sağlamaktadırlar. Amerikalıların kırıp geçirmek istediği köylülere dayanmak bir yana, çoğu kez, onlar bu köylüleri beslemekte, tedavi etmektedirler.

Bununla birlikte, Amerika'lılar, bir seçme olanağı veriyorlar bu köylülere bombardımandan ve açlıktan kurtulmak istiyorlarsa, en yakın Amerikan yada Güney Vietnam birliğine sığınabilirler (helikopterlere hedef olmak istemiyorlarsa, bu işi geçte yapmaları daha uygundur); ondan sonra, bir «yeni hayat köyü» ne yerleştirileceklerdir.

Gelin, bu hikâyenin aslını görelim. Bu köylerde toplanan insanlar, oraya gelmezden önce, Vietkong'un denetimi altındaki bölgelerde iki üç yıl yaşadıklarına göre, mutlaka «şüpheli kişiler» dir. Onlara, gerektiği gibi davranılacaktır elbet. İlkin, Asya'da büyük bir önem verilen aile darmadağın edilecektir. Çoğu kez, erkekler, epey bir süre önce U. K. C.'ne katılmaya gitmiştir. Katılmayıp da teslim olmuşsa, hemen sorguya çekilir, çoğunlukla işkenceye uğratılır. Gençse, hükümet birliklerine katılır. Böylece, aile ya tüm, yada hemen hemen ortadan kalkar, ve doğum azalır. Bu azalışın önemli olup olmadığını öğrenmek için ben kendim ısrarla üzerinde durdum; kaygılarımı doğruladılar: bir kez, 500.000 kişi hapiste, ayrıca, Amerika'lıların denetimi altındaki bölgelerde, halkın üçte birinden çoğu bu «ye-

ni hayat köylerinde» yaşamakta. Oysa, 1948 Antlaşması'na göre, doğumların azalmasına yol açan her davranış, «génocide» dir.

Bu küçük köylerde yaşayanların çoğu kez çalışma olanağı yoktur. Az şüpheli olanlar Amerikan kamplarında çalıştırılmakta, ama bütün kültürlerin temeli olan yaşama ve çalışma dengesi bozulmuştur. Sağlık koşulları yürek paralayıcıdır. Beslenme, utanç verecek ölçüde azdır; ya Amerika'lılar pirinç dağıtmayı «unutmaktadırlar», yada — aslında başka bölgelerdeki halktan çalınan — halka dağıtılacak pirinci Güney Vietnam'lı memurlar karaborsada satmaktadırlar. Bütün bunlar, 1948 Antlaşması'yla tam bir «génocide» suçu olarak tanımlanan «ruhsal ve bedensel çöküntü» ye yol açmaktadır.

Demek ki, Vietnam'lılar için, ya köylerinde kalıp ölmek var, yada şu «yeni hayat köyleri» ne gidip, ağır ağır ölmek. Ayrıca, ortada seçme diye de bir şey yok, çünkü insanlar seçmeye zorlanıyor: zavallıklar, bombardımana dayanamaz duruma geldikleri zaman, yada süngüyle, «boyun eğiyorlar». Vietnam halkına sunulan bu «özgür seçme» hakkı, tam bir Amerikan yalanıdır.

— *Bununla birlikte, Amerika'lılar, Kuzey Vietnam'a, çok açık bir seçme olanağı sağladıklarını ileri sürüyorlar Güney'deki gerillaları desteklemekten vazgeçin, sizi rahat bırakacağız, diyorlar.*

SARTRE. — Bu da aynı oyuna giriyor. Bir kez, Amerika'lılar da çok iyi biliyorlar ki, Kuzey

Vietnam'a saldırmaya başladıkları zaman, Kuzey'in Güney'e yardımı pek zayıftı (Amerikan tahminlerine göre, askerî güçlerinin % 10'u kadar falan). Ayrıca, ortaya sürdükleri şey yine düzmece bir önerme, çünkü Kuzey Vietnam, istese de imkânsız mümkün kılıp Güney'li savaşıtlara silâh bıraktıramaz. Akıl alacak şey değil ya, hani Hanoi Hükümeti Amerika'lılara: «Tamam, yardımı kesiyoruz,» dese bile, savaş devam edecektir; o zaman Amerika'lılar: «Uzlaşma istediğinizi söylerken yalan atmışsınız, çünkü Güney'de savaş devam ediyor: öyleyse, bizde bombardımana devam ediyoruz,» diyebilirler pekâlâ.

Amerika'lılar Kuzey Vietnam'da da «génocide» suçunu işlemektedirler, çünkü bombardımanları ülkenin toplumsal yapısını çökertme, sosyalizmin on üç yılda yaptıklarını yıkma amacını gütmektedir. Onlar, yalnız gerillanın değil, sosyalizmin başarı elde edemeyeceğini göstermek istiyorlar. Kuzey Vietnam'lılar uzlaşmaya yanaşırlarsa, yıkılan her şey yeniden yapılacak güya — Amerika'lılar söz vermişler bu konuda — ve «çok daha sağlam temeller» üstünde. Ama bunu, insanların zihnini allak bullak eden sürekli bir korkutmacayla elde etmeye çalışıyorlar. Kuzey Vietnam Sağlık Bakanı geldi — ki ben, savaş sırasında böyle bir şeyi kabul edebilmesini büyük bir onur saydım kendisi için — bazı insanların, özellikle yaşlılarla çocukların sinirlerinin perişan olduğunu, bombardımanların halk üzerindeki kötü etkisinin belki yıllarca silinmeyeceğini söyledi. Bu korku da «génocide» dir, çünkü belli bir toplumdaki bireyle-

rin akılsal bütünlüğünü bozma ereğini gütmektedir; 1948 Antlaşması'na göre, «toptan yoketme» kavramına sokulan bir suç.

Gerçekte, Amerika'lıların Vietnam'lılara ancak yalancı «önerme» lerle yavaşmaları, Vietnam'da bir üs sahibi olmaktan vazgeçmedikçe, kendileri için de çıkar yol kalmayışındandır. Sömürgeci bir büyük Devlet için, «toptan yoketme», yedisinden yetmişine savaştan bir ulusa verilebilecek biricik stratejik cevaptır — dikkat edin, taktik demiyorum —. Bunu Amerika'lılar bulup ortaya çıkarmadı elbet, ama başka yol yok. Bazıları, hattâ Hükümet'in çeşitli basamaklarında görev almış bulunan yetkililer, Vietnam savaşına girdikleri zaman bunu bilmiyordu belki; ama bugün artık bilmemezlik edemezler. İki yol var onlar için: çekip gitmek yada her şeyi yoketmek. Amerikan Hükümeti bunu biliyor ve en büyük suçu, kendisi adına yürüttüğü politikanın mantıkî, kaçınılmaz sonucunu halkından gizlemektir.

— *Eğer Amerikan politikası ancak «toptan yoketme» ye dek uzandığı zaman anlam kazanıyorsa, Birleşik Devletler neden acaba «tırmanmayı» hızlandırarak bu işi bir an önce bitirmeye bakmıyor?*

SARTRE. — İktisadî, stratejik ve askerî nedenlerle bu işi yapamadıkları için. Böyle bir hareket kendi başına olmaz. Büyük bir hava ve kara üssü şebekesini, yol ve köprü yapımını, harika bir altyapıyı gerektirir. Bu iş bir günde yapılamaz, ve işte bu bile «tırmanma» nın önüne çıkan maddî bir engeldir.

Atom silâhlarının kullanılması her şeyi basitleştirirdi belki, ama bu silâhlar, şehirleşmesi zayıf ülkelere karşı pek etkili değil; uzmanlar, böyle küçük bir alanda kullanıldıkları zaman, kullananlar için de zararlı olacaklarına inanıyor. Öte yandan, bunun uluslararası sonuçları maddî bakımdan çok daha ciddi olacaktır tabii.

Böyle bir yoketme savaşı korkunç derecede pahalıdır. Halkın, yapılan masraflara yavaş yavaş alıştıırılması gerekir. Hatta, Amerikan yöneticilerinin karşısında çok önemli ruhsal bir sorun vardır: üç yıl önce, halka, meselenin kolayca halledileceğini söylemişlerdi; şimdi çıkıp da, Asya'lı minicik bir tarım ülkesini dize getirebilmek için, Hitler zamanındaki gibi, tüm ülke ekonomisini seferber etmek gerektiğini anlatamazlar.

Demek ki, «tırmanma»nın görece yavaşlığı, Amerikan hükümetinin insancıl kaygılarından değil, maddî ve manevî nedenlerle, daha hızlı gitmek mümkün olmadığındandır.

Ama erek aynıdır. «toptan yoketme»; çünkü, bakın bir daha söylüyorum, alabildiğine sanayileşmiş bir ülke için, bütün halkı devrimci bir savaşla kendisine başkaldırmış yoksul bir ülkeyi boyunduruk altında tutabilmenin başkaca bir yolu yoktur.

— *Amerika'lılar başarıya ulaşmak üzere mıdırler?*

SARTRE. — Hayır, çünkü Vietnam halkı onlara, tarihte pek az örneği görülmüş bir biçimde di-

renmektedir. Vietnam'lılar, biçim değiştirerek iktisadî altyapılarını korudukları gibi ayrıca, sosyalist yönetimi kurtardılar, hattâ güçlendirdiler. Ama biz, kurbanların bu olağanüstü çabasını, cellâtlar yararına hafifletici bir neden olarak kullanmayacağız elbet! Ayrıca, Amerika'nın Vietnam'da yürütmeye çalıştığı toptan yoketme politikası, çift yanlıdır. Bu, hem Vietnam halkına yöneltilmiş bir «toptan yoketme» tehdididir, hem de, dünyanın başka halklarına, özellikle kendi ülkelerinde birer devrim yapmak isteyen Güney Amerika halklarına yöneltilmiş bir gözdağıdır. Amerika'nın Vietnam'da işlediği suç, üstünlüğünün tehlikeye düşeceği her yerde işlemeye hazır olduğu daha bir sürü suçun tohumunu taşımaktadır. Amerikan halkı bunu bilmiyor, çünkü ona yalan söyleniyor, çünkü ona, bayrağının, ancak özgürlük için savaşılan yerlerde dalgalandığı inancı aşılanıyor. Ve işte bu yüzden, özgürlük için savaşan insanların bulunduğu her köşeden kendisine doğru yükselen nefreti anlayamıyor.

(Çeviren Bertan Onaran)

İÇİNDEKİLER

I.

Bulantı'dan Altona'ya
Roman Sanatı Üstüne
Gerçekçilik Üstüne
Sözcüklerin Çevresinde
Kültür Alanında Silâhsızlanma
Dünle Bugün
Nobel Armağanı Konusunda

II.

Amerika'ya Gitmekten Niçin Vazgeçtim?
Bir Amerika'lı Sartre'a Cevap Veriyor
Sartre'ın Cevabı
İnsan Kıyımı (Génocide).